TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ARAP DİLİNDE İSİM-FİİL VE CÂMİD-FİİLLER

Mehmet Sıdık ÖZALP

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2016

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ARAP DİLİNDE İSİM-FİİL VE CÂMİD-FİİLLER

Mehmet Sıdık ÖZALP

Danışman: Doç. Dr. Musa ALP
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Nasi ASLAN
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2016

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Musa ALP
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Nasi ASLAN

Üye: Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

…/…/2016

Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 06 / 01 / 2016

Mehmet Sıdık ÖZALP

ÖZET

ARAP DİLİNDE İSİM-FİİL VE CÂMİD-FİİLLER

Mehmet Sıdık ÖZALP

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Musa ALP
Ocak 2016, 79 sayfa

Bu çalışmada kelime türlerinden olan isim-fiiller ile fiil çeşitlerinden olan câmid-fiiller ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümüde; araştırmanın amacı, konusu, önemi, sınırlılıkları, çalışmada kullanılan yöntemler ve daha önce yapılmış benzer çalışmalardan bahsedilmiştir. İsim-fiillerin mebnî olmaları hasebiyle i'rab, mu'rab, mebnî, kelime, kelimenin türleri ve isim ile fiillerin özelliklerine de değinilmiştir.

İkinci bölümde; kelimenin hangi türü kapsamına girdiği konusunda tartışma bulunan isim-fiiller, detaylı olarak incelenmiştir.

Üçüncü bölümde câmid-fiiller ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde ise çalışma özetlenip sonuca varılarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Arapça, kelime, isim-fiil, câmid-fiil.

ABSTRACT

THE NAME-VERBS AND THE DEFECTİVE-VERBS İN THE ARABİC LANGUAGE

Mehmet Sıdık ÖZALP

Master Thesis, Department of Basic Islamic Science
Supervisor: Assoc. Dr. Musa ALP
January 2016, 79 pages

In this study; “the noun-verbs” which are the types of the word and “the defective-verbs” which are the sorts of the verb is examined.

The first section includes, the aim and object, importance, limitations of the study and the techniques that are used in this research and other similar study are listed. In order to be well understood; i’rab, mu’rab, mebnî, word, types of the word, and features that are peculiar to the nouns and the verbs are explained.

In the second section, “the noun-verbs” are examined.

In the third section, “the defective-verbs” are studied.

Finally, the fourth section is the summary and conclusions of the study.

Keywords: Arabic, word, noun-verbs, defective-verbs.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Arap grameri içerisinde hangi konu kapsamına girdiği hususunda farklı görüşler bulunan isim-fiil ile câmid-fiiller, ele alınmıştır.

Konuyla ilgili klasik ve modern kaynaklar taranmış ve derlenen bilgiler irdelenerek değerlendirilmiştir. Böylece konu ile alakalı değişik görüş ve değerlendirmeler tespit edilerek çalışma hakkında geniş bir araştırma yapılmıştır. Basra ve Kûfe dil mektepleri başta olmak üzere değişik klasik görüşler ele alındığı gibi mevzu ile ilgili modern araştırmalar da dikkate alınmıştır. Çalışmada klasik Arap dil bilimcilerin görüşleri esas alınmak suretiyle isim-fiillere yaklaşımları tespit edilerek incelenmiştir.

Bu çalışmayı bana tavsiye ve teşvik eden ve çalışmanın tüm aşamalarında yardımlarını esirgemeyen, eleştiri ve uyarıları ile çalışmaya yön vererek katkıda bulunan değerli hocam Doç. Dr. Musa ALP'a, en içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışma süresi boyunca yardımlarını esirgemeyen Araştırma Görevlisi Yusuf ÖZCAN'a da teşekkür ederim.

Mehmet Sıdık ÖZALP

ADANA / 2016

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

ÖNSÖZ ..... **vi**

KISALTMALAR ..... **xii**

TABLOLAR ..... **xiii**

ÇEVİRİ YAZI (TRANSKRİPSİYON) ..... **xiv**

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı 1

1.2. Araştırmanın Önemi 2

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları 2

1.4. Araştırmada Kullanılan Yöntemler 3

1.5. Benzer Çalışmaların İncelenmesi 4

1.6. بِنَاء/Binâ' ve إِعْرَاب/İ'râb 4

1.7. مَبْنِي/Mebnî ve مُعْرَب/Mu'rab 5

1.8. Kelime ve Türleri ile İsim ve Fiillerin Özellikleri 6

1.8.1. اسم/İsim 8

1.8.2. فِعْل/Fiil 8

1.8.3. حَرْف/Harf 9

1.8.4. اسِم فِعْل/İsim-Fiil 9

1.8.5. İsmin Özellikleri 10

1.8.6. Fiilin Özellikleri 12

BÖLÜM II

ARAP DİLİNDE İSİM FİİLLER

2.1. İsim-Fiilin Tanımı 14

2.2. İsim-Fiiller Hakkındaki Görüşler 14

2.3. Zamana Göre İsim-Fiiller 23

2.4. Terkiplerine Göre İsim-Fiiller 23
2.5. Amellerine Göre İsim-Fiiller 24
2.6. Hükümlerine Göre İsim-Fiiller 24
2.7. Erillik ve Dişiliklerine Göre İsim-Fiiller 26
2.8. Geçişlilik ve Geçişsizliklerine Göre İsim-Fiiller 27
2.9. Yapılarına Göre İsim-Fiiller 27
2.9.1. Mürtecel İsim-Fiiller 27
2.9.2. Menḳûl İsim-Fiiller 28
2.9.3. Ma‘dûl İsim-Fiiller 29
2.10. Arap Dilinde Yaygın Kullanılan İsim-Fiiller 30
2.10.1. آمين/Âmin. 30
2.10.2. اِخِّ/İẖẖın 30
2.10.3. أفّ/Uffin 31
2.10.4. أوِّه/Evvih 31
2.10.5. اِيهِ/İhi 31
2.10.6. بَخ/Baẖ 31
2.10.7. بَس/Bes 32
2.10.8. بُطْآنَ/Buṭ’âne 32
2.10.9. بَلْهَ/Belhe 33
2.10.10. تَيْدَ/Teyde ve تَيْدَخَ/Teydeẖa 34
2.10.11. حَيَّ/Ḥayye 34
2.10.12. رُوَيْدَ/Ruvayde 35
2.10.13. سَرْعَانَ/Ser‘âne 36
2.10.14. شَتَّانَ/Şettâne 36
2.10.15. صَه/Şah 36
2.10.16. عَلَيْكَ/‘Aleyke 37
2.10.17. كِخِ/Kiẖẖin 37
2.10.18. مِضِ/Miżi. 38
2.10.19. مَه/Meh 38
2.10.20. مَهْيَم/Mehyem 38

2.10.21. هَا/Hâ.…. 38
2.10.22. هَلُمَّ/Helumme 39
2.10.23. هَمْهَامِ/Hemhâmi 41
2.10.24. هَيَّا/Heyyen 41
2.10.25. هَيْتَ/Heyte 42
2.10.26. هَيْهاتَ/Heyhâte 44
2.10.27. وَا/Vâ.…. 45
2.10.28. وَاهًا/Vâhen 46
2.10.29. وَشْكَانَ/Veşkâne 46
2.10.30. وَي/Vay. 46
2.11. İsim-Fiil Anlamını İfade Eden Bazı Kalıplar 47
2.11.1. سُبْحَانَ الله /Subḥânallah 47
2.11.2. للهِ دَرُّهُ/Lillâhidarruhu 48
2.11.3. يَا لَكَ مِن/Yâ leke min 49

BÖLÜM III

ARAP DİLİNDE CÂMİD FİİLLER

3.1. Câmid-Fiillin Tanımı 52
3.2. Arap Dilinde BaşlıcaCâmid-Fiiller 55
3.2.1. اَهَلُمَّ/Ehelumme. 55
3.2.2. تَعَالَ/Te‘âle. 56
3.2.3. حَبَّذَا/Ḥabbezâ 56
3.2.4. سَاءَ/Sâe.…. 57
3.2.5. سُقِطَ/Sûḳıṭa. 57
3.2.6. عَسَى/‘Asa.. 58
3.2.7. قَلَّ/Ḳâlle…. 59
3.2.8. كَذَبَ/Keẕebe 60
3.2.9. لَيْسَ/Leyse. 61
3.2.10. نِعْمَ/Ni‘me ve بِئْسَ/Bi’se 63
3.2.11. هَاتِ/Hâti. 65

3.2.12. هِب/Hib…. 66
3.2.13. هَدَّ/Hedde 66
3.2.14. يَنْبَغِي/Yenbeğî 67
3.2.15. يَهِيطُ/Yehîṭu 67
3.2.6. فَعُلَ/Fe‘ûle Vezninde Olan Câmid Fiiller 67
3.2.17. مَا أَفْعَلَهُ/Mâ ef‘alehu ve أَفْعِلْ بِه/Ef‘il bihi 68

BÖLÜM IV

SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. SONUÇ 70
4.2. ÖNERİLER 73

KAYNAKÇA 75
ÖZGEÇMİŞ .79

KISALTMALAR

b. **:** İbn

bkz. **:** Bakınız

c. **:** Cilt

h. **:** Hicrî

s. **:** Sayfa

sy. : Sayı

thk. **:** Tahkik

ty. **:** Yayın tarihi yok

vb. **:** Ve benzeri

yy. **:** Yayın yeri yok

TABLOLAR

Sayfa

Tablo 1. İsim-fiil çekimi 16
Tablo 2. Fiil çekimi 16
Tablo 3. Muhatap kâf harfi bitişen isim-fiil çekimi 17
Tablo 4. İsim-fiil nesnesinin cümle içerisindeki konumu 25
Tablo 5. Fiil nesnesinin cümle içerisindeki konumu 25
Tablo 6. Fetḥa, kesra, żamme ve sükûn üzerine mebnî olan isim-fiiller 26
Tablo 7. Zarflardan menḳûl isim-fiiller 28
Tablo 8. Câr-mecrûrlardan menḳûl isim-fiiller 29
Tablo 9. فَعَالِ/Fe‘âli veznine dönüştürülen ma‘dûl isim-fiiller 30
Tablo 10. رُوَيْدَ/Ruvayde isim-fiilinin kullanım şekilleri 35
Tablo 11. هَاءَ/Hâ’e isim-fiilinin çekimi 39
Tablo 12. Hicâz Halkı Tarafından Yapılan هَلُمَّ/Helumme’nin Çekimi 40
Tablo 13. Necd ve Temim halkı tarafından yapılan هَلُمَّ/helumme’nin çekimi 40
Tablo 14. هَيْتَ/Heyte isim-fiilinin çekimi 42
Tablo 15. هَيْتَ/Heyte isim-fiiline bitişen zamirin çekimi 43
Tablo 16. هَيْهاتَ/Heyhâte isim-fiilinin kullanım şekilleri 45
Tablo 17. Suriye Arapçasında kullanılan bazı âvamca isim-fiiller 50
Tablo 18. Dua ile beddua vb. soyutları bildirilen bazı isim-fiiller 51
Tablo 19. لَيْسَ/Leyse câmid-fiilinin çekimi 62
Tablo 20. Türk, İngiliz ve Fars dillerinde لَيْسَ/leyse câmid-fiilinin karşılıkları 63
Tablo 21. مَا أَفْعَلَهُ/Mâ ef‘alehu ve أَفْعِل بِهِ/ef‘il bihi câmid-fiillerinde cümle dizilişi 69
Tablo 22. Ta’accüb kiplerinin sonunda bulunan zamirin durumu 69

ÇEVİRİ YAZI (TRANSKRİPSİYON)

’	ء :
S̲-s̲	ث :
Ḥ-ḥ	ح :
Ḫ-ḫ	خ :
Ẕ-ẕ	ذ :
Ṣ-ṣ	ص :
Ż-ż	ض :
Ṭ-ṭ	ط :
Ẓ-ẓ	ظ :
‘	ع :
Ḳ-ḳ	ق :

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Arapça'da kullanılan bazı kelimeler, gerek tanımları ve gerekse özellikleri bakımından sözcük kısımlarından olan isim, fiil ve harf grupları kapsamına girmemektedir. Bu sözcükler görünüş itibarıyla sonları değişime uğramadığından mebnî isimlere; anlamları açısından ise belirli bir zaman diliminde gerçekleşen bir olay, oluş veya hareketi belirtmelerinden ötürü fiillere benzemektedir. Bu sözcükler fiil manası ifade ettikleri halde görüntü itibarıyla fiillerin özelliklerine hâiz olmadıklarından, fiillerin adları demek olan "isim-fiiller" olarak adlandırılmıştır. Manaları açısından fiillere benzerlikleri temel alınarak fiiller gibi mazi isim-fiiller, muzari isim-fiiller ve emir isim-fiiller olarak gruplandırılmıştır.

Fiiller, çekimsiz veya yarı çekimli olan جَامِد/câmid ya da tam çekimli olan مُتَصَرِّف/mutaṣarrıf olmak üzere iki gruba ayrılır. Fiiller, bildirdikleri zaman kavramı bakımından geçmiş anlamında olan مَاضِي/mazi, şimdiki veya gelecek zaman ifade eden مُضَارِع/muzari veya gelecek zamanda talep bildiren أمر/emir diye üç grupta ele alınır. كَتَبَ/ketebe, فَهِمَ/fehime ve جَلَسَ/celese gibi fiillerin hem mazi hem muzari hem de emir kipinde çekimi bulunduğundan tam ve mutaṣarrıf fiiller olarak değerlendirilir. Çünkü كَتَبَ/ketebe fiili için يَكْتُب/yektubu ve أُكْتُبْ/uktub, فَهِمَ/fehime fiili için يَفْهَمُ/yefhemu ve إِفْهَمْ/ifhem, جَلَسَ/celese fiili için ise يَجْلِسُ/yeclisu ve إِجْلِسْ/iclis gibi muzari ve emir kipleri mevcuttur.

Devamlılık ifade eden مَا زَالَ/mâ zâle ve لا يَزالُ/lâ yezâlu gibi bazı fiiller, sadece mazi ve muzari kiplerde bulunurken; لَيْسَ/leyse gibi fiiller ise sadece mazi kipinde kullanılır. Çekim yönünden eksik olan bu tür filler, "tam-fiil" statüsünde sayılmamıştır. Bu fiiller, "eksik-fiil" demek olan "nakıs-fiil" olarak kabul edilmiştir. Bazı fiiller ise mazi veya muzari ya da emir kiplerinin sadece birinde mevcuttur. Bu tür fiiller, tek şekle sahip olduklarından başka şekil ve kiplere giremediklerinden "donuk" manasını ifade eden "جَامِد/câmid" olarak adlandırılmıştır.

Çalışmada, isim-fiiller ve câmid-fiiller ile isim-fiillerin Arap gramerindeki yeri dikkate alınarak konuyla ilgili klasik ve modern kaynaklar taranıp, tasnif ve analizler yapılmıştır. Bu kapsamda isim-fiillerin, kelimenin hangi türü içerisinde değerlendirilmesi gerektiği konusunda değişik görüşlere yer verilmiştir.

Çalışmanın amacı Arap gramerinin konularından olan isim-fiiller ile câmid-fiilleri klasik ve modern nahiv kitaplarında inceleyerek isim-fiillerin Arap gramerindeki yerini ele alıp derinlemesine araştırarak konuyu bilim dünyasının dikkatine sunmaktır. İsim-fiillerin de mebnî kelimelerden olması sebebiyle çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için i‘rab, mu‘rab, mebnî, kelime ve kelimenin özelliklerini anlatarak genelde filoloji özelde Arap dili ve belagati alanlarına bilimsel katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Arap dilinde isim-fiil ile câmid-fiiller, mahiyetleri hakkında farklı görüşler bulunan konulardır. Bu iki konuyu bir arada veren müstakil bir çalışmanın bulunmadığı tarafımızca tespit edildiğinden mevzuyla ilgili klasik ve modern görüşler aynı çatı altında toplanmıştır. İsim-fiiller ile câmid-fiiller tüm yönleriyle ele alınarak tasvir edilmiştir. Böylece konu yeni bir perspektif çerçevesinde bilim sahasına sunulmuştur. Bununla beraber çeşitli tavsiye ve önerilerde bulunulmuştur. Neticede konuyla ilgili veri hareketliliği sağlanacağından Arap dili ve belagatına katkıda bulunulacak olmanın önem arz ettiği düşünülmüştür.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada öncellikle isim-fiillerin i‘rab yönünden mebnî olmaları sebebiyle i’rab, mu’rab, mebnî, kelime ve kelimenin özelliklerine yer verilmiştir. Bu çerçevede çalışmanın ikinci bölümde isim-fiiller detaylı olarak incelenmiştir. Nahiv kaynaklarında geçen bazı isim-fiiller müstakil başlıklar altında Arap dili alfabetik sıralamasına göre ele alınmıştır. Ayrıca isim-fiil anlamı ifade eden bazı kalıplara da yer verilmiştir. Bölüm sonunda âvamca[1] bazı isim fiiller tablo şeklinde gösterilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümde ise câmid-fiiller araştırılmıştır. Nahiv kaynaklarında geçen bazı câmid-fiiller

[1] Avamca/العامّيّة, halk, genel, umum, kamu anlamlarına gelen العامّ/isminin nispet eki ya/يّ almış hali olup- Fushâ gibi- sıfatı olduğu (mevsûfunun) ismin yerine kullanılmaktadır. العربيّة/el-Luğatu’l-Âmiyye yerine biz Türkçe karşılık olarak “Avamca” terimini kullanmayı tercih ettik. Araplar Avamca/العامّيّة yerine Lehçe/اللهجة terimini de kullanmaktadır. Bkz. Musa Alp, “Farklı İki Açıdan Arapça: Fusha ve Avamca”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.2, sy.11, 2011, s.87-110.

de müstakil başlıklar altında Arap dili alfabetik sıralamasına göre ele alınmıştır. Câmid-fiillerden olan لَيْسَ/leyse ele alınırken; Türkçe, Farsça ve İngilizce dillerindeki emsalleriyle karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise konu özetlenerek sonuca varılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

1.4. Araştırmada Kullanılan Yöntemler

Konu bütünlüğü çerçevesinde Arap gramerinde isim-fiiller ile câmid-fiiller olarak bilinen sözcükler klasik ve modern Arap dili kaynaklarında taranmıştır. Bu çerçevede derlenen bilgiler değerlendirilip irdelenmiştir. Toplanan veriler nitel araştırma yöntemiyle çalışma sonunda betimlenerek yorumlama sürecine girilmiştir. Konu ile ilgili değişik görüş ve bilgiler tespit edilerek mevzu hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu kapsamda konu ile alakalı klasik görüşlere yer verildiği gibi gerek yurt içinde ve gerekse de yurt dışı üniversitelerinde yapılmış olan çalışmalar da dikkate alınmıştır. Çalışmamızda klasik görüşler esas alınarak değişik görüşlerin isim-fiillere yaklaşımları tespit edilerek incelenmiştir. Çalışmamızda incelenen isim-fiiller ile câmid-fiiller, müstakil başlıklar altında Arap alfabetik sıralamasına göre ele alınmıştır. Çalışmada geçen bazı kelimelerin Arapça ve Türkçe okunuşları ile Türkçe anlamları tablolar şeklinde verilmiştir. Ayrıca Arapça kelimeler harekelendirilmiştir. Çalışmada geçen Arapça sözcüklerin Türkçe okunuşları yazılmıştır. Bununla beraber uzun cümle şekline olan örnek veya metinlerin okunuşlarına yer verilmemiştir. Arapça sözcükler ile Türkçe okunuşları kesme işaretiyle birbirinden ayrılmıştır. Arapça sözcüklerin okunuşları yazılırken transkripsiyon uygulanmıştır. Mazi ve muzari gibi Türkçeleşmiş sözcüklerde ise transkripsiyon yapılmamıştır. Arapça şiirler orijinal olarak Arap harfleriyle yazılmıştır. Şiirlerin Türkçe açıklamaları, şiirlerden önce veya şiirlerden sonra olmak üzere metin içerisinde açıklanmıştır. Klasik nahiv kaynaklarından yapılan iktibaslarda geçen زَيْد/Zeyd ve عَمْرو/‘Âmr isimleri سَمِير/Semîr ve أَنَس/Enes isimleriyle değiştirilmiştir. Çalışmada geçen ayet mealleri ise Mustafa Öztürk’ün “Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri” mealinden verilmiştir[2]. Çalışmada ağırlıklı olarak Kuran ve Arap şiirinden örnekler verilmiştir.

[2] Mustafa Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.

1.5. Benzer Çalışmaların İncelenmesi

Çalışmaya başlamadan önce hazırlık aşamasında konumuzu doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren aşağıdaki başlıklar altında yurt içinde ve yurt dışında yapılmış olan bazı çalışmalar tarafımızca tespit edilmiştir. Bu bağlamda Nevzat Yanık tarafından yapılan "Arap Dilinde İsim-Fiiller"[3]; Ali Yılmaz tarafından yapılan "Arapça'da İsim Fiiller"[4]; Yusuf Doğan tarafından yapılan "Arapça'da Kelime Yapısı Açısından Tartışılan Câmid-Fiiller ve Câmidlik Sebepleri"[5]; Esma Ebû Bekir Muhammed tarafından yapılan "Mu'cemu'l-ef'âli'l-câmide"[6] adlı çalışmaları örnek olarak gösterebiliriz.

Adını "Arap Dilinde İsim-Fiil ve Câmid-Fiiller" olarak belirlediğimiz bu çalışmanın konusu, sadece isim-fiiller olmadığı gibi sadece câmid-fiillerden de ibaret olmayıp, aynı zamanda her iki konuyu da ele almış, hem yapılar hem de manalar üzerinde durulmuştur. Arap dilinde bulunan bütün isim-fiil ve câmid-fiillere çalışmada yer verilmemiştir. Bununla beraber nahiv kaynaklarında geçen bazı isim-fiil ve bazı câmid-fiillere daha fazla önem verilip özel başlıklar altında Arapça alfabetik sıralamasına göre değerlendirilmiştir.

1.6. بِنَاء/Binâ' ve إِعْرَاب/İ'râb

أَعْرَبَ كَلاَمَهُ/e'rabe kelâmehu" cümlesi; "i'rabta hata yapmadı, düzgün konuştu" ve "أَعْرَبَ بِحُجَتِهِ/e'rabe bi ḥüccetihi" cümlesi ise "o, delilini açıkladı" demektir[7]. İ'râb, sözlükte nikâh, depozito yapmak, çirkin söz söylemek, açıklamak, beyan etmek, konuşmasını gerekçelere dayandırmak gibi değişik manalarda kullanılmıştır[8]. Fîrûzâbâdî de İ'râb'ı: sözlükte açıklamak ve beyan etmek manasını ifade ettiğini söylemiştir[9].

---

[3] Nevzat Yanık, *Arap Dilinde İsim-Fiiller*, Atatürk Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2007.

[4] Ali Yılmaz *"*Arapça'da İsim Fiiller*", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 7, sy. 1, 2001, s.379-391,

[5] Yusuf Doğan "Arapça'da Kelime Yapısı Açısından Tartışılan Câmid-Fiiller ve Câmidlik Sebepleri*"*, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 6, sy. 12, 2007, s.59-99.

[6] Esma Ebû Bekir *Muhammed Mu'cemu'l-ef'âli'l-câmide*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1993.

[7] Cevherî, İsmâil b. Ḥammâd, *Tâcu'l-luğa ve ṣıḥaḥu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgaffur 'Attar, Dâru'l-ilmilil melayin, Beyrut 1990, I, 179.

[8] İbn Manẓûr, Ebû Faẓıl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensari, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr; Muhammed Ahmed Hasbullah ve Haşîm Muhammed eş-Şazılî, Dâru'l-Me'ârif, Kahire 2003, IV, 2865-2866.

[9] Fîrûzâbâdî, Mecduddin b. Yakub eş-Şîrâzî, *el-Ḳâmûsu'l-muḥîṭ ve el-Kâbusu'l-Vasîṭ el-cami' li mâ ẕehebe min kelâmi'l-'Arab*, Dâru'l-Me'rife, Beyrut 2011, s. 852.

Terim olarak ise "sözcüklerin son harflerinin, 'âmillere göre değişime uğrama işlemine denir[10]" İ'râb, sözcüklerin son harflerin harekelerinin, 'âmillerin değişmesiyle beraber lâfzen veya takdiren değişime uğramaları iken, بِنَاءْ/binâ'' ise sözcüklerin son harflerinin, 'âmiller değişse bile bir hareke veya sükûn üzerine sabit kalmalarına denir[11].

İ'râb, Arap dilinin önemli özelliklerinden biridir. Bu özellik Latin ile Alman dilleri dışında hiçbir dilde mevcut değildir. İ'râb sayesinde sözcük manaları arasındaki karışıklıklar giderildiği nedeniyle kendisi, sözcük anlamları arasında karışıklığı önleyen bir sistem olarak da tanımlanabilir. Mesela i'râb olmadan "ما أحسن سمير/mâ aḥsene Semîr denildiğinde, konuşan kişinin tam olarak ne demek istediği anlaşılamamaktadır. Fakat "مَا أَحْسَنَ سَمِيرَ!/mâ aḥsene Semîra!" denildiği zaman, "Semîr ne kadar da yakışıklı!" veya "مَا أَحْسَنَ سَمِيرُ/mâ aḥsene Semîru" denildiği zaman "Semîr iyilik yapmadı" anlamları anlaşıldığından kastedilen manaya i'râb sayesinde ulaşılmış olur[12].

Otağ, çadır ve gölgelik gibi taşınabilir diğer araçların aksine binaların başka yerlere taşınmaları mümkün olamadıklarından taşınmaz olarak bilinirler. Mebnî olarak bilinen sözcüklerin sonları da belli bir şekilde sabit kaldıklarından ve değişime uğramadıkları için değişmezlik yönüyle binalara benzediklerinden kendilerinde bulunan bu değişmezlik özelliğine "binâ"", kendilerine ise "bina olunan" anlamını ifa eden "mebnî" denilmiştir[13].

Fiil ve harflerde asıl olan binâ''dir. Kendisine nisvet ve tevkid nunları bitişen muzari fiillerin dışındaki fiillerin mu'rab olması arızidir. İsimlerde ise asıl olan i'râb'dır. Bazı isimlerin mebnî olma durumu arızî yani istisnâîdir[14].

1.7. مَبْنِي/Mebnî ve مُعْرَب/Mu'rab

Kendilerine etki eden 'âmillere göre, sonları değişime uğrayan tüm sözcükler mu'rab, sonları değişime uğramayanlar ise mebnî olarak kabul edilir[15].

Sözcüklerden الْمُتَمَكن الاسم/köklü isimler ve muzari fiiller mu'rab, diğerleriyse

---

[10] Ebû Muhammed el-Kasım b. Ali b. Muhammed b. Osman el-Ḥarîrî, *Şerḥû Mulḥat'i'l-i'rab*, thk. Dr. Ahmed Muhammed Kasım, Dâru'l-Kelimu't-Tayyib, Beyrut 2002, s.79.

[11] Kemâluddîn Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, ye, Brill 1886, s.10.

[12] Mecd Muhammedu'l-Bakir el-Barâzî, *Fıkhu'l-luğati'l-'Arabiyye*, Dâru Mecd Lâvî, Ürdün 1987, s.24-25.

[13] Ebû'l- Fetḥ Osman b.Cinnî, *el-Ḫaṣâiṣ*, el-Heyetu'l-Mışriyye el-'Amme li'l-Küttâb, Mısır 2010, I, 38.

[14] Hâşimi, es-Seyyid Ahmed, *el-Ḳavaidu'l-Esâsiyye li'l-Luğati'l-'Arabiyye,* el-Mektebetu'l-Esâsiyye, İstanbul t.y., s.29.

[15] İbn Ebî Rebî' 'Ubeydullah b. Ahmed b. 'Ubeydullah el-Kureşî el-İşbîlî, *el-Bâsît fi Şerḥı Cümeli'z-Zeccâcî,* thk. Dr. 'İyâd b.'Îd es-Sebtî, Dâru'l-Gârbı'l-İslâmî, Beyrut 1986, s.171-172.

mebnîdir. ‘Âmillerin değişmesiyle beraber sonları değişime uğrayabilen sözcükler, köklü yani mütemekkin isimlerdir. “هَذَا سَمِيرٌ/hâza Semîrun; bu Semîr’dir; رَأَيْتُ سَمِيرًا/raeytu Semîran; Semîr’i gördüm; مَرَرْتُ بِسَمِيرٍ/merartu bi Semîrin; Semîr’e uğradım” cümleleri incelendiğinde سَمِير/Semîr sözcüğünün sonunda bulunan “ر/r” harfinin harekesi, önüne gelen ‘âmillere göre değişik harekeler alarak değişime uğraması sebebiyle سَمِير/Semîr sözcüğü köklü isimlerden kabul edilerek mu’rab bir sözcük olarak değerlendirilir. Muzari fiilleri ise başında “أ/hemze”, “ن/nun”, “ت/tâ” veya “ي/yâ” harflerinden birisi bulunan fiillerdir. “أ/hemze” birinci tekil için, “ن/nun” birinci çoğul için, “ت/tâ” ikinci eril ve üçüncü dişil için ve “ي/yâ” üçüncü eril için kullanılır[16]. Muberred, “Köklü/mütemekkin isimler ve muzari fiiller mu‘rab olarak kabul edilir[17]” der. Öyleyse isim-fiil olan sözcükler, muzari fiillerden ve mütemekkin isimlerden olmadığından mebnîdirler.

1.8. Kelime ve Türleri ile İsim ve Fiillerin Özellikleri

كَلِمَة/kelime tekil bir sözcük olup, çoğulu كَلِم/kelimdir. İsim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılır. Temim halkı bu sözcüğü كِلْمَة/kilme olarak okur. Ferra’ ise: كَلِمَة/kelime, كِلْمَة/kilme ve كَلْمَة/kelme olmak üzere üç değişik şekilde okunduğunu belirtmiştir[18]. كَلِمَةٌ/kelime “sözcük” demektir ve çoğulu كَلِم/kelim olarak kullanılır. كَلْم /kelm ise yara manasını ifade eder[19]. كَلِمَةٌ/kelime, sözcüğü كَلِم/kelim sözcüğünden türemiştir. كَلِم/kelim, yara manasında kullanılmaktadır. Her iki sözcük orijinal harfler olan ك/kâf, ل/lâm ve م/mîm harflerinde ortak oldukları gibi etki ve tesir demek olan aslî manada da ortaktır. Darp edenin darp aleti ile yaralı üzerinde etkisi ve tesiri oluştuğu gibi konuşan kişinin de sözleri ile dinleyici üzerinde etkisi ve tesiri oluşabilmektedir. Kelimeler ile oluşan dil yarasının kılıç yarasından daha etkili olduğunu ifade eden ve Hazreti. Ali’ye ait olduğu söylenen “Sevmediğin ile büyük ovalar dar gelirken, sevdiğin ile iğne deliği meydan olur; mızrak yaraları kapanabilirken, dil yaralarının kapanması ise mümkün değildir” manasında olan konuyla ilgili şiir şu şekildedir:

---

[16] Ebû’l-Feṯḥ Osman b. Cinnî, *el-Luma‘ fi’l-‘Arabiyye*, thk. Fâid Faris, Dâru’l-Kutubi’s-Sekâfiyye, Kuveyt 2010, s.9.

[17] Ebu’l-Abbas Muhammed b. Yezid el-Muberred, *el-Muktażab*, thk. Muhammed Abdulhalik ‘Adîme, Matabi’u’l-Ehram et-Ticariyye, Kahire 1994, I, 141.

[18] Cevherî, *Tâcu’l-luğa ve ṣıḥaḥu’l-‘Arabiyye*, V, 2023

[19] Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît,* s.1144.

رَحْبُ الْفَضاءِ مَعَ الأعْداءِ ضَيِّقَةٌ سَمُّ الْخَياطِ مَعَ الأحْبابِ مَيْدانُ

جِراحاتُ السِنانِ لَهَا الِتِئامُ وَلا يَلْتامُ ما جَرَحَ اِللسان

Görüldüğü üzere sözcüklerin yarası mızrakların yarasından daha fazla etkilidir. Sözcük demek olan كَلِمَةٌ/kelime, yara demek olan كَلِمْ/kelim ile hem harf hem de mana olarak ortak olduklarından iştikâk kuralları gereğince sözcük demek olan كَلِمَةٌ/kelime yara demek olan كَلِم/kelim sözcüğünden türemiştir[20].

Kelimeler; isim, fiil ve harflerden oluşur. "Adam" manasına gelen رَجُل/racul ve "kitap" manasını ifade den كِتَابٌ/kitab örneklerinde de olduğu gibi herhangi bir zaman dilimine gereksinim duymadan müstakil bir mana ifade edebilmek için konulmuş olan kelimelere isim denilir. "Yazdı" manasına gelen كَتَبَ/ketebe örneğinde de görüldüğü gibi herhangi bir zaman dilimi aracılığıyla müstakil olarak mana ifade edebilmek amacıyla konulmuş olan kelimelere fiil denilir. Tek başlarına herhangi bir mana ifade etmeyen sözcüklere ise harf denilir. Örneğin: "İçinde" anlamında kullanılan فِي/fi, bir soru edatı olan هَلْ/hel ve fiillerde manaları hem geçmiş hem de olumsuz yapan لَمْ/lem sözcükleri müstakil olarak mana ifade etmediklerinden harf kabul edilir[21].

Kelimenin isim, fiil ve harf şeklinde taksimiyle ilgili olarak Yılmaz; "Nahivciler, bu taksimi yaparken Arapça kelimelerin özelliklerini dikkate almamışlar bu hususta Yunan felsefesinin, özellikle de Eflatun felsefesinin tesiri altında kalmışlardır. Eflatun'a göre varlıklar (kelimeler) iki kısma ayrılır: Varlık isimleri ve iş, oluş bildiren fiiller. Varlık isimleri ile insan, at vb. hissedilebilen maddi şeyler ile rüya ve hikmet gibi tasavvur edilebilen manevi şeyler kastedilmektedir. İş, oluş bildiren fiiller ise belirli bir zamanda meydana gelen fiillerdir. Mesela; vurma, konuşma gibi. Eflatun varlıklara delalet etmesi yönüyle kelimeleri kendi dili Yunanca'da kısımlara ayırarak şöyle demektedir: 'Kelime iki kısımdır: İsim; zata delalet eden şeydir. Fiil ise bir oluşa delalet eden kelimedir.' Burada zat ve oluş arasında bağlantı kuran ve Eflatun'un da Alâka olarak isimlendirdiği üçüncü bir kelime çeşidi daha vardır. Nahivciler, Eflatun'un kelimelerle ilgili taksiminde onun bu görüşlerine yeterince muttali olmadan etkilenmişlerdir. Bu nedenden dolayı onların, 'harfi' kendi başına değil, başkasıyla bir mana ifade eden kelime çeşidi olarak kabul ettiklerini görmekteyiz" der[22].

---

[20] Muhammed b. Abdurrahim el-Meylânî, *Şerḥu'l-Muğnî*, Şifa Yayınevi, İstanbul 2012, s.8.

[21] Ḥamlâvî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Ḥamlâvî, *Şezâ'l-'arf fi feni'ṣ-Ṣarf*, Dârû'l-Keyyan, yy. 1957, s.51.

[22] Yılmaz, *Arapça'da İsim-Fiiller*, s.379.

1.8.1. اسم/İsim

Sözcükler herhangi bir zaman dilimine gereksinim duymadan müstakil olarak duyu organlarıyla anlaşılabiliyorsa isim olarak nitelendirilir

"Adam" manasına gelen رَجُل/racul; "at" manasına gelen فَرَس/feres; سَمِير/Semîr ve أَنَس/Enes gibi bir mana ifade eden sözcükler birer isimdir. Harf-i cerlerin başlarına gelebildiği sözcükler isim iken, harf-i cerlerin başlarında gelemediği sözcükler ise isim olarak kabul edilmez[23]. İbn Serrâc رَجُل/racul ve فَرَس/feres gibi zat veya "bir şeyi yemek" anlamına gelen أَكْل/ekl ve "gün" demek olan يَوْمْ/yevm gibi zat dışında tekil bir manayı ifade eden sözcükleri de isim olarak değerlendirmiştir[24].

Etimolojik olarak اِسِم/isim, "yükseklik" demek olan "سُمَوّ/sumûvv" sözcüğünden türemiştir. Çoğulu أَسْمَاء/esmâ'dir. اِسِم/isim, أُسُم/usum, سِم/sim ve سُم/sum olmak üzere dört farklı şekilde kullanımı vardır[25]. اِسِم/isim, سُمُو/sumûv kelimesinden türemiştir. Nasıl ki dikilen bayrak sahibini temsil ediyorsa isim de müsemmasını tanımlar[26].

1.8.2. فِعْل/Fiil

Sözcükler başka bir sözcüğe gerek duymadan herhangi bir zaman dilimi içerisinde müstakil olarak mana ifade edebiliyorlarsa fiil olarak kabul edilir.

Fiiller, zaman bakımından üçe ayrılır. "dün namaz kıldı" manasını ifade eden صَلَّى أَمْسِ/ṣallâ emsi örneğinde de olduğu gibi geçmiş zamanda meydana gelen bir eylemi anlatan fiillere مَاضِيِ/mazi denilir. "O, şimdi namaz kılıyor" manasında kullanılan "هُوَ يُصَلِي السَّاعَةَ/huve yuṣallî's-sâ'ete" ve "O, yarın namaz kılacak" anlamı ifade eden "هُوَ يُصَلِي غَدًا/huve yuṣallî ğaden" cümlelerinde görüldüğü üzere şu anda gerçekleşen veya ileride meydana gelecek olan eylemleri belirten fiillere مُضَارِع/muzari denilir. Her ne kadar muzari fiiller hem şimdi hem de gelecek zaman için kullanılan fiiller olsa da şimdiki zaman için kullanımı daha uygundur. Eğer sadece gelecek zaman için kullanmak isteniyorsa سَ/se veya سَوْفَ/sevfe harflerini muzari fiillerin başına getirilerek "namaz kılacak" demek olan "سَيُصَلِّي/seyuṣallî" veya "سَوْفَ يُصَلِّي/sevfe

[23] Muberred, *el-Muktażab*, I, 141.
[24] İbn Serrâc, Ebû Bekir Muhammed b. Sehl, *el-Uṣûl fi'n-naḥv*, thk. Abdülhüseyin el-Fetilî, Muesessetu'r-Risâle, Beyrut 1996, I, 36.
[25] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, III, 2109.
[26] Musa Alp, *Madḫal fi'l-luğati'l-'Arabiyye*, Adana 2008, s. 56.

yuṣallî" şeklinde kullanılmaktadır. "Yarın kalk!" anlamını ifade eden "قُمْ غَداً/ḳum ğaden" veya "yarın oturma!" demek olan "لاَ تَقْعُدْ غَداً/lâ teḳ'ud ğaden" örneklerinde de olduğu gibi bir şahıstan bir eylemin yapılmasını veya yapılmamasını isteminde kullanılan fiillere ise أمر/emir fiilleri denilmektedir[27].

1.8.3. حَرْف/Harf

Sadece başka bir kelimeyle yan yana geldiğinde mana ifade edebilen ve ifade ettiği mana, herhangi bir zaman dilimine bağlı olmayan sözcüklere harf denilir. Harflar, isim ve fiil özelliklerine sahip değildir. Müstakil olarak da herhangi bir mana ifade etmez. Ancak diğer kelimelerle birlikte cümle içerisinde olduğu zaman ne anlam ifade ettiği anlaşılır. مِن/min ve إلى/ilâ harfleri tek başlarına iken, herhangi bir mana belirtmezler. "Kitabı başından onuncu sayfaya kadar okudum" demek olan " قَرَأتُ الْكِتَابَ مِنْ أوَلِهِ إلى الصَّفْحَةِ الْعَاشِرَةِ/ḳara'tu'l-kitâbe min evelihî ilâ'ṣ-ṣafḥati'l-'âşira" denildiğinde مِنْ/min, başlangıç noktasını, إلى/ilâ ise bitiş noktasını ifade eder[28].

Hariri'nin, "Harf, özellikleri olmayandır. Sözüme göre değerlendirme yaparsan bilen olursun[29]" demek olan şiiri, harfı özetlemiştir.

والحَرْفُ ما ليسَ لهُ علامَة فقِسْ على قَولي تَكُن عَلاّمَة

1.8.4. اسِم فِعْل/İsim-Fiil

"Ne kadar da uzak!" manasını ifade eden هَيْهاتَ/heyhâte; "öf, sıkıldım!" demek olan أُف/uffin ve "sus, konuşma veya sesiz ol!" anlamlarında kullanılan صَهْ/ṣah sözcüklerinde de görüldüğü üzere zaman belirten herhangi bir oluşu ifade eden sözcükler olmakla beraber söz konusu zamanının sabit olduğundan ve mevcut kiplerin dışında başka zamanlarda çekimi yapılamadığından isim-fiil olarak değerlendirilmiştir[30].

---

[27] İbn Cinnî, *el-Luma' fi'l-'Arabiyye*, s. 23.
[28] Nadırî, Dr. Muhammed Esâd en-nadırî, *Naḥvu'l-luğati'l-'Arabiyye*, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut 1997, s.14.
[29] Ḥarîrî, *Şerḥû Mulḥat'i'l-İ'rab*, s.49.
[30] Süleyman Feyâż, *en-Naḥvu'l-'aşrî*, Merkezu'l-Ehrâm, Mısır ty, s.15.

1.8.5. İsmin Özellikleri

Cer, tenvin, nidâ, elif-lam ve isnâd'tan oluşan ismin özellikleri; İbn Mâlik tarafından aşağıdaki beyitte özetlenmiştir.

بِالْجَرِ وَالتَّنْوِينِ وَالنِدا وَاَلْ وَمُسْنَدٍ لِلْاسم تَمْييزٌ حَصَلْ[31]

"Cer, tenvin, nidâ, elif-lam takısı ve müsned ismin özellikleridir"

جَرْ/cer; sadece isim olan kelimeler cer olunur. Arap dilinde bulunup, diğer dillerde olmayan irabın göstergelerinden olan جَرْ/cer sadece isimlere özgü bir işarettir. Buradaki cer'den kastımız, kelimenin başına harfi-cerlerin bulunabilme durumu olmayıp kelimenin bizzat kendisinin مَجْرُورْ/mecrûr (son harfının kesrali) olabilme özelliğine sahip olmasıdır. Aksi takdirde harf-i cerler isim dışındaki kelimelerin başında da gelebilir. "kalk, diye ona işaret ettim" manasını ifade eden أَشَرْتُ إِلَيْهِ بِأَنْ قُمْ cümlesinde de görüldüğü üzere "أَنْ/en" sözcüğü harf olmasına rağmen başında "بِـ/bi" harf-i cer gelebilmiştir. بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمْ ayetinde bulunan اسم/isim ve صَلَيْتُ فِي الْمَسْجِدِ الْوَاسِعِ cümlesinde bulunan اَلْمَسْجِدِ/el-mescid sözcüklerinin son harfleri مَجْرُورْ/mecrûr yani kesralidir. Bu nedenle bu kelimeler isimdir[32].

تَنْوِينْ/tenvin; Arap alfabesinde bir harfin harekelerinin iki kesra, iki żamme ya da iki fetḥadan oluşması demektir. İsmin özelliklerinden biri de tenvin alabilmeleridir. "طَارَ عُصْفُورٌ جَمِيلٌ/ṭâra 'uṣfûrun cemîlun, güzel bir kuş uçtu" demek olan, " شَاهَدْتُ عُصْفُوراً جَمِيلاً/şâhedtü 'ûṣfûran cemilen", güzel bir kuş gördüm" ve " إسْتَمَعْتُ إلى عُصْفُورٍ جَمِيلٍ /isteme'tü ilâ 'uṣfûrin cemilîn", güzel bir kuş sesi dinledim" cümlelerinde geçen "عُصْفُور/'uṣfur" sözcüğünün son harfine eklenen; 'an (ً) ın (ٍ) ve un (ٌ) sesleri tenvindir. Eğer bir sözcük bu seslerden biriyle bitiyorsa, o sözcük isimdir[33].

نِدَاءْ/nidâ; ismin özelliklerinden biri de نِدَاءْ/nidâdır. Nidâ'dan kastedilen ise sözcüklerin başlarına nidâ harflerinden birinin gelebilme özelliği olmayıp; sözcüklerin çağırılabilme özelliğine sahip olmasıdır. Çünkü نِدَاءْ/nidâ harfleri isim olmayan

---

[31] Muhammed b. Ali es-Ṣabban, *Ḥaşiyetu's-Ṣabban li Şerḥi'l-Uşmûnî âlâ Elfiyeti İbni Mâlik*, thk. Taha Abdurrauf Saad, el-Mektebetu't-Tevfikiye, yy., ty., I,70-83.

[32] Abdullah Fûzân b. Sâlih, *Delîlu's-sâlik ilâ Elfiyet'i-İbnî Mâlik*, Dâru'l-Müslüm, yy. ty, I, 27.

[33] Abbas Hasan, *en-Naḥvu'l-vâfî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire 1974, I, 26-27.

sözcüklerin başında da bulunabilir[34]. Konuyla ilgili ayeti kerimeleri Türkçe mealleriyle beraber inceleyelim;

يَا لَيْتَ قَوْمِى يَعْلَمُونْ. بِمَا غَفَرَلِى رَبِّى وَجَعَلَنِى مِنَ الْمُكْرَمِينْ[35]

"Rabbimin beni bağışladığı ve bana büyük ikramda bulunduğu gerçeğini keşke halkım da bilseydi!" diye sızlandı.

وَنَادَيْنَاهُ اَنْ يَا إِبْراهِيمُ . قَدْ صَدَّقْتَ الرُّءْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ[36]

"İbrâhîm oğlunu şakağı üzerine yatırınca ona şöyle seslendik: "Ey İbrâhîm! (Sen bu teslimiyetinle) rüyanın gereğini yerine getirmiş oldun. (Oğlunu kurban etmekten seni muaf tuttuk) biz teslimiyet sahibi kullarımızı işte böyle mükâfatlandırırız"

Görüldüğü üzere birinci ayette "يَا/yâ" nidâ edatı "لَيْتَ/leytê" sözcüğü başında gelmiştir oysaki "لَيْتَ/leytê" isim olmayıp, harftir; ikinci ayette ise "يَا/yâ" nidâ edatı "إِبْراهِيمُ/İbrâhîm" sözcüğü başında gelmiştir ve "إِبْراهِيمُ/İbrâhîm" sözcüğü ise isimdir. Öyleyse önemli olan sözcüklerin başlarında bulunan nidâ edatları olmayıp, çağırılabilinme özelliğidir.

ال/elif-lam; ismin özelliklerinden biri de "ال/elif-lam" takısıdır. "Adam" anlamında kullanılan اَلرَّجُلُ/er-racul ve "uşak" demek olan اَلْغُلاَمُ/el-gulâm sözcüklerinde "ال/elif-lam" edatı bulunduğundan kendileri isim olarak kabul edilir[37]. Arap dilinde bir isim yalın olarak zikredildiği zaman ait olduğu türün bir üyesi olarak anlaşılmaktadır. Arap dilinde bir isim, başında elif-lam takısı getirilmek suretiyle zikredildiği durumunda ise söz konusu ismin, ait olduğu türün bilinen bir üyesi olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin: رَجُلٌ/racul denildiğinde herhangi bir adam akla gelirken, اَلرَّجُلُ/er-recul denildiği zaman bilinen bir adam anlaşılmaktadır.

مُسْنَد/müsned; ismin özelliklerinden biri de مُسْنَدٌ إِلَيْهِ/müsnet ileyhi olunabilme durumudur. Yanı kendisine bir yargının varlığı veya yokluğu yöneltilebilmelidir. Bununla beraber kendisinden, bir yargının yapılması veya yapılmaması talep edilebilmelidir. Örneğin: Mahmut yolculuğa çıktı manasında kullanılan "سَافَرَ مَحْمَودٌ/Meḥmûdun sâferê" cümlesi söylendiğinde, "yolculuğa çıkma" yargısı Mahmut'a yöneltilmiştir. Mahmut sefere çıkmadı anlamını ifade eden "مَحْمَودٌ لَمْ يُسَافِر/Maḥmûdun lem yusâfîr" cümlesi denildiğinde "yolculuğa çıkmama" yargısı Mahmut'a

[34] İbn Sâlih, *Delîlu's-sâlik ilâ Elfiyet'i-İbnî Mâlik*, I, 30.
[35] Kuran, 36/26-27.
[36] Kuran, 37/104-105
[37] el-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, Brill 1886, s.5.

yöneltilmiştir. "سَافِر يَا سَعِيدُ/sâfîr yâ se'îdu, ey Sait sefere çık!" denildiğinde ise Sait'ten "yolculuğa çıkma" talep edilmiştir. Örneklerde de görüldüğü üzere isimlerden, bir şeyin oluşu (Mahmut yolculuğa çıktı) veya olmayışı (Mahmut sefere çıkmadı) ya da kendisinden bir şeyin yapılması (Sait sefere çık!) ya da yapılmaması (Sait sefere çıkma!) işlemine isnat denilir. "Sait" ve "Mahmut" sözcüklerine ise "مُسْنَدٌ اِلَيْهِ/müsned ileyhi" denilir ve ilgili yargı ise "مُسْنَد/müsned" olarak isimlendirilir[38].

Sözcüklerin müstakil olarak kullanıldıklarında sadece sözlüksel manalarını ifade ettiklerini bilmekteyiz. Ancak tam anlamıyla bir yargıyı ifade edebilmeleri için iki sözcüğün yan yana getirilmesi gerekmektedir. Bu işleme de إِسْنَاد/isnâd denilir. Örneğin: "اَلْكُتُبُ/el-kutub" sözcüğü tek başına ifade edildiğinde sadece "kitaplar" manası anlaşılır. Bunun dışında herhangi bir yargıyı bildirmez. Bu durum "مُفِيدَةٌ/mufîdetûn" sözcüğü için de geçerlidir yani tek başına ifade edildiğinde sadece "yararlıdır" anlamını ifade eder. Bunun dışında herhangi bir yargı anlaşılmaz. Ancak bu iki sözcükten birini diğerine isnat edip; "اَلْكُتُبُ مُفِيدةٌ/el-kutubu mufîdetün" şekliyle yan yana getirirsek, "Kitaplar yararlıdır" manası anlaşılır. Bu şekilde ifade edilmek istenen yargı ortaya çıkar. İşte bu yargıya isnat denilir.

1.8.6. Fiilin Özellikleri

قَدْ/ḳad ve tenfis harfleri (سَ/sin ve سَوْفَ/sevfe), muzari fiilleri nasb eden edatlar, muzari fiillerini cezm eden edatlar, mazi fiillerin sonuna özne olarak bitişen ت/ta, mazi fiillerin çekimi esnasında sonuna bitişen ve sakine olan müenneslik ت/ta'sı, tevkid ن/nun'u ve muhatap ي/yâ'sı fiillere özgü olan özelliklerdir[39]. Konuyla ilgili örnek olarak verilmiş olan ayeti kerimeleri Türkçe mealleriyle beraber inceleyelim;

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى[40]

"Hiç şüphesiz şirkten arınan kimse(ler) kurtuluşa erecektir"

سَنُقْرِئُكَ فَلاَ تَنْسَى[41]

"(Ey Peygamber!) Biz sana Kur'an'ı öğretip belleteceğiz; sende -Allah dilemedikçe- öğrendiklerini asla unutmayacaksın"

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى[42]

---

[38] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî*, I, 28.
[39] Ḥamlâvî, *Şeẕâ'l-'arf fi feni'ṣ-Ṣarf*, s.51-52.
[40] Kuran, 87/14.
[41] Kuran, 87/6.

“Rabbin sana ileride birçok nimetler verecek, sen de hoşnut olacaksın”

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ[43]

“(Ey Müminler!) Sevdiğiniz, değer verdiğiniz mallarınızdan (sırf Allah rızası için) hayırlı işlerde harcamadıkça gerçek manada iyilik ve dindarlık mertebesine asla erişemezsiniz”

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ[44]

“O ne doğurmuş, ne de doğmuştur”

رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا[45]

“Rabbimiz! Sonsuz rahmetin ve sınırsız ilminle sen her şeyi kuşatmaktasın”

قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا[46]

“Babam seni çağırıyor. Hayvanlarımızı suvarmanın ücretini verecek” Dedi.

لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونَا مِنَ الصَّغِرِينْ[47]

“Mutlaka zindana atılacak ve orada sürüm sürüm sürünecek”

يَأَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً[48]

“Ey bunca ilahî ikaza kayıtsız kalan ve aymazlık içinde yaşamaktan gayet memnun ve mutlu olan insan! Artık yürekten boyun eğmek ve böylece ilahî rızâya ermek üzere rabbine yönel”

Birinci ayette bulunan “قَدْ أَفْلَحَ/ḳad eflaḥa”, ikinci ayette bulunan “سَنُقْرِئُ/se nuḳri’u”, üçüncü ayette bulunan “سَوْفَ يُعْطِي/sevfe yu‘ṭî”, dördüncü ayette bulunan “ لَنْ تَنَالُوا/len tenâlû”, beşinci ayette bulunan “لَمْ يَلِدْ/lem yelîd ve لَمْ يُولَدْ/lem yûled”, altıncı ayette bulunan “سِعْتَ/si‘te”, yedinci ayette bulunan “قَالَتْ/ḳâlet”, sekizinci ayette bulunan “يُسْجَنَنَّ/yuscenenne” ve dokuzuncu ayette bulunan “ارْجِعِي/irci‘î” sözcükleri fiildir. Çünkü bu sözcüklerin başında veya sonunda fiillerin söz konusu özelliklerinden olan harfler bulunmaktadır.

---

[42] Kuran, 93/5.
[43] Kuran, 3/92.
[44] Kuran, 112/3.
[45] Kuran, 23/7.
[46] Kuran, 28/25.
[47] Kuran, 12/32.
[48] Kuran, 89/27-28.

BÖLÜM II

ARAP DİLİNDE İSİM-FİİLER

2.1. İsim-Fiilin Tanımı

Arap dilinde sözcükler, müstakil olarak herhangi bir mana ifade etmeyip, isim veya fiiller ile bir araya geldiği zaman manaları anlaşılabiliyorsa harf olarak nitelendirilir. Sözcükler müstakil olarak herhangi bir zaman diliminde anlam ifade edebiliyorsa fiil olarak kabul edilir. Eğer sözcükler, zamana gereksinim duymadan duyu organlarıyla anlaşılabiliyorsa isim olarak değerlendirilir. Sözcüklerin müstakil olarak ifade ettiği mana, belli bir zaman diliminde gerçekleşip, farklı zaman dilimlerinde çekimleri bulunmuyorsa isim-fiil olarak adlandırılır[49]. İsim-fiiller; fiillerin ifade ettikleri aynı manayı ifade eden, fiillerin özelliklerini taşımayan sözcüklerdir[50].

2.2. İsim-Fiiller Hakkındaki Görüşler

هُوَ اِسْمٌ يَدُلُ على فِعْلٍ مُعَيَنٍ ويَتَضَمَنُ مَعْنَاهُ وزَمَنَهُ وعَمَلَهُ
مِن غَيْرِ اَنْ يَقْبَلَ عَلَامَتَهُ أويَتَأثَرَ بِالْعَوَامِلِ[51].

"İsim-fiiller, bilinen belli fiillerin adları olup söz konusu fiillerin manalarını, işlevlerini ve zamanlarını ihtiva eder. Ama özelliklerini kabul etmez ve etkilendikleri 'âmillerden de etkilenmez"

آهاً لَها مِنْ لَيالٍ! هَلْ تَعُودُ كَما كانَتْ؟ وَأَيُّ لَيالٍ عادَ ماضيها؟

"Ah o geceler! (o geceleri özledim, o geceleri hatırladığımda acı hissederim) Acaba o geceler bir daha geri dönebilecek mi? Hangi gece geçmişine dönebilmiştir ki…" Şiirde geçen "آهْ/ah!" isim-fiilli "acı çekerim" demek olan "أَتَوَجَعُ/etevecce'u" fiilinin eş anlamlısı olan bir isim-fiildir. "آهْ/ah" sözcüğü, "أَتَوَجَعُ/etevecce'u" fiilinin mana, işlev ve zamanını ihtiva etmiştir. "أَتَوَجَعُ/etevecce'u" fiili bir muzari fiili olduğu münasebetiyle fiillerin özelliklerine sahiptir. "آهْ/ah" sözcüğünde ise bu özellikler yoktur. Ayrıca "أَتَوَجَعُ/etevecc'u" fiili nasb ve cezm 'âmillerinden etkilenirken "آهْ/ah" sözcüğünde böyle bir etkilenme söz konusu olamaz. Mastarlar, edilgen fiiller, ism-i fâiller, ism-i mef'ûller ve sıfat-ı müşebbeheler ise 'âmillerden etkilendiklerinden isim-

[49] Feyâż, *en-Naḥvu'l-'aṣrî,* s.14-15.
[50] Mustafa Galâyînî, *Câmi'u'd-dûrusi'l-'Arabiyye*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2005, I, 155.
[51] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî*, IV, 141.

fiil olarak kabul edilmemiştir[52].

İsim-fiiller eski zamanlardan itibaren kullanılagelerek önemli özellikler kazanmıştır. Arapçada elde ettikleri bu kazanımlar fiillerde yoktur. İsim-fiiller manaları ifade etme açısından fiillerden daha güçlüdür. İfade ettiği bu manaları fiillerden daha güçlü bir şekilde ortaya koyduğu gibi manaları da tam anlamıyla ortaya çıkarır ve abartı sanatı şeklinde sunar. Örneğin: بَعُدَ/be'ude fiili anlam olarak sadece uzaklığı ifade ederken بَعُد/be'ude ile aynı manayı ifade eden ve onun adı olarak bilinen هَيْهاتَ/heyhâte isim-fiili ise derin veya çok uzak olan bir şeyi veya bir durumu belirtmektedir. "Başarılı bir çalışma olmadan, amaçlara ulaşmak ne kadar da uzak, ne kadar da imkânsız!" anlamında kullanılan "هَيْهاتَ إدْرَاكُ الْغَايَةِ بِغَيْرِ العَمَلِ النَاجِحِ" Arap atasözünden de anlaşıldığı üzere "هَيْهاتَ/heyhâte" isim-fiili manaya farklı bir zenginlik katmıştır. Aynı şekilde "اِفْتَرَقَ/ifteraḳa" fiili salt ayrılık manasını belirtirken aynı manayı ifade eden ve onun adı olan "شَتَّانَ/şettâne" isim-fiili ise derin ve ince bir ayrılığı bildirmektedir. "İyilik ile kötülük ne kadar da birbirinden farklı olan şeylermiş!" manasını ifade eden "شَتَّانَ الْإِحْسَانُ وَالْإِسَاءَةُ" cümlesine bakıldığında "شَتَّانَ/şettâne" isim-fiilinin manaya farklı bir incelik kattığı görülecektir. Görüldüğü gibi isim-fiiller ifade ettiği anlamları az ve öz bir şekilde belirtir. Özlü sözler gibi az sesle çok anlam ifade eder. Genellikle isim-fiiller ister müzekker ister müennes ister tekil ister ikil ve isterse de çoğul olsun değişime uğramadan aynı kip ile kullanılır. Buna karşılık fiiller ise değişik zaman ve farklı şahıs kiplerine göre farkı çekimlere sahiptir[53].

[52] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî*, IV, 140-142.
[53] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî*, IV, 140-142.

Tablo 1
İsim-Fiil Çekimi[54]

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Delikanlı sessiz ol!	Ente ṣah yâ ğulâmu	أَنْتَ صَهْ يَا غُلَامُ	Tekil	Eril
Delikanlılar ikiniz sessiz olunuz!	Entumâ ṣah yâ ğulâmâni	أَنْتُمَا صَهْ يَا غُلَامَانِ	İkil	
Delikanlılar sessiz olunuz!	Entüm ṣah yâ ğilmânu	أَنْتُمْ صَهْ يَا غِلْمانُ	Çoğul	
Kız sessiz ol!	Enti ṣah yâ fetâtu	أَنْتِ صَهْ يَا فَتَاةُ	Tekil	Dişil
Kızlar ikiniz sessiz olunuz!	Entumâ ṣah yâ fetatâni	أَنْتُمَا صَهْ يَا فَتَاتَانِ	İkil	
Kızlar sessiz olunuz!	Entünne ṣah yâ feteyâtu	أَنْتُنَ صَهْ يَا فَتَيَاتُ	Çoğul	

Tablo 2
Fiil Çekimi[55]

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Delikanlı sessiz ol!	Ente uskut yâ ğulâmu	أَنْتَ اُسْكُتْ يَا غُلَامُ	Tekil	Eril
Delikanlılar ikiniz sessiz olunuz!	Entüma uskutû yâ ğulâmâni	أَنْتُمَا اُسْكُتَا يَا غُلَامَانِ	İkil	
Delikanlılar sessiz olunuz!	Entüm uskutû yâ ğilmânu	أَنْتُمْ اُسْكُتُوا يَا غِلْمانُ	Çoğul	
Kız sessiz ol!	Enti uskutî yâ fetâtu	أَنْتِ اُسْكُتِي يَا فَتَاةُ	Tekil	Dişil
Kızlar ikiniz sessiz olunuz!	Entumâ uskutâ yâ fetatâni	أَنْتُمَا اُسْكُتَا يَا فَتَاتَانِ	İkil	
Kızlar sessiz olunuz!	Entünne uskutne yâ feteyâtu	أَنْتُنَ اُسْكُتْنَ يَا فَتَيَاتُ	Çoğul	

[54] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî*, IV, 142.
[55] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî*, IV, 142.

Görüldüğü üzere isim-fiil olan صَهْ/şah sözcüğü tüm formatlarda sabit olup değişime uğramazken aynı manayı ifade eden أُسْكُتْ/uskut fiili duruma göre değişik kiplerde çekilmiştir. İşte bu iki özellik nedeniyle isim-fiillerin kullanımı daha uygundur. Çünkü isim-fiiller tercih dildiği zaman hem harflerden tasarruf edilir hem de daha güçlü ve sanatsal bir mana ifade edilmiş olur.

Eğer مُخَاطَبَةْ/muhataba için kullanılan "ك/kâf" harfi isim-fiillerle bitişirse, isim-fiiller de fiiller gibi değişik kişiler için değişik kiplerde çekilir[56].

Tablo 3
Muhatap Kâf Harfi Bitişen İsim-Fiil Çekimi[57]

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Kendine sahip çık!	‘Aleyke nefseke	عَلَيْكَ نَفْسَكَ	Tekil	Eril
İkiniz kendinize sahip çıkınız!	‘Aleykümâ enefûsekumâ	عَلَيْكُما أَنْفُسَكُما	İkil	
Kendinize sahip çıkınız!	‘Aleyküm enefûseküm	عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ	Çoğul	
Kendine sahip çık!	‘Aleyki nefseki	عَلَيْكِ نَفْسَكِ	Tekil	Dişil
İkiniz kendinize sahip çıkınız!	‘Aleykümâ enefûsekumâ	عَلَيْكُما أَنْفُسَكُما	İkil	
Kendinize sahip çıkınız!	‘Aleykünne enefûsekünne	عَلَيْكُنَّ أَنْفُسَكُنَّ	Çoğul	

Konuyla ilgili en-Naḥvu'l-vâfî'de: "Hayatında ilk defa 'nar' meyvesini gören biri 'Bu nedir?' diye sorduğu zaman kendisine 'bu nardır' diye cevap verilir. Bu durumda 'nar' sözcüğü söz konusu meyvenin simgesi, işareti veya o meyveyi ifade eden bir sözcüktür. 'Nar' bir isim olup ifade edildiğinde duyan kişi o meyveyi algılar. Bu durumda elimizde iki şey mevcuttur. Biri özellikleri belli olan, bilinen malum meyve; diğeri ise söylendiğinde zihnimizin onunla malum meyvenin algılandığı sözcüktür. Bu sözcüğün bir anlamı veya amacı ya da ifade ettiği bir şey vardır o da bilinen malum meyvedir. 'Nar' sözcüğü addır, malum meyve ise onun manasıdır ve nar adında bir isme sahiptir. İsimler sadece birer işaret, simge veya göstergelerden ibaret olup ifade ettikleri şeyi, diğer nesnelerden ayırt etmeye yarar. İsmin gösterge, işaret veya simge olduğunu ve mananın da akli hisler ile gösterilen varlıklar, işaret edilen veya simgelenen varlıklar olduğundan; isim müsemmanın tüm özelliklerini ihtiva eder. Bir fotoğrafın karşısında fotoğraf sahibinin adı yazılmışsa ismi okunduğunda sahibinin tüm özellikleri aklımızda

[56] Galâyînî, *Câmi'u'd-dûrusi'l-'Arabiyye*, I, 155.
[57] Galâyînî, *Câmi'u'd-dûrusi'l-'Arabiyye*, I, 155.

canlanır. Aynı durum isim-fiiller için de geçerlidir. Örneğin: ‘هَيْهاتَ/heyhâte’ sözcüğünü duyduğumuz zaman uzaklık, geçmiş zaman, ‘âmillerden etkilenmeden amel etmek gibi tüm özellikleriyle بَعُدَ/be‘ude sözcüğü aklımıza gelecektir. Bu durumda هَيْهاتَ/heyhâte sözcüğü بَعُدَ/be‘ude fiiline delalet eden bir simge veya bir işarettir. Başka bir ifade ile هَيْهاتَ/heyhâte sözcüğü bir isimdir. هَيْهاتَ/heyhâte sözcüğünün bir manası vardır. O mana da بَعُدَ/be’ude fiilinin ifade ettiği manadır. بَعُدَ/be‘ude fiili ise bir kavramdır. بَعُدَ/be‘ude fiili, هَيْهاتَ/heyhâte adında bir isme sahiptir. Aynı durum diğer isim-fiiller için de geçerlidir. Mesela آهْ/ah sözcüğünün ‘manası nedir?’ diye sorulduğunda, cevabı ‘أَتَوَجَعُ/etevecce‘u olacaktır. Öyleyse آهْ/ah sözcüğü simge, işaret veya isimdir. Bu durumda gösterilen, işaret edilen veya adlandırılan ise أَتَوَجَعُ/etevecce‘u sözcüğüdür[58]” denilmiştir.

İsim-fiiller fiil kipleri üzerinde kurulmuş sözcükleridir. Nasıl ki isimler müsemmalarını belirliyorlarsa isim-fiiller de adı oldukları fiilleri belirlerler. Mesela بَعُدَ/be‘ude sözcüğü yakınlık karşıtı olan ‘uzaklık’ manasını ifade eder. هَيْهاتَ/heyhâte sözcüğü ise بَعُدَ/be‘ude fiilinin adıdır. بَعُدَ/be‘ude yerine هَيْهاتَ/heyhâte sözcüğünü kullanmamızın nedeni ise isim-fiillerin abartı ve edebi bir kullanıma sahip oluşudur. Eğer bu özellikleri olmasaydı isim-fiiller yerine aynı manaları ifade eden fiillerin kullanımı daha uygun olurdu[59].

İsim-fiiller amel yönünden fiillerin yerine geçen çekimsiz isimlerdir. İsim-fiillerin ne fiil ne de isimlere benzer çekim şekilleri vardır. Değişik zamanlar için değişik formatlarda çekimlere sahip olmadıklarından fiillere benzer bir çekimleri yoktur cümle içerisinde özne veya nesne gibi kullanılmadıkları için isimlere benzer bir çekimleri söz konusu değildir[60].

Kûfeliler isim-fiilleri iş, oluş ve zamana delalet ettiklerinden ötürü fiil olarak değerlendirmiştir[61]. Ebû Cafer Ahmet b. Ṣâbir, bu sözcükleri isim veya fiil olarak görmeyerek kelimenin dördüncü bir türü olarak kabul etmiştir. Kendilerine “geride kalan, evde kalan kadın” manasını ifade eden “ẖâlife (خَالِفَة)” adını vermiştir. İsim-fiiller, işlevsel olarak fiiller yerine geçerler ama ne fiiller ne de isimler gibi tasarruf

[58] Abbas, *en-Naḥvu’l-vâfî,* IV, 141.
[59] İbn Ya‘îş, Muveffikuddîn, *Şerḥu’l-Mufaṣṣal*, İdaretu’t-Ṭab‘atü’l-Münira, Mısır ty, IV, 25.
[60] es-Suyûṭî, Celaluddin, *Hem‘u’l-hevâmi‘ fî Şerḥi Cem‘i’l-cevâmi‘,* thk. Ahmed Şemsuddîn, Dâru’l-Kutub’l-İlmiyye, Beyrut 1998, III, 81.
[61] es-Suyûṭî, *Hem‘u’l-hevâmi‘ fî Şerḥi Cem‘i’l-cevâmi‘,* III, 82.

olunabilen sözcüklerdir. Çünkü ne fiiller gibi değişik zamanlarda değişik türevleri var ne de isimler gibi cümle içerisinde özne, nesne, tamlanan veya tamlayan gibi görevler alır. Mastar ve sıfatlar da işlevsel olarak (amel yönünden) fiillerin yerini alır. Ama isimler gibi özne ve nesne olarak müsnet iley olunabildiklerinden dolayı isim-fiil olarak kabul edilmemişlerdir[62].

İsmin özelliklerinden olan tenvin, ikillik, çoğulluk, dişillik, izafet, tarif edatları ve tasğir gibi hususlar bu sözcüklerde bulunabildiklerinden dolayı kendileri, isim olarak değerlendirilmiştir[63].

Yâser isim-fiillerle ilgili: "Bu durum vaz ilminin konusu olup daha iyi anlamak için vaz ilmi ile uğraşanların görüşüne müracaat edilmesi gerekir. Fîrûzâbâdî'nin, isim-fiillerin fiil manaları için konulduğunu ileri sürerken; Cevherî, isim-fiillerin fiil lafızları için konulan sözcükler olduğunu dile getirmiştir[64]. Öte yanda Rıżâ ise iddia edildiği üzere صَهْ/ṣah sözcüğünün أُسْكُتْ/uskut sözcüğünün adı olmadığını belirtmiştir. Bu duruma da gerekçe olarak صَهْ/ṣah sözcüğü söylendiği zaman, sıradan bir Arap أُسْكُتْ/uskut sözcüğünü düşünmeyebildiğini hata أُسْكُتْ/uskut sözcüğünü hayatında da duymamış olabileceğini göstermiştir. Bununla beraber صَهْ/ṣah sözcüğünün أُسْكُتْ/uskut, إمْتَنِعْ/itmeni' veya أُصْمُتْ/uṣmut gibi aynı manayı ifade eden ve kendisiyle eş anlamlı olan sözcüklerinin de adı olarak kabul edilebileceğini söylemiştir. Öyleyse sözcüklerin kendileri değil, ifade ettikleri manaların önemli olduğu anlaşılmaktadır[65]" demiştir.

Kerbela Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi Dergisinde ise: "İsim-fiiller uzun telaffuzlu kelimeleri temsil eden ve sık kullanılan sözcüklerdir. Bu sözcüklerin isim mi yoksa fiil mi oldukları konusunda nahivciler arasında görüş ayrılığı mevcuttur. İbn Usfur; 'Çoğunluğu emir fiiller için olmak üzere Araplar tarafından fiillere adlar konulmuştur. Bu işlem yapılırken de belli bir kurala bağlı kalınmaksızın büyük bir kısmı duyum üzeri kullanılagelmiştir'der. Kûfeliler ve bazı Basra âlimleri, bu sözcükleri gerçek fiil olarak değerlendirmiştir. Basra ekolünün büyük çoğunluğu ise gerçek isim olarak kabul etmiştir. Konuyla ilgili eski dil ekolarında olduğu gibi modern araştırmacılar arasında da görüş ayrılığı vardır. Dr. Mehdi el-Mahzûmî, bu sözcükleri gerek kullanımları ve gerekse de ifade ettikleri mana bakımında gerçek fiil olarak

---

[62] es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi',* III, 81-82.

[63] Kasım Muhtari, *بحوث في اللغة العربية وآدابها* , İsfahan Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı, İlkbahar ve Yaz Yarıyılı, sy. 2, İsfahan 1431h, s.2-3.

[64] Bkz. Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve ṣıḥaḥu'l-'Arabiyye*, VI, 2226-2239-2350.

[65] http://www.alfaseeh.net/vb/showthread.php?t=78091 Yaser, تأملات في أسماء الأفعال وحقيقة التنوين فيها (Erişim tarihi: 17.06.2014)

değerlendirirken Dr. Fażıl es-Sâmerânî; ‘Gerçek manada bu sözcükler eski fiil maddeleridir ancak zamanla donarak özel şekiller almıştır’der. Söz konusu sözcükler, eski zamanlardan itibaren derin bir süreçten geçen fiillerdir. Geçiş ve değişim yolculuğundan sonra hem isim hem de fiil olarak kendilerine özgü bir şekilde günümüze kadar intikal etmiştir. es-Sâmerânî, belli olayları ifade eden sesler olarak tanımlamıştır. Arap lehçelerinde geniş bir kullanım alanına sahip iken Kuran’ı Kerim’de kullanımları daha sınırlı kalmıştır. Özetleyecek olursak: İsim-fiiller, isim ile fiiller arasında ortak bir kullanım alanına sahip olan melez sözcüklerdir” denilmiştir[66].

Söz konusu görüşler değerlendirildiğinde diyebiliriz ki nasıl ki “nar” bir meyvenin, “bülbül” bilinen bir kuşun ve “at” ise malum hayvanın adı ise isim-fiiller de fiillerin isimleridir. Bu durumda her isim-fiil bilinen bir fiilin adıdır. İsimlerin tam manasıyla müsemmasına delalet ettiğinden ve dolaylı olarak müsemmasının tüm özelliklerini kapsadığından isim-fiiller de adı olduğu fiillerin son harfini etkileyen ‘âmillerden etkilenmek özelliği hariç olmak üzere dolaylı olarak anlam, zaman ve işlevsel özellikleri kapsar. İsim-fiillerin fiillerle aynı manaları ifade ettiklerinden isimlerin özelliklerinden olan özne olunabilme ve tenvinin kendilerinde çoğu zaman bulunamadığından isim olarak değerlendirilmemiştir. Fiillerin özelliklerini de kabul etmediklerinden fiil olarak da kabul edilmemiştir. Konuyla ilgili yapılan tanım ve yorumlara bakıldığında nahiv âlimleri tarafından sözcük gruplarına çizildikleri maddi özellikler sorunu teşkil eden temel faktör olduğu görülecektir. Öyleyse şeklî özellikleri bir tarafa bırakarak sadece manalarına bakarsak isim-fiillerin de birer fiil olduğu bilinecektir. Çoğu nahivciler tarafından savunulan görüş gereğince bu sözcükler, görev ve işlevlerinde fiillere vekil olur ve fiillerin ifade ettiklerini ifade eder. İsim-fiillerin fiillerin ifade ettiğini ifade ettiği halde fiil olarak değil, fiillerin adları olarak değerlendirilmeleri anlaşılır bir durum değildir. Bu sözcükler, fiiller ile aynı manaları ifade ediyorlarsa kendileri de fiildir. İsim-fiillerin, fiillerin özelliklerine (mazi fiillerde müennes ve sakine تْ/tâ harfi veya muzari fiillerde şimdiki veya gelecek zaman kiplerinde bulunan müennes ve muhataba ي/ya harflerinin bulunma özelliği) sahip olmadığından fiil olarak değerlendirilmemiştir. Oysaki bu özellikler de nahivciler tarafından belirlenen yapay hususlardır. Problem isim ve fiiller için nahivciler tarafından belirtilen şeklî ve esnek olmayan yapay özelliklerden kaynaklanmaktadır.

---

[66] Münzir İbrâhîm Hüseyin Hilmi, M. Muhammed Hüseyin, Abdullah Mehdâvî, Ahmed Ṣübeyḥ Müḥaysin Ke‘bî, أسماء الأفعال في القراءة واللهجات، مجلة جامعة كربلاء ـ كلية التربية قسم اللغة العربية, c. 5 2007, sy. 3, s.85.

Sonradan belirtilen şeklî özelliklere değil, ifade ettikleri manalara göre değerlendirilirlerse bu sözcükler birer fiil olarak kabul edilecektir. İsim-fiiller her ne kadar lafız olarak isimlere benzeseler de mana olarak fiildir. Çünkü i'rabta asıl olan manadır.

Manaların lafızlardan daha önemli olduğunu anlamak için "Muaydi'yi duyman, onu görmenden daha hayırlıdır" anlamını ifade eden "تَسْمَعُ بِالْمُعَيْدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ[67]" Arap atasözüne bakmak gerekir. Söz konusu atasözü incelendiğinde cümle içerisinde kullanılan ve fiil gibi görünen تَسْمَعُ/tesme'u sözcüğü lafız olarak fiillere benzese de mana olarak isimdir. Çünkü تَسْمَعُ/tesme'u sözcüğü "duyuyorsun" değil "duyman" anlamında kullanılarak cümlenin öznesi konumundadır.

Aynı mantığı isim-fiillerde de yürütebiliriz. Mesela هَيْهاتَ/heyhâte sözcüğü mana olarak fiildir sadece sözcük olarak isimlere benzerliğine bakılarak isim veya isimlerin adı olarak değerlendirmek tutarsızlık olur. Galâyînî'nin, "İsim-fiiller, fiillerin ifade ettiklerini ifade eden ama özelliklerini taşımayan sözcüklerdir" tanımına bakılırsa fiiller ile isim-fiillerin aynı manayı ifade ettikleri halde birine fiil diğerine ise "isim-fiil" denilme problemi nahivciler tarafından fiiller için çizilen yapay özelliklerden kaynaklandığını göstermektedir. Oysaki realitede isim-fiiller ile fiiller arasında herhangi bir fark söz konusu değildir. Çünkü fiiller de isim-fiiller de herhangi bir zaman diliminde gerçekleşen bir olay, bir oluş veya bir durumu ifade eder. İsim-fiillerin, fiillerden tek farkı değişik zamanlar için farklı kiplerde kullanılabilen kelime türevlerinin mevcut olmayışlarıdır. Başka bir ifadeyle fiiller gibi değişik zamanlar için çekimleri mevcut değildir. Sarf âlimleri tarafından yapılan "Fiiller ثُلَاثِي/sülâsî, رُبَاعِي/rübâ'î, مُجَرَد/mücerred, مَزِيدٌ فِيه/mezidün fihi سَالِم/sâlim veya مُعْتَل/mu'tel diye gruplara ayrılmıştır[68]" tanıma da bakılırsa, fiillere belli şekiller çizildiği görülecektir. İsim-fiil olarak bilinen sözcüklerin fiiller gibi çekimlerinin olmadığı ve fiiller için belirtilen özelliklere sahip olmadıkları gerekçeleriyle fiil olarak kabul edilmemek şeklî zorlamalardan öte bir şey değildir. Oysaki mana açısında bu sözcükler de fiiller gibi iş, oluş veya durumları ifade eder. Geçişli ve geçişsiz olarak tasnif edilişleri bile kendilerinin fiil olduklarını gösteren önemli kanıtlardan biridir. Çünkü bu tasnif de fiillere özgü olan bir husustur. Ancak şeklî açıdan fiillerin çoğunluğuna

[67] Ṣabban, *Ḥaşiyetu's-Ṣabban li Şerḥi'l-Uşmûnî 'alâ Elfîyeti İbnî Mâlik,* I, 82.
[68] Sa'duddin b. Mes'ud b. Ömer b. Abdullah el-teftazânî, *Şerḥû Tasrifî'l- İzzi*, Dârû'l-Minhâc, Beyrut 2012, s.75.

benzemediklerinden fiil sayılamamıştır. İsim-fiil olarak bilinen bu sözcükleri kural dışı fiillerden saymak veya fiiller için tüm fiilleri özellikleri ve kalıplarıyla kapsayacak şekilde bir tanım yapmak yerine bu sözcükleri fiillerden saymamak reel durumu değiştirmez. Öte yandan gözle görülür bir şekilde isim-fiiller olarak tanımlanan bu sözcükler ile câmid-fiiller arasında gerek yapı ve gerekse de mana bakımında hiçbir fark yokken câmid-fiiller, fiillerden sayılmış ancak çekim açısında sıkıntılı olduğunda kendilerine câmid denilmiştir. İsim-fiillere ise böyle bir hak tanınmamıştır. Bu durumun nedeni isim-fiillerin yapı olarak fiillere değil, isimlere benzediklerindendir. Abbas'ın "İsim-fiiller kuralsız ve câmid sözcüklerdir ve kendileri, süregeldikleri gibi kullanılır" sözünde anlaşıldığı üzere isim-fiillerin, çekimsiz olduklarından câmid-fiil veya başka bir isim ile de değerlendirilebilir.

Nahiv âlimlerinden Kisâî'ye ait olan "Nahiv ilmi takip edilmesi gerek kurallardan oluşan bir ilimdir, tüm ilimlerde nahiv ilminden yararlanılmaktadır[69]" demek olan:

إِنَّما النَحْوُ قِياسٌ يُتَّبَع وَبِهِ فِي كُلِ عِلمٍ يُنْتَفَع

şiiri, şekle aşırı önem verildiğini göstermektedir.

Sarf ve nahiv âlimleri tarafından sözcük gruplarına çizilen şeklî ve kalıpsal sınırlamaları bir tarafa bırakarak sözcükleri, ifade ettikleri manaları yönünde değerlendirirsek "رُوَيْدَ/ruvayde" isim-fiilinde de olduğu gibi aynı isim-fiilin ifade ettiği manalara göre değişik sözcük gruplarına girebileceğini göreceğiz. Örneğin: "رُوَيْدَ/ruvayde" sözcüğü, "Semîr'e süre ver" manasını ifade eden "رُوَيْدَ سَمِيراً/ruvayde Semîran" cümlesinde isim-fiil olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu sözcük, "Semîr, yavaş bir yürüyüş yaptı" manasına gelen "سارَ سَمِيرٌ سَيْراً رُوَيْدَاً/sare Semîrun seyran ruvayden" cümlesinde sıfat; "millet, yavaşça girdi" anlamında kullanılan "دَخَلَ الْقَوْمُ رُوَيْدَاً/deẖale'l-ḳavmu ruvayden" cümlesinde hâl ve "kendine süre ver" demek olan "رُوَيْدَ نَفسِه/ruvayde nefsihi" cümlesinde ise mastar olarak kullanılmıştır.

Arapça haricindeki diğer dillerde de durum aynıdır. Mesela İngilizcede "wrong" sözcüğü, "haksız, yanlış" manasında kullanıldığında sıfat, "yanlış olarak" manasında kullanıldığında zarf, "günah" manasında kullanıldığında isim ve "hakkını yemek, zulmetmek" manasında kullanıldığında ise fiil olarak değerlendirilir[70].

---

[69] Celaluddin es-Suyûtî, *el-İktirah fi ilm'i usûli'n-naḥv*, Dâru'l-Me'rifetu'l-Cami'îyye, Süveys 2006, s.204.

[70] Robert Avery, Serap Bezmez, Anna G. Edmonds, Mehlika Yaylalı, *The Redhouse English Dictionary,* Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 2011, s.1144.

Farklı sözcüklerin bir araya gelme suretiyle oluşan ve yeni bir mana kazanan sözcüklerin de isim-fiiller ile yakın ilişkili olduğu söylenebilir. Türkçede "çok sevinmek" manasında kullanılan "ağzı kulaklarına varmak" deyiminde de görüldüğü üzere bu sözcüklerden bazıları kazandıkları bu yeni manalar, fiillerin ifade ettikleriyle aynı olabilir. Çünkü "ağzı kulaklarına varmak" deyiminin anlamı "sevindi" demektir[71].

Naḥivciler tarafından isim-fiiller için yürütülen mantığı bu ve benzeri cümlelerde yürütürsek, "ağzı kulaklarına varmak" deyimi için "sevindi" fiilinin adıdır diyebiliriz. Buna benzer bir mantığı İngilizcenin "Phrasal Verbs" konusunda da ileri sürebiliriz. Özetleyecek olursak isim-fiil olarak tanımlanan bu sözcükler, her ne şekilde olursa olsun aslında fiildir.

2.3. Zamana Göre İsim-Fiiller

İsim-fiiller zamana göre emir isim-fiiller, mazi isim-fiiller ve muzari isim-fiiller diye üçe ayrılır.

"Kendine sahip çık" manasını ifade eden "عَلَيْكَ نَفْسَكَ/'aleyke nefseke" cümlesinde geçen ve "اِلْزَمْهُ/ilzemhu" fiilini adı olan "عَلَيْكَ/'aleyke" sözcüğü gibi isim-fiiller, emir-isim-fiillerdir. İsim-fiillerin çoğu bu kısıma girer.

"Cesaret ile korkaklık arasında dağlar kadar fark var!" manasını ifade eden " شَتَّانَ الشَجَاعَةُ وَالْجُبْنُ/şettâne'ş-şeca'etu ve'l-cubunu" cümlesinde geçen ve "اِفْتَرَقَ/ifteraḳa" fiilini adı olan "شَتَّانَ/şettâne" sözcüğü gibi isim-fiiller mazi-isim-fiildir. Mazi isim-fiiller kuralsızlar "سَمَاعِي/sema'î" dir. Dolayısıyla mazi isim-fiiller sayıca azdır.

"Çalışmayan gence yazıklar olsun!" manasını ifade eden "وَيْ لِشَبَابٍ لاَ يَعْمَلْ" cümlesinde geçen ve " اَعْجَبُ/a'cebu" fiilini adı olan "وَي/vay" sözcüğü gibi isim-fiiller ise muzari-isim-fiillerdir. Mazi isim-fiillerde de olduğu gibi muzari isim-fiiller de kuralsız isim-fiillerden olup sayıları da azdır[72].

2.4. Terkiplerine Göre İsim-Fiiller

İsim-fiiller müfret, mûzaf ve harf-i cer ile oluşturulmak üzere üç değişik gruba ayrılır.رُوَيْدَ/ruvayde ve هَلُمَّ/helumme sözcüklerinde de olduğu gibi tekil kelimelerden oluşan isim-fiillere müfret isim-fiil denilir. مَكَانَكَ/mekâneke sözcüğünde de görüldüğü

[71] Sabahattin Özafşar, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Eflatun Matbaası, İstanbul 2010, s.12.
[72] İbn Sâlih, *Delîlu's-sâlik ilâ Elfiyet'i İbnî Mâlik*, II, 305-306.

üzere zarflardan oluşan isim-fiillere muzaf isim-fiil denilir. عَلَيْكَ/‘aleyke sözcüğü gibi harf-i cer ile oluşturulanlara ise cer-mecrur isim-fiil denilir[73].

2.5. Amellerine Göre İsim-Fiiller

İsim-fiiller genellikle amel açısından temsil ettikleri fiillerle aynıdır. Temsil ettikleri fiiller nasıl ki özneleri zâhir veya zamir bir isimden oluşabiliyorsa isim-fiillerin de özneleri aynı şekilde zâhir veya zamir olan isimlerden oluşabilir. Bununla beraber isim-fiiller, temsil ettikleri fiillere geçişlilik ve geçişsizlik bakımından da uyar. Yani temsil ettikleri fiil geçişliyse kendileri de geçişli, geçişsizse kendileri de geçişsiz olur[74]. Benzer ifadeler diğer naḥivciler tarafında da dile getirilmiştir. İbn Ya’îş: “İsim-fiiller, fiillerin yerine geçtikleri ve fiillere vekil olduklarından fiillerin gördüğü işlevleri de görür. İsim-fiillerin temsil ettiği fiiller nasıl ki geçişli ve geçişsiz olmak üzere işlev görüyorlarsa isim-fiiller de tıpkı temsil ettikleri fiiller gibi işlev görerek geçişli ve geçişsiz olmak üzere ikiye ayrılır. Temsil ettikleri fiil geçişli bir fiil ise kendileri de geçişli bir isim-fiil olur; temsil ettikleri fiil geçişsiz bir fiil ise kendileri de geçişsiz bir isim-fiil olur” der[75].

“Semîr’e süre ver!” manasını ifade eden “أَمْهِلْ سَمِيراً/emhil Semîran!” cümlesinde bulunan “اَمْهِلْ/emhil” emir-fiili, geçişli bir fiildir. Bu nedenlde kendisinin adı olan ve aynı manayı ifade eden “رُوَيدَ/ruvayde” isim-fiili de geçişli bir isim-fiil olarak kabul edilir. Buna karşılık “sus!” manasını ifade eden “اُسْكُتْ/uskut” emir-fiili, geçişsiz bir fiil olduğundan kendisiyle aynı manayı ifade eden “صَهْ/ṣah” isim-fiili de geçişsiz bir isim-fiil olarak değerlendirilir[76].

İsim-fiiller, yapıları açısından çekimsiz oldukları için amelleri açısında da eksik olurlar. Bu nedenle cümle içerisinde mefulleri, kendilerinden önce gelmez[77].

2.6. Hükümlerine Göre İsim-Fiiller

İsim-fiiller cümle sıralamasında nesnelerinden sonra gelemez, daima nesnelerinden önce gelir. Temsil ettikleri fiillerde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Fiiller nesnelerinden önce gelebildikleri gibi nesnelerinden sonra da

[73] İbn Serrâc, *el-Uṣûl fi’n-Naḥv*, I, 141.
[74] es-Suyûṭî, *Hem‘u’l-hevâmi’ fî Şerḥi Cem’i’l-cevâmi*, III, 82.
[75] İbn Ya‘îş, *Şerḥu’l-Mufaṣṣal,* IV, 29.
[76] es-Suyûṭî, *Hem‘u’l-hevâmi’ fî Şerḥi Cem’i’l-cevâmi’*, III, 82.
[77] İbn Serrâc, *el-Uṣûl fi’n-Naḥv*, I, 142.

gelebilirler[78].

Tablo 4
İsim-Fiil Nesnesinin Cümle İçerisindeki Konumu[79].

Gerekçe	Geçerlilik	Türkçe Anlamı	Türkçe Okunuşu	Arapça Yazılışı
İsim-fiil nesneden önce gelebilir.	Doğru	Semîr'e sahip çık!	'Aleykesemîren	عَلَيْكَ سَمِيراً!
İsim-fiil nesneden sonra gelemez.	Yanlış	----------	Semîran 'aleyke	سَمِيراً عَلَيْكَ!

Tablo 5
Fiil Nesnesinin Cümle İçerisindeki Konumu[80].

Gerekçe	Geçerlilik	Türkçe Anlamı	Türkçe Okunuşu	Arapça Yazılışı
Fiil nesneden önce gelebilir.	Doğru	Semîr'e sahip çık!	İlzem semîran	إلْزَمْ سَمِيراً!
Fiil nesneden sonra gelebilir.	Doğru	Semîr'e sahip çık!	Semîran ilzemhu	سَمِيراً إلْزَمَهُ!

Kisâî ise, isim-fiillerin cümle sıralamasında nesnelerinden sonra gelebildiğini belirterek ve Kur'an-ı kerimde geçen "كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ[81]" ayetini örnek olarak göstermiştir[82]. Basralılar ise ayette geçen "كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ" sözcüğünü Kûfeliler tarafından yanlış yorumlanarak isim-fiil olarak değerlendirirelek أَلْزِمْهُ fiilinin manasında kuulanıldığını belirtilmişlerdir. Basralılara göre ise ayette geçen "كِتَابَ اللَّهِ" sözcüğünün isim-fiil değil mastar olduğunu âmili ise gizlidir. "عَلَيْكُمْ" sözcüğü ise gizli olan söz konusu âmile mute'alıktir. Kendilerine göre ayetin açılımı şöyledir: " كَتَبَ اللهُ ذٰلِكَ كِتَابًا عَلَيْكُمْ" dir[83].

[78] İbn Hişâm Cemalüddin Abdullah el-Enşârî, *Şerḥu Ḳaṭri'n-nedâ ve belli's-ṣadâ*, thk. Dr. Muhammed Yaser Şeref, Meketebtu Lübnan, Beyrut 1990, s.174.
[79] İbn Hişâm, *Şerḥu Ḳaṭri'n-nedâ ve belli's-ṣadâ*, s.174.
[80] İbn Hişâm, *Şerḥu Ḳaṭri'n-nedâ ve belli's-ṣadâ*, s.174.
[81] Kuran, 4/24.
[82] İbn Hişâm, *Şerḥu Ḳaṭri'n-nedâ ve belli's-ṣadâ*, s.174.
[83] İbn Hişâm, *Şerḥu Ḳaṭri'n-nedâ ve belli's-ṣadâ*, s.174.

İsim-fiiller kuralsız ve câmid sözcüklerdir. Çekimleri yapılamadığı gibi sayı ve sözcüklerinde de değişikliklere gidilemez ve harflerinin yerleri değiştirilemez. Sözcükleri süregeldiği ve duyulabildiği konum üzerine sabit kalmak zorundadır. Harflerinin artırımı, eksiltilmesi, başka harfler ile takas edilmesi, konumlarının veya sıralamalarının değiştirilmesi yapılamaz. Ancak فَعَالِ/fe'âli vezninde olan isim-fiiller kurallı isim-fiillerdir. Kabul gören genel görüş gereğince isim-fiiller mebnî sözcüklerden olup içlerinde hiç mu'rab olanı yoktur. Bazıları fetḥa, bazıları kesra, bazıları żamme ve bazılarıysa sükûn üzerine bina olunmuştur[84].

Tablo 6
Fetḥa, Kesra, Żamme ve Sükûn Üzerine Mebnî Olan İsim-Fiiller[85]

Türkçe Anlamı	Türkçe Okunuşu	Arapça Yazılışı	
Ne kadar uzak!	Heyhâte!	هَيْهاتَ !	Fetḥa üzerine mebnî olan isim-fiiller
Ne kadar da farklı!	Şettâne!	شَتَّانَ !	
Yaz!	Ketâbı!	كَتابِ !	Kese üzerine mebnî olan isim-fiiller
Oku!	Ḳarâ'i!	قَراءِ !	
Ooof, aaah!	Âhu!	آهُ !	Żamme üzerine mebnî olan isim-fiiller
Bırak, terk et!	Meh!	مَه !	Sükûn üzerine mebnî olan isim-fiiller

2.7. Erillik ve Dişiliklerine Göre İsim-Fiiller

Fiillerin değişik kiplerde çekilmiş farklı türevleri mevcuttur. Buna karşılık isim-fiillerde böyle bir durum söz konusu değil. صَهْ/ṣah isim-fiilinde de görüldüğü üzere gerek eril gerek dişil olsun ikinci tekil, ikinci ikil ve ikinci çoğul kiplerinde aynı yapı ile kullanılır. Fiillerde ise her durum için ayrı bir kip ile kullanılmaktadır. Örnek olarak اُسْكُتْ/uskut fiili; eril şahıslar ile kullanıldığında, ikinci tekil için اُسْكُتْ/uskut, ikinci ikil için اُسْكُتا/uskuta ve ikinci çoğul için اُسْكُتُوا/uskutû kipleriyle kullanılırken; dişilerde ikinci tekil için, اُسْكُتي/uskuti, ikinci ikil için اُسْكُتا/uskuta ve ikinci çoğul için اُسْكُتُنَّ/uskutne kipleriyle kullanılır[86]. Buna karşılık isim-fiil olan صَهْ/ṣah sözcüğü, başta

[84] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî*, IV, 153.
[85] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî*, IV, 153.
[86] Galâyînî, *Câmi'u'd-dûrusi'l-'Arabiyye*, I, 155.

erillik ve dişillik olmak üzere tüm formatlarda sabit kalıp değişime uğramadan aynı kip ile kullanılır[87].

Tablo1 ve Tablo 2 de de gösterildiği gibi isim-fiil olan صَه/ṣah eril, dişil, tekil, ikil ve çoğul durumları için değişime uğramadan aynı kip ile çekilirken; aynı manayı ifade eden أُسْكُتْ/uskut fiili ise duruma göre farklı kipler ile kullanılmıştır.

2.8. Geçişlilik ve Geçişsizliklerine Göre İsim-Fiiller

Bazı isim-fiillerde yapılması istenilen durum, emir alan kişiyi aşarak emir olunana ulaşabilmektedir. Başka bir ifade ile özne tarafından etkilenilir. Bazıların da ise böyle bir geçiş söz konusu değildir. Aynı durum olumsuz ifadeler için de geçerlidir. Mesela yapılmaması istenilen durum, yasak emri alan kişiyi aşarak yasaklanana ulaşabilir. Bazılarında ise böyle bir geçiş yoktur. آمين/âmin isim-fiili hariç olmak üzere genel olarak geçişlilik ve geçişsizliğe göre isim-fiil hükümleri, temsil ettikleri fiilin hükümleriyle aynıdır. İsim-fiilin temsil ettiği fiil geçişli bir fiil ise kendisi de geçişli bir isim-fiil olur, temsil ettiği fiil geçişsiz bir fiil ise kendisi de geçişsiz bir isim-fiil olur. Ama bu kural آمين/âmin isim-fiili için geçerli değildir. آمين/âmin isim fiili "kabul et" manasında kullanılan اِسْتَجِب/istecib fiilini temsil eden bir isim-fiildir. اِسْتَجِب/istecib fiili ise mana olarak geçişli bir fiil olduğu halde kendisini temsil eden آمين/âmin isim-fiili geçişsiz bir isim-fiildir. Görüldüğü üzere bu konuda آمين/âmin sözcüğü kural dışı bir isim-fiildir[88].

Geçişlilik ve geçişsizlik özelliğinin isim-fiillerde bulunabilme durumu, isim-fiillerin fiil olduklarını göstermektedir. Çünkü geçişlilik ve geçişsizlik durumu fiillerde bulunan bir özelliktir.

2.9. Yapılarına Göre İsim-Fiiller

İsim-fiiller kendi aralarında yapılarına göre مُرْتَجَلَة/mürtecel, مَنْقُولَة/menḳûl veya مَعْدُولَة/ma'dûl olmak üzere üç değişik şekilde oluşabilir. Bu üç çeşit isim-fiiller, burada açıklanacaktır.

2.9.1. Mürtecel İsim-Fiiller

Mürtecel isim-fiiller, هَيْهاتَ/heyhâte, شَتَّانَ/şettâne, صَهْ/ṣah ve وَيْ/vay gibi

[87] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî,* IV, 143.
[88] Ṣabban, *Ḥaşiyetu's-Ṣabban li Şerḥi'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyeti İbnî Mâlik,* III, 303.

başlangıçta isim-fiil olarak konulan ve öncesinde başka bir şey için kullanılmayan sözcüklerdir[89]. Söz konusu sözcükler, başlangıçta isim-fiil olarak kullanılmaktaydı ve isim-fiil olarak tedavüle girmiştir. "Ne kadar da uzak!" demek olan "هَيْهاتَ/heyhâte", "öff, yetti bee!" manasını ifade eden "أُفٍّ/uffin" ve "âmin, kabul buyur" manalarında kullanılan "آمينَ/âmin" isim-fiillerini, mürtecel isim-fiiller için örnek olarak gösterebiliriz[90].

2.9.2. Menḳûl İsim-Fiiller

Menḳûl isim-fiiller asılları itibariyle isim-fiil değildir. Sonradan câr-mecrûr, zarf veya fiil gibi yapılardan isim-fiillere dönüştürülür. Menḳûl isim-fiillerin bir kısmı câr-mecrûrlardan diğer bir kısmı ise zarflardan oluşur. Bu işlem belli bir kurala bağlı değildir. Başka bir ifadeyle her câr-mecrûr veya her zarf isim-fiil olamayabilir. Kisâî ise iki harften fazla olmak kaydıyla her câr-mecrûrun veya her zarfın belli bir kural çerçevesinde isim-fiillere dönüştürülebileceğini belirtmiştir[91].

Zarflardan oluşan isim-fiiller, cer ve mecburlardan oluşturulan isim-fiiller de olduğu gibi kendi aralarında geçişli ve geçişsiz olmak üzere ikiye ayrılır[92].

Tablo 7
Zarflardan Menḳûl İsim-Fiiller[93]

Türkçe Anlamı	Türkçe Okunuşu	Temsil ettiği fiil	Arapça Yazılışı	
Al, buyur!	Dûneke Semîran!	خُذْ/ḫuẕ	دونَكَ!	Geçişli
Al!	'indeke!	خُذْ/ḫuẕ	عِنْدَكَ !	
Al!	Ledeyke	خُذْ/ḫuẕ	لَدَيْكَ!	
Dur, yerinde kal, kıpırdama!	Mekâneke!	أُثْبُتْ/uṯbut	مَكانَكَ!	Geçişsiz
Dikkat et, ilerle, öne geç!	Emameke, ferṭake!	تَقَدَمْ/taḳaddem	أَمَامَكَ، فَرْطَكَ	
Bekle, geride kal!	Verâ'eke!	تَأَخَرْ/ta'aḫar	وَراءَكَ!	

[89] İbn Sâlih, *Delîlu's-sâlik ilâ Elfiyet'i-İbnî Mâlik*, II, 307.
[90] Galâyînî, *Câmi'u'd-dûrus'l-'Arabiyye*, I, 155.
[91] es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi'*, III, 81-85.
[92] İbn Serrâc, *el-Uṣûl fi'n-Naḥv*, s.141-142.
[93] İbn Ya'îş, *Şerḥu'l-Mufaṣṣal,* IV,74; Ṣabban, *Ḥaşiyetu's-Ṣabban li Şerḥi'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyeti İbnî Mâlik, III*, 296.

Tablo: 8
Câr-Mecrûrlardan Menḳûl İsim-Fiiller[94]

Türkçe Anlamı	Türkçe Okunuşu	Temsil ettiği fiil	Arapça Yazılışı
Kendine sahip çık!	‘Aleyke!	اِلْزِمْ/ilzem	عَلَيْكَ!
Defol!	İleyke!	تَنَحَّ/tenaḥa	إِلَيْكَ!

Bazı isim-fiiller mastarlardan nakledilir. Bu tür isim-fiiller de nakledildikleri mastarlara göre ikiye ayrılır.“Süre ver” manasında kullanılan “رُوَيْدَ/ruvayde” isim-fiili kendi sözcüğüyle aynı harflerden oluşan “إِرْوَادْ/irvâd” mastarından nakledilmişken, buna karşılık “terk et ve vazgeç” manalarını ifade den “بَلْهَ/belhe” isim-fiili ise kendi sözcüğüyle aynı harflerden oluşan bir mastardan nakledilmemiştir. Bilakis kendi sözcüğüyle farklı harflerden oluşan “تَرْكْ/terk” mastarından nakledilmiştir[95].

2.9.3. Ma‘dûl İsim-Fiiller

İbn Usfur’a göre Araplar tarafından insanlara adlar verildiği gibi fiillere de adlar verilmiştir. Kendilerine adlar verilen bu fiiller genel olarak emir fiillerden oluşur. Çoğunluğu da kuralsızdır. Buna karşılık فَعَالِ/fe’âli vezninde olan نَزالِ/nezâli gibi kurallı isim fiiller de vardır[96].

Benzer bilgiler diğer naḥiv kitaplarında da mevcuttur. Mesela Abbas Hasan, bütün isim-fiillerin kuralsız olduğunu, oluşturulmaları için herhangi bir kâideye gerek duyulmadığını söylemiştir. Bunun yanında üç harften oluşan, kesra üzerine bina olunan, tam ve çekimli olan (فَعَالِ) veznindeki tüm fiilleri de isim-fiil olarak değerlendirmiştir[97].

Galâyînî ise “ma‘dûl isim-fiiller kurallı isim-fiillerdir. Üçlü, yalın, tam ve çekimli olan tüm fiillerden, فَعَالِ/fe‘âli kalıbına sokularak isim-fiil oluşturulabilir. Bunun yanında فَعَالِ/fe‘âli vezninde olan isim-fiillerin asil harf sayıları üçten fazla olan (رُبَاعِي/ruba‘î) fiillerden yapılması ise istisnaî bir durumdur” der[98].

---

[94] es-Suyûṭî, *Hem‘u’l-hevâmi’ fî Şerḥi Cem’i’l-cevâmi‘*, III, 85.
[95] İbn Sâlih, *Delîlu’s-sâlik ilâ Elfîyet’i-İbnî Mâlik*, II, 308.
[96] Hilmi ve diğerleri, أسماء الأفعال في القراءة واللهجات, s.85.
[97] Abbas, *en-Naḥvu’l-vâfî*, IV, 144.
[98] Galâyînî, *Câmi’u’d-dûrusi’l-‘Arabiyye*, I, 157.

Tablo 9
فَعَالِ/Fe'âli Veznine Dönüştürülen Ma'dûl İsim-Fiiller[99]

Türkçe Anlamı	Türkçe Okunuşu	Arapça Yazılışı	
Öldür!	Ḳatali!	قَتالِ!	Üçlü fiillerden oluşturulan isim-fiiller.
Vur!	Żarâbi!	ضَرابِ!	
İn!	Nezâli!	نَزالِ	
Uyanık ol, gözünü dört aç, dikkatli ol!	Ḥazâri!	حَذارِ!	
Yakala, yetiş, ulaş!	Derâki!	دَراكِ!	Asil harf sayıları üçten fazla olan fiillerden oluşturulanisim-fiiller.
Acele et, çabuk ol!	Bedâri!	بَدارِ!	

2.10. Arap Dilinde Yaygın Kullanılan İsim-Fiiller

Naḥiv kaynaklarında yaygın olarak geçen bazı isim-fiiller, Arap alfabetik sıralamasına göre açıklanacaktır.

2.10.1. آمِين/Âmin

Emir isim-fiillerden olan آمِينْ/âmin sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsiz olan bir isim-fiildir. Türkçe karşılığı, "Allah'ım kabul et" cümlesidir.

يارَبِّ لا تَسلُبنّي حُبَّها اَبَداً وَيَرْحَمُ اللهُ عَبْداً قَالَ: آمِينَا

"Allah'ım! Onun sevgisini kalbimden asla alma! Allah, 'Âmin' diyen kuluna merhamet eder" şiirinde "آمِينْ/âmin" sözcüğü "kabul et!" manasında kullanılmıştır[100].

2.10.2. إِخِّ/İḫḫin

Muzari isim-fiillerden olan إِخِّ/iḫḫin sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

إِخِّ/iḫḫin sözcüğü "tiksiniyorum" anlamını ifade eden bir isim-fiildir[101].

---

[99] Galâyînî, *Câmi'u'd-dûrusi'l-'Arabiyye*, I,157.
[100] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 144.
[101] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi*, III, 84.

2.10.3. أفَّ/Uffin

Muzari isim-fiillerden olan أفَّ/uffin sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

أفَّ/uffin sözcüğü "sıkıldım" anlamında kullanılan muzari bir isim-fiildir. Yaklaşık kırk değişik şekilde kullanıma sahip olduğu söylenir[102].

2.10.4. أوّه/Evvih

Muzari isim-fiillerden olan أوّه/evvih sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

أوّه/evvih sözcüğü "acı çekerim" manasında kullanılan muzari bir isim-fiildir. Bir kişiden uzak kalındığından yokluğundan duyulan hüznü ifade eder. Ferra'a ait olan ve "Onu (sevgilimi) hatırladığım zaman acı çekerim! (yokluğundan üzüntü duyarım) Benim ile onun arasında bulunan yer ve gök mesafesinin çok fazla olduğu için (sevgilimden uzak olduğumdan) acı çekerim!" manasındı ifade eden aşağıdaki şiirde, أوّه/evvih isim-fiili "acı çekerim" manasında kullanmıştır[103].

فأوّهْ لِذِكرآهُا ! إذا ما ذَكَرْتُها وَمِنْ بُعْدِ أرضٍ بَيْنَنا وسَماءِ

2.10.5. إيهِ/İhi

Emir isim-fiillerden olan إيهِ/ihi sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.إيهِ /ihi sözcüğü "konuşmaya devan et!" manasında kullanılan bir isim-fiildir[104]. Eğer bilinen bir mevzudan konuşmaya devam edilmesi isteniyorsa konuşan kişiye, إيهِ/ihi denilir. Eğer ki herhangi bir konuda konuşmaya devam edilmesi isteniyorsa, "إيهٍ/ihın" denilir[105].

2.10.6. بَخ/Baẖ

بَخ/baẖ sözcüğü, yapısına göre murtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsiz olup bir şeyden etkilenildiği ve bir şey beğenildiği zaman

---

[102] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi'*, III, 84.
[103] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 178.
[104] es Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi'*, III, 84.
[105] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî*, IV, 155.

söylenen "bravo" manasında bir isim fiildir[106].

2.10.7. بَس/Bes

Muzari isim-fiillerden olan بَس/bes sözcüğü yapısına göre murtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir. بَس/bes sözcüğü "yeterli geldi, yetti" demek olan يَكْفِي/yekfî fiilinin adı olan bir isim-fiildir.

Ayrıca Araplar develerin sütünü sağmak için kendilerine, بَس/bes sözcüğü ile seslenirler. Develer sağılırken de "بَس/bes بَس/bes" denilerek yatıştırılır. Develer dışındaki diğer hayvanlar için de bu sözcüğün kullanıldığı belirtilmiştir. Bununla beraber بَس/bes sözcüğü "yeter" demek olan حَسْبُ/hasbû manasında da kullanılan Farsça asıllı bir sözcüktür[107].

بَس/bes sözcüğü, Halep ve İdlip bölgeleri günümüz Suriye'sinde Arap sokaklarında da çok kullanılan bir sözcüktür. Edindiğim izlenimler neticesinde bu kelime, söz konusu yörelerde "yeter" manasına ek olarak "sadece" manasında da kullanıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu bölgenin Fars ve Kürtlere komşu olması hasebiyle bu kelime Arapçalaştırılmıştır.

2.10.8. بُطْآنَ/Buṭ'âne

Mazi isim-fiillerden olan بُطْآنَ/buṭ'âne sözcüğü yapısına göre menḳûl, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

سَرْعَانَ/ser'âne isim-filinin zıt anlamlısı olan بُطْآنَ/buṭ'âne isim-fiili, "geride kaldı, yavaşladı" manalarında kullanılan بَطُئَ/beṭue fiilinin adıdır. Anlam olarak ise taacüp fiilleri gibi şaşkınlık belirtir. Çünkü بُطْآنَ/buṭ'âne isim-fiili, "Ne kadar da yavaş!" anlamında kullanılan مَا أَبْطَأَهُ ile aynı manayı ifade eder[108]. بُطْآنَ هَذَا الْأَمْرُ!/Buṭ'âne haẕa'l-emrû ise "bu iş iyice geçikti!" demektir[109].

---

[106] Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Abdulhamid Hindâvî, Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I, 117.
[107] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 281-282.
[108] Mecduddin b. Yakub el-Fîrûzâbâdî eş-Şîrâzî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, el-Heyetu'l-Mışriyye'l-'Amme, yy. 1980, I, 8.
[109] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi'*, III, 84.

2.10.9. بَلْهَ/Belhe

Emir isim-fiillerden olan بَلْهَ/belhe sözcüğü yapısına göre menḳûl, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

بَلْهَ/belhe sözcüğü kendi lafzından fiilli olmayan ancak eş anlamlısından fiilli bulunan bir mastardan nakledilen ve "terk et" anlamını ifade eden bir isim-fiildir. Bazı durumlarda بَلْهَ/belhe fetḥa üzerinde mebnî olan ve "nasıl?" manasında kullanılan bir isim olabilir[110]. بَلْهَ/belhe sözcüğü kendi lafzından fiilli olmayan ancak eş anlamlısından fiilli bulunan bir mastardan nakledilmiştir. Buna karşılık رُوَيْدَ/ruvayde gibi isim-fiiller kendi lafızlarından olan mastarlardan nakledilmiştir. Mesela رُوَيْدَ/ruvayde isim-fiilli kendi lafzından olan إرْوَاد/irvâd mastarından elde edilmiştir. Ancak بَلْهَ/belhe isim-fiilinde böyle bir durum söz konusu değildir. بَلْهَ/belhe sözcüğü kendi lafzından oluşan bir mastardan değil, kendisiyle eşanlamlı olan أُتْرُك/utruk sözcüğünün mastarından nakledilmiştir. Çünkü hem بَلْهَ/belhe isim-fiili hem de أُتْرُك/utruk fiili "terk et!" manasını ifade ettiğinden eş anlamlı kelimelerdir. بَلْهَ/belhe isim-fiilinin kendi lafızlarından oluşan bir masterın bulunmadığından eş anlamlısı أُتْرُك/utruk fiilinin masterı olan تَرْك/terk sözcünden, nakledilmiştir.

بَلْهَ/belhe sözcüğü ile ilgili diğer naḥiv alimleri tarafından da benzer tanımlar yapılmıştır. Örneğin: Ferâhîdî, "بَلْهَ/belhe sözcüğü terk et ve 'nasıl?' manalarında kullanıldığı gibi evet anlamında da kullanılmaktadır" diyerek aşağıdaki şiiri örnek olarak vermiştir[111].

بَلْهَ إِنِّى لَمْ أَخُنْ عَهْدًا وَلَمْ اَقْتَرِفْ ذَنْبًا فَتَجْزِينِى النِّقَمُ

"Evet! Vaatlerime ihanet etmemişim ve suç işlememişim ki cezalandırılayım" Görüldüğü üzere şiirde geçen بَلْهَ/belhe sözcüğü evet, anlamında kullanılmıştır.

Hasta nasıl? Demek olan ؟بَلْهَ المريضُ/belhe'l-mariżu denildiğinde بَلْهَ/belhe, isim olup cümlede kendi öznesinden önce kullanılan yüklem konumundadır; المريضُ/el-mariżu ise yüklemden sonra gelen öznedir.

---

[110] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî*, IV, 150-151.
[111] Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, I, 163.

2.10.10. تَيْدَ/Teyde ve تَيْدَخَ/Teydeẖa

Emir isim-fiillerden olan تَيْدَ/teyde ve تَيْدَخَ/teydeẖa sözcükleri yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişlidir.

تَيْدَ/teyde ve تَيْدَخَ/teydeẖa sözcükleri, رُوَيْدَ/ruvayde sözcüğü gibi "yavaş ol" anlamını ifade eden ve أَمْهِلْ/emhil fiilinin adı olan iki isim-fiildir[112].

2.10.11. حَيَّ/Ḥayye

Emir isim-fiillerden olan حَيَّ/ḥayye sözcüğü yapısına göre menḳûl, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir. حَيَّ/ḥayye sözcüğü, tek başına kullanıldığı zaman haydi, gel ve koşun manalarında kullanılır. Ayrıca حَيَّ/ḥayye ve هَلَّ/helle sözcükleri ayrı kullanılırken, teşvik ve acele etme manalarını ifade eder. Birleşik olarak حَيَّهَلّ/ḥayyehelle şeklinde kullanıldığı zaman, manada mübalağa ve abartma anlaşılır. Mübalağa yapmak istendiğinde birleşik olarak kullanılır; dua, istek söz konusu olduğu zaman ise ayrı olarak kullanılır[113]. ez-Zemaẖşerî "حَيَّ عَلَى الْغَدَاءِ/ḥayye 'ala'l-ğadai" cümlesinin anlamı "haydı gel yemek ye" olduğunu söylemektedir[114]. İbn Manzûr tarafından حيّهل/ḥayyehelle ile ilgili şu anı aktarılmıştır. İran kökenli bir adamın, Farsçada kendi arkadaşına: "zuz zuz" diye seslenişi, Ebû Mehdiyye tarafından duyulması üzerine, Adamın ne demek istediğini çevresindekilere sorar bunun üzerine Ebû Mehdiyye'ye "Adamın, arkadaşına 'acele et, acele et!' demek istediğini" diye cevap verilince, Ebû Mehdiyye: "Adam, arkadaşına neden 'حيّهل/ḥayyehelle' demiyor" diye sorar? Bunun üzerine Ebû Mehdiyye'ye "Allah, onlar için Arapçayla dillerini bir araya getirmesin!" diye cevap verirler[115].

حَيَّهَلّ/ḥayyehelle sözcüğüyle hayvanlara komut verilebilmektedir. "Yürüyüşlerinde aksaklık bulunan ve düzgün yürüyemeyen hayvanlar, حَيَّهَلّ/ḥayyehelle sözcüğüyle sürünün en önüne sürülürler" demek olan aşağıdaki şiirde حَيَّهَلّ/ḥayyehelle sözcüğüyle hayvanlara komut verilebildiği dile getirilmiştir[116].

بِحَيَّهَلا يُزْجونَ كُلَّ مَطِيَّةٍ أَمامَ المَطايا سَيْرُها المُتَقاذِفُ

[112] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi',* III, 83; Abbas, en-Naḥvu'l-vâfî, IV, 144.
[113] İbn Ya'îş, *Şerḥu'l-Mufaṣṣal,* IV, 47.
[114] Cârullah Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer ez-Zemaẖşerî, *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsıl Âyûn's-Sûd, Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I, 227.
[115] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 1082.
[116] İbn Ya'îş, *Şerḥu'l-Mufaṣṣal*, IV, 46.

Cürcanî ise حيّهل/ḥayyehelle sözcüğünün "gel!" manasında kullanılan bir isim-fiil olduğunu ve "حَيَّهَلّ الثَّريدَ!/ḥayyehelle's-Seride" cümlesinin manası "tirit yemeğe gel!" olduğunu belirtmiştir[117].

2.10.12. رُوَيْدَ/Ruvayde

Emir isim-fiillerden olan رُوَيْدَ/ruvayde sözcüğü yapısına göre menḳûl, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişlidir.

رُوَيْدَ/ruvayde sözcüğü "yavaş ol" anlamını ifade eden ve أَمْهِلْ/emhil fiilinin adı olan bir isim-fiildir. Bununla beraber رُوَيْدَ/ruvayde sözcüğünün isim-fiil, sıfat, hal ve mastar olmak üzere dört farklı şekilde kullanımı mevcuttur[118].

Tablo 10
رُوَيْدَ/Ruvayde İsim-Fiilinin Kullanım Şekilleri[119]

Türkçe Anlamı	Türkçe Okunuşu	Arapça Yazılışı	
Semîr'e fırsat ver!	Ruvayde semîran	رُوَيْدَ سَمِيراً!	İsim-fiil
Semîr, yavaşça yürüdü	Sare semîrun seyran ruvayden	سَارَ سَمِيرٌ سيراً رُوَيْدَاً	Sıfat
Millet, yavaşça girdi	Deẖale'l-ḳavmu ruvayden	دَخَلَ الْقَوْمُ رُوَيْدَاً	Durum zarfı
Kendine fırsat ver!	Ruvayde nefsihi	رُوَيْدَ نَفسِه	Mastar

رُوَيْدَ/ruvayde sözcüğü isim-fiil olarak kullanıldığında mebnî; sıfat, hâl veya mastar olarak kullanıldığı zaman mu'rab olarak sayılır[120]. Cevherî, رُوَيْدَ/ruvayde sözcüğü yalın olarak kullanıldığında "yavaşça" manasını ifade eder ama hitap kâfı alıp رُوَيْدَك/ruvaydeke şeklinde kullanıldığında "süre ver" manasını ifade ettiğini belirtmiştir[121].

---

[117] el-Cürcânî, eş-Şeyh Abdulkadir b. Abdurrahman, *Avamilu'l-Cürcânî*, thk. Muhammed Can, Şefkat Yayıncılık, İstanbul 2011, s.15.
[118] el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, thk. Dr. Fahruddin Kabâve, Muesessetu'r-Risâle Beyrut 1985, s.319.
[119] Ferâhîdî, *el-Cumel fi'n-naḥv,* s.319.
[120] Zemaẖşeri, *el-Mufaṣṣal fi ṣınâ'atı'l-i'râb*, thk. Dr.Ali Ebû Mulhem, Mektebetü'l-Hilal, Beyrut 1993, I, 194.
[121] Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve ṣıḥaḥu'l- 'Arabiyye*, II, 479.

2.10.13. سَرْعَانَ/Ser‘âne

Mazi isim-fiillerden olan سَرْعَانَ/ser‘âne sözcüğü yapısına göre menḳûl, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

سَرْعَانَ/ser‘âne sözcüğü mazi olan isim-fiillerden olup سَرَعَ/sera‘a fiilinin adıdır. “سَرْعَانَ ذا إهالَة/ser‘âne za ihaleten” cümlesinin anlamı “bu, ne kadar da hızlı serpildi ve ne kadar da hızlı döküldü!” demektir[122]. Zemaḫşerî ise سَرْعَانَ/ser‘âne sözcüğünün aslı سَرُعَ/seru‘a olduğunu daha sonra elif ile nûn harflerinin hazf edilerek سَرْعَ/sera‘a şeklinde de kullanıldığını dile getirmiştir[123].

2.10.14. شَتَّانَ/Şettâne

Mazi isim-fiillerden olan شَتَّانَ/şettâne sözcüğü yapısına göre murtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir

شَتَّانَ/şettâne sözcüğü mazi isim-fiillerden olup “ayrıldı” manasında kullanılan اِفْتَرَقَ/ıfteraka fiilinin adıdır. “شَتَّانَ سَمِيرٌ وأَنَسُ/şettâne Semîrun ve Enesu” cümlesinin anlamı “Semîr nerede Enes nerde, ikisi arasında çok fark var!” demektir[124].

“Hurma ağacı gölgesinde bu ile sarılma, uyuma ve soğuk içecekler içmek birbirinde uzak olan şeylerdir!” anlamını ifade eden,

شَتَّانَ هَذَا وَالْعِنَاقُ وَالنَّوْمُ وَالْمَشْرَبُ الْبَارِدُ فَي ظِلِ الدَوْمِ!

Bu şiirinde de görüldüğü üzere شَتَّانَ/şettâne isim-fiili bazı durum ve manalarda birbirinden uzaklık ve ayrılığın olduğunu ifade eder[125].

2.10.15. صَه/Ṣah

Emir isim-fiillerden olan صَه/ṣah sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir. Sus, konuşma ve sesiz ol anlamlarında kullanılan صَه/ṣah isim-fiili أُسْكُتْ/uskut fiilinin adıdır. İbn Düreyd ise صَه/ṣah sözcüğünün صَه/ṣah, صَهِ/ṣahı ve صَهٍ/ṣahın olmak üzere üç değişik şekilde kullanıldığını ve أُسْكُتْ/uskut manasında olduğunu söylemektedir[126]. Bunun dışında

[122] el-Cürcânî, *Avamilu’l-Cürcânî,* s.15.
[123] ez-Zemaḫşeri, *Esâsu’l-belâğa,* I, 450.
[124] el-Cürcânî, *Avamilu’l-Cürcânî,* s.15.
[125] ez-Zemaḫşeri, *el-Mufaṣṣal fi ṣınâ’atı’l-i’râb*, I, 203-204.
[126] Muhammed b. Hasan b. Düreyd, *Cemheretu’l-luğa*, thk. Dr. Remzi Münir Be‘lebekî, Beyrut 1987, I,

صَاهْ/sâh şekilnde de kullanıldığı bilinmektedir[127].

Eğer bilinen bir mevzudan konuşmanın kesilmesi isteniyorsa konuşan kişiye "صَه/ṣah" denilir. Tüm konularda konuşmanın kesilmesi isteniyorsa, "صَهٍ/ṣahın" denilir[128].

2.10.16. عَلَيْكَ/'Aleyke

Emir isim-fiillerden olan عَلَيْكَ/'aleyke sözcüğü yapısına göre menḳûl, terkibine göre câr-mecrur ve geçişlilik durumuna göre ise geçişlidir. عَلَيْكَ/'aleyke isim-fiili, harf-i cer olan على/'ala ve zamir olan ك/ke harflerinden dönüştürülmüştür.

عَلَيْكَ/'aleyke sözcüğü, teşvik eden isim-fiillerdendir. "عَلَيْكَ سَمِيراً/'aleyke Semîran" denildiğinde "Semîr al" anlamını ifade eder "عَلَيْكَ بسَمِير/'aleyke bi Semîrin" cümlesi de aynı manayı ifade eder[129]. Cevherî ise عَلَيْكَ/'aleyke sözcüğü, her ne kadar yükseklik manasında kullanılmış olsa da kullanımı arttığından dolayı helumme isim-fiilli yerine geçerek onun gibi sayılmış ve aynı manayı ifade etmiştir, der[130].

عَلَيْكَ/'aleyke isim-fiili Kuran'da da kullanılmıştır aşağıda bulunan ayeti Türkçe mealiyle beraber inceleyelim;

يا أيُّها الّذينَ آمنوا عَلَيْكُمْ أنفُسَكُمْ لايضُرُّكُم مَن ضَلَّ إذا اهْتَدَيْتُمْ إلى اللهِ مَرْجعُكُمْ جَميعاً فَيُنَبِّئُكُمْ بما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ[131].

"Ey Müminler! Siz her şeyden önce kendi sorumluluklarınızı yerine getirmeye, kendinizi düzeltmeye bakın. Zira Allah'ın gösterdiği istikametten ayrılmadığınız sürece, dalalete saplanmış kimseler size/dininize hiçbir zarar vermez. (Unutmayın ki) sonunda varacağınız yer Allah'ın huzurudur. İşte o zaman, Allah size bütün yaptıklarınızı tek tek bildirecek ve hak ettiğiniz karşılığı verecektir"

2.10.17. كِخّ/Kiḫḫin

Muzari isim-fiillerden olan كِخّ/kıhhın sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir. كِخّ/kıhhın sözcüğü de إِخٍّ/ıhhın

---

145.

[127] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi',* III, 83.
[128] Abbas, en-Naḥvu'l-vâfî, IV,154.
[129] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 3091.
[130] Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve ṣıḥaḥu'l-'Arabiyye*, VI, 2437.
[131] Kuran, 5/105.

gibi “tiksiniyorum” anlamını ifade eden bir isim-fiildir[132].

2.10.18. مِضِ/Miżi

Emir isim-fiillerden olan مِضِ/miżi sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir. “hayır” manasında kullanılır.

مِضِ/miżi sözcüğü alt ve üst dudakların birleşimi neticesinden çıkan sesten oluşan bir isim-fiildir. Anlam olarak her ne kadar “hayır” manasını iafade ediyor olsa da aslında olayın gerçekleşme istemini de ihtiva eder[133].

2.10.19. مَه/Meh

Emir isim-fiillerden olan مَه/meh sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir. Vazgeç, geri dur ve yapma manalarında kullanılanılır.

مَه/meh isim-fiilinin “vazgeç” manasında kullanılan أُكْفُفْ/ûkfüf fiilinin adı olduğu denilmiştir. Ancak مَه/meh isim-fiilinin geçişsiz olması münasebetiyle geçişli fiillerden olan أُكْفُفْ/ûkfüf fiilinin adı değil. Kendisi gibi geçişsiz olan ve aynı manayı ifade eden اِنْكَفِفْ/ınkefif fiillinin adı olması daha uygundur[134].

2.10.20. مَهْيَمْ/Mehyem

Mazi isim-fiillerden olan مَهْيَمْ/mehyem sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

“أَ حَدَثَ لَكَ شَيْءٌ/sana bir şey mi oldu?” manasını ifade eden bir isim-fiildir[135].

2.10.21. هَا/Hâ

Emir isim-fiillerden olan هَا/hâ sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişlidir.

هَا/hâ isim-fiili sakin elif ile kullanılır ancak elifin uzatılıp fetḥalı okunması daha uygundur. Çünkü sözcüğün aslı هَاكَ/hâke dir. كَ/kâf harfi silinerek yerine med ve hemze

---

[132] es-uyûtî, *Hem‘u’l-hevâmi‘ fî Şerḥi Cem‘i’l-cevâmi‘,* III, 84.
[133] İbn Ya’îş, *Şerḥu’l-Mufaṣṣal,* IV, 78.
[134] es-Suyûṭî, *Hem‘u’l-hevâmi‘ fî Şerḥi Cem‘i’l-cevâmi‘,* III, 83
[135] es-Suyûṭî, *Hem‘u’l-hevâmi‘ fî Şerḥi Cem‘i’l-cevâmi‘,* III, 84.

getirilmiştir[136]. Bustanî ise "هَا/hâ, 'al' manasında kullanılan bir isim-fiildir. Elif uzatılıp sözcüğün sonuna hemze eklendiğinde 'getir' manasını ifade eder. Ancak bu durumunda hitap kâfine gerek duyulmaz çünkü hemze özneye göre çekilir" der[137].

Tablo 11
هَاءَ/Hâ'e İsim-Fiilinin Çekimi[138]

Türkçe anlamı	**Türkçe okunuşu**	**Arapça yazılışı**		
Delikanlı getir!	Ente hâ'e yâ ğulâmu	أَنْتَ هَاءَ يَا غُلَامُ	Tekil	Eril
Delikanlılar ikiniz getiriniz!	Entumâ hâ'uma yâ ğulâmâni	أَنْتُمَا هَاؤُمَا يَا غُلَامَانِ	İkil	
Delikanlılar getiriniz!	Entüm hâ'um yâ ğilmânu	أَنْتُمْ هَاؤُمْ يَا غِلْمانُ	Çoğul	
Kız getir!	Enti hâ'i yâ fetâtu	أَنْتِ هَاءِ يَا فَتَاةُ	Tekil	Dişil
Kızlar ikiniz getiriniz!	Entumâ hâ'uma yâ fetatâni	أَنْتُمَا هَاؤُمَا يَا فَتَاتَانِ	İkil	
Kızlar getiriniz!	Entünne hâ'unne yâ feteyâtu	أَنْتُنَ هَاؤُنَّ يَا فَتَيَاتُ	Çoğul	

2.10.22. هَلُمَّ/Helumme

Emir isim-fiillerden olan هَلُمَّ/helumme sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişlidir.

Getir, manasında kullanılan هَلُمَّ/helumme sözcüğü dikkat çektirme ve uyandırma manalarını ifade eder. هَا/ha ile لُمَّ/lûmme sözcüklerinden oluşmasına rağmen basit bir sözcük gibi kullanılır. Sibeveyhi: "Helumme Hicâzlılar tarafından tüm şahıslar için aynı sözcük ile ifade edilirken, Necd halkı tarafından çekimli olarak kullanılır" der[139].

[136] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4599.
[137] Muallim Buṭrus el-Bustanî, *Muḥîṭu'l-muḥîṭ*, Mektebetu'l-Lubnan, Beyrut 1987, s.927.
[138] Bustanî, *Muḥîṭu'l-muḥîṭ*, s.927.
[139] İbn Manẓûr, Lisânu'l-Arab, VI, 4694.

Tablo 12
Hicâz Halkı Tarafından Yapılan هَلُمَّ/Helumme'nin Çekimi[140]

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Delikanlı getir!	Ente helumme yâ ğulâmu	أَنْتَ هَلَمَّ يَا غُلَامُ	Tekil	Eril
Delikanlılar ikiniz getiriniz!	Entumâ helumme yâ ğulâmâni	أَنْتُمَاهَلَمَّ يَا غُلَامَانِ	İkil	
Delikanlılar getiriniz!	Entüm helumme yâ ğilmânu	أَنْتُمْ هَلَمَّ يَا غِلْمانُ	Çoğul	
Kız getir!	Enti helumme yâ fetâtu	أَنْتِ هَلَمَّ يَا فَتَاةُ	Tekil	Dişil
Kızlar ikiniz getiriniz!	Entumâ helumme yâ fetatâni	أَنْتُمَاهَلَمَّ يَا فَتَاتَانِ	İkil	
Kızlar getiriniz!	Entünne helumme yâ feteyâtu	أَنْتُنَ هَلَمَّ يَا فَتَيَاتُ	Çoğul	

Tablo 13
Necdve Temim Halkı Tarafından Yapılan هَلُمَّ/Helumme'nin Çekimi[141]

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Delikanlı getir!	Ente helumme yâ ğulâmu	أَنْتَ هَلَمَّ يَا غُلَامُ	Tekil	Eril
Delikanlılar ikiniz getiriniz!	Entumâ helummâ yâ ğulâmâni	أَنْتُمَاهَلَمَّا يَا غُلَامَانِ	İkil	
Delikanlılar getiriniz!	Entüm helummû yâ ğilmânu	أَنْتُمْ هَلَمَّوا يَا غِلْمانُ	Çoğul	
Kız getir!	Enti helummî yâ fetâtu	أَنْتِ هَلَمَّي يَا فَتَاةُ	Tekil	Dişil
Kızlar ikiniz getiriniz!	Entumâ helummâ yâ fetatâni	أَنْتُمَاهَلَمَّا يَا فَتَاتَانِ	İkil	
Kızlar getiriniz!	Entünne helmumne yâ feteyâtu	أَنْتُنَ هَلُمُمْنَ يَا فَتَيَاتُ	Çoğul	

[140] Bkz. İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4694.
[141] Bkz. İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4694.

Görüldüğü gibi هَلُمَّ/helumme sözcüğü Hicaz halkı tarafından tekil-çoğul ile eril ve dişiller için aynı kiple çekilirke Temim kabilesi ise هَلُمَّ/helumme sözcüğünü çoğul ve dişil kipleriyle kullanmıştır. Aşağıdaki ayette geçen هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ cümlesi "şahitlerinizi getrin ve yaklaştırın" demek olan هَاتوا شُهَدَاءَكُمُ وَقَرِبُوهُم manasını ifade eder[142].

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فَإِن شَهِدُوا فَلاَ تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاء الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ وَهُم بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ[143].

"Yine de ki onlara: "Allah'ın söz konusu hayvanları haram kıldığına dair iddialarınıza tanıklık edecek şahitlerinizi getrin de görelim" (Ey Peygamber!) Birileri çıkar gelir ve yalan yere şahitlik ederlerse, sen sakın onların bu şahitliğine inanma. Bizim ayetlerimize yalan diyen, ahirete inanmayan, üstelik putları gerçek rableri Allah'a denk tutan o müşriklerin arzu ve isteklerine uyma"

هَلُمَّ إِلَيْنا/helumme ileyna ise "bize katılın" demektir. Ahzâb suresinde geçen aşağıdaki ayeti Türkçe mealiyle beraber inceleyelim;

قَدْ يَعْلَمُ اللهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائلِينَ لإِخْوانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْناَ وَلاَ يَأْتُونَ الْبَأْسَ إلاَّ قَلِيلاً[144].

"Şüphesiz ki Allah içinizden (Peygamber'in yanında savaşa katılmayı) engellemeye çalışan ve bu maksatla kendi akraba ve arkadaşlarına, "Gelin, siz de bize katılın; (Muhammed'in aklına uyup) savaşmayın" diyen münafıkları çok iyi biliyor. Böyle diyenler (savaşa katılsalar bile) doğru-dürüst savaşacak değillerdir"

2.10.23. هَمْهَامِ/Hemhâmi

Mazi isim-fiillerden olan هَمْهَامِ/hemhâmi sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

هَمْهَامِ/hemhâmi sözcüğü, "yok oldu" demek olan فَنِيَ/feniye fiilinin adıdır[145].

2.10.24. هَيَّا/Heyyen

Emir isim-fiillerden olan هَيَّا/heyyen sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab'ta : "هَيَّا هَيَّا/heyyen heyyen, hızlan manasını ifade

[142] Zemaḫşeri, Cârullah Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer, *Tefsiru'l-Keşşâf 'an ḥakḳâiḳati ğavamizi't-tenzil ve 'uyunu'l-eḳâvili fi vucuhi't-te'vil, Dâru'l-*Me'rife, Beyrut 2009, s.351.
[143] Kuran, 6/150.
[144] Kuran, 33/18.
[145] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi',* III, 84.

eden أسرع/esri' anlamında kullanılır. وقد دجا الليل فهيًّا هَيًّا karanlık çökü hızlan be hızlan ve seri ol demektir" der[146]. en-Naḥvu'l-vâfî'de de "هَيَّا/heyyen" sözcüğünün, "Hızlan be, çabuk ol be" demek olan أَسْرِعْ/esrii fiilinin adı olduğu belirtilmiştir.[147].

2.10.25. هَيْتَ/Heyte

Emir isim-fiillerden olan هَيْتَ/heyte sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişlidir.

هَيْتَ/heyte ve هَيْتَ لَكَ/heyte leke sözcükleri هَلُمَّ لَكَ/helumme leke manasında kullanılır[148]. هَيْتَ/heyte ve هَيْتَ لَكَ/heyte leke sözcükleri anlam olarak "gel" manasını ifade eder. هَيْتَ/heyte sözcüğü tekil, ikil, çoğul, eril ve dişil için aynı kip ile çekilen bir isim-fiildir. Ancak هَيْتَ/heyte sözcüğünün sonuna bitişen ve sayıları belirten zamir duruma göre değişir[149].

Tablo 14
هَيْتَ/Heyte İsim-Fiilinin Çekimi[150]

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Delikanlı haydi gel!	Ente heyte yâ ğulâmu	أَنْتَ هَيْتَ يَا غُلَامُ	Tekil	Eril
Delikanlılar ikiniz haydi geliniz!	Entumâ heyte yâ ğulâmâni	أَنْتُمَا هَيْتَ يَا غُلَامَانِ	İkil	
Delikanlılar haydi geliniz!	Entüm heyte yâ ğilmânu	أَنْتُمْ هَيْتَ يَا غِلْمانُ	Çoğul	
Kız haydi gel!	Enti heyte yâ fetâtu	أَنْتِ هَيْتَ يَا فَتَاةُ	Tekil	Dişil
Kızlar ikiniz haydi geliniz!	Entumâheyte yâ fetatâni	أَنْتُمَا هَيْتَ يَا فَتَاتَانِ	İkil	
Kızlar haydi geliniz!	Entünneheyte yâ feteyâtu	أَنْتُنَ هَيْتَ يَا فَتَيَاتُ	Çoğul	

[146] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4743.
[147] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî*, IV, 144.
[148] Zemaḫşeri, *Esâsu'l-belâğa*, II, 384.
[149] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4731-4732.
[150] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4731-4732.

Tablo 15
هَيْتَ/Heyte İsim-Fiiline Bitişen Zamirin Çekimi[151]

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Delikanlı haydi gel!	Ente heyte leke yâ ğulâmu	أَنْتَ هَيْتَ لَكَ يَا غُلَامُ	Tekil	Eril
Delikanlılar ikiniz haydi geliniz!	Entumâ heyte lekumâ yâ ğulâmâni	أَنْتُمَا هَيْتَ لَكُما يَا غُلَامَانِ	İkil	
Delikanlılar haydi geliniz!	Entüm heyte lekum yâ ğilmânu	أَنْتُمْ هَيْتَ لَكُمْ يَا غِلْمانُ	Çoğul	
Kız haydi gel!	Ent iheyte leki yâ fetâtu	أَنْتِ هَيْتَ لَكِ يَا فَتَاةُ	Tekil	Dişil
Kızlar ikiniz haydi geliniz!	Entumâ heyte lekumâ yâ fetatâni	أَنْتُمَا هَيْتَ لَكُما يَا فَتَاتَانِ	İkil	
Kızlar haydi geliniz!	Entünne heyte lekunne yâ feteyâtu	أَنْتُنَ هَيْتَ لَكُنَّ يَا فَتَيَاتُ	Çoğul	

Görüldüğü üzere هَيْتَ/heyte isim-fiili tekil, ikil, çoğul, eril ve dişil olmak üzere tüm durumlarda aynı kip ile kullanılmışken, هَيْتَ/heyte sözcüğünün sonuna bitişen ve sayıları belirten zamir olan ك/kâf harfi ise kişilere göre farklı kiplerde çekilmiştir. Yûsuf suresinde هَيْتَ/heyte isim-fiilli geçer ve "haydi gel!" manasında kullanılmıştır.

وَراوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتْ الأ بْوابَ وَقالَتْ هَيْتَ لَكَ قالَ مَعاذَ اللهِ إِنَّهُ رَبّي أَحْسَنَ مَثْوايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ[152].

"Olacak bu ya, barındığı evin hanımı (Zeliha/Züleyha) Yusuf'a şiddetli bir arzu duyup onu koynuna almak istedi ve bir gün kapıları sımsıkı kapatıp, "Haydi gel_bana!" dedi. Yusuf ise "Böyle bir şey yapmaktan Allah'a sığınırım!" dedi ve ekledi: "Kaldı ki senin kocan benim efendim, velinimetimdir. Ben onun çok iyiliğini gördüm; (ona hıyanet edemem). Çünkü kendisine duyulan güvene hıyanet edenler asla iflah olmazlar"

هَيْتَ/heyte sözcüğü şairler tarafında da kullanılmıştır. Hz. Ali'yi ırak'a davet eden şair, هَيْتَ/heyte sözcüğünü işlemiştir.

أَبْلِـــغْ أَمِيـــرَ الْمُـــؤْمِنِـــ ـــنَ أَخـاَ الْعِـــراَقِ إِذاَ أَتَيْتَا
إِنَ الْعِـــراقَ وَأَهْـــلَهُ سلَـمٌ إِلَيْكَ فَهَيْتَ هَيْتَـــا

[151] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4731-4732.
[152] Kuran, 12/23.

“Irak’ın dostu ve Müslümanların lideri Irak’a giriş yaptığı zaman ona, “Irak ve halkının kendisine tabi olduğunu ve haydi gel, haydi gel!” deyiniz”[153].

2.10.26. هَيْهاتَ/heyhâte

Mazi isim-fiillerdenolan هَيْهاتَ/heyhâte sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

هَيْهاتَ/heyhâte sözcüğü بَعُدَ/be’ude fiilinin adı olup “uzaklaştı” anlamında kullanılan ve mazi olan bir isim-fiildir. هَيْهاتَ/heyhâte sözcüğü bir isimdir بَعُدَ/be’ude fiili ise onun müsemmasıdır başka bir ifadeyle بَعُدَ/be’ude fiili bir kavramdır ve هَيْهاتَ/heyhâte diye bir isme sahiptir.

هَيْهاتَ/heyhâte sözcüğü mebnî olan bir “fiil” yerine geçtiğinden kendisi de mebnî olmuştur. Temsil ettiği fiilde de olduğu gibi kendisinin de öznesi merfû olur. Cerir’e ait olan aşağıdaki şiiri Türkçe tercümesiyle beraber inceleyelim;

فَهَيْهات هَيْهاتَ العَقيقُ وَأَهْلُهُ وَهَيْهاتَ خِلٌّ بِالعَقيقِ نُواصِلُهْ[154].

“Akik ve ‘Akik’in sakinleri ne kadar da uzaklar! ‘Akik’te bir dosta ulaşmak ne kadar da uzak bir durum!”

Görüldüğü üzere her iki mısrada da هَيْهاتَ/heyhâte isim-fiili, fiilin yerine geçerek yüklem konumunda kullanılmıştır. Birinci mısradaki عَقِيقٌ/âkik ve ikinci mısradaki “خِلٌّ/hıll” sözcükleri, هَيْهاتَ/heyhâte isim-fiilin özneleri olup merfû olarak kullanılmıştır[155]. Şiirde de kullanıldığı gibi هَيْهاتَ/heyhâte isim-fiili gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde olmayan bir durum veya bir şeyi ifade eder. Konunun daha iyi anlaşılması amacıyla aşağıdaki şiiri de Türkçe tercümesiyle beraber inceleyelim.

تَذَكَرْتُ أيَامَاً مِنَ الصِبَى فَهَيْهَاتَ هَيْهَاتَ إلَيْكَ رُجُوعُهَا[156].

“Çocukluk günlerimi hatırladım ama o günlerin geri dönme imkânı yoktur!” şiirde ise هَيْهاتَ/heyhâte sözcüğü, “çok uzak ve imkânsız” manasında kullanılmıştır.

هَيْهاتَ/heyhâte sözcüğünün, هَيْهاتَ/heyhâte, أَيْهاتَ/eyhâte, هَيْهانَ/heyhâne, أَيْهانَ/eyhâne, هَيْهاهَ/heyhâhe ve أَيْهاهَ/eyhâhe olmak üzere altı değişik şekilde kullanımı vardır. Her birinin de son harfi żamme, fetḥa veya kesrali olarak okunmak suretiyle bu

---

[153] Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, thk. Mustafa Hicâzî, Matba’atu Hukûmetı’l-Kuveyt, Kuveyt 1969, V, 147.
[154] İbn Ya‘îş, *Şerḥu’l-Mufaṣṣal*, IV, 35.
[155] İbn Ya‘îş, *Şerḥu’l-Mufaṣṣal*, IV, 35.
[156] Zemaḫşeri, *el-Mufaṣṣal fi ṣınâ’atı’l-i’râb*, I, 202.

sayı on sekize çıkar. Söz konusu sözcükler de tenvinli veya tenvinsiz olmak üzere iki değişik şekilde kullanıldıklarından sayının otuz altıya yükseldiği, San‘ânî tarafından dile getirilmiştir[157]

Tablo 16
هَيْهاتَ/Heyhâte İsim-Fiilinin Kullanım Şekilleri[158]

Tenvinliler			**Tenvinsizler**		
Żammeli	**Kesrali**	**Fetḥali**	**Żammeli**	**Kesrali**	**Fetḥali**
هَيْهاتٌ	هَيْهاتٍ	هَيْهاتً	هَيْهاتُ	هَيْهاتِ	هَيْهاتَ
أَيْهاتٌ	أَيْهاتٍ	أَيْهاتً	أَيْهاتُ	أَيْهاتِ	أَيْهاتَ
هَيْهانٌ	هَيْهانٍ	هَيْهانً	هَيْهانُ	هَيْهانِ	هَيْهانَ
أَيْهانٌ	أَيْهانٍ	أَيْهانً	أَيْهانُ	أَيْهانِ	أَيْهانَ
هَيْهاهٌ	هَيْهاهٍ	هَيْهاهً	هَيْهاهُ	هَيْهاهِ	هَيْهاهَ
أَيْهاهٌ	أَيْهاهٍ	أَيْهاهً	أَيْهاهُ	أَيْهاهِ	أَيْهاهَ

Ezheri ise هَيْهاتَ/heyhâte sözcüğünde bulunan تَ/tâ harfinin kelimenin asli unsurlarından olmadığını ve sözcüğün aslı هَاءَ/hâe olduğunu belirtmiştir[159].

2.10.27. وا/Vâ

Muzari isim-fiillerden olan وا/vâ sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

وا/vâ isim fiili “şaşırmak” manasında kullanılır. وا/vâ isim-fiilinin geçtiği aşağıdaki şiiri Türkçe tercümesiyle beraber inceleyiniz[160].

وَا بِأَبِى أَنْتِ وَفُوكِ الْأَشْنَبُ كَأَنَّمَا ذُرَّ عَلَيْهِ الزَّرْنَبُ

“Vay babam vay! Ne güzel ağzınız ve de ne keskin (inci taneli) dişleriniz var! Sanki çekirge otu (güzel kokulu bir ot) üzerine serpilmiştir”

---

[157] es-Suyûṭî, *Hem‘u’l-hevâmi‘ fî Şerḥi Cem‘i’l-cevâmi‘,* III, 84.
[158] es-Suyûṭî, *Hem‘u’l-hevâmi‘ fî Şerḥi Cem‘i’l-cevâmi‘,* III, 84.
[159] Ebû Mansûr b. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu’l-luğa*, thk. Muhammed Abdu’l-Mun‘îm Ḫefâcî, Dâru’l-Mışriyye, Kahire 1976, VI, 484.
[160] eṣ-Ṣabban, Ḥaşiyetu’s-Ṣabban li Şerḥi’l-Uşmûnî ‘alâ Elfiyeti İbnî Mâlik, III, 292.

2.10.28. واهًا/Vahen

Muzari isim-fiillerden olan واهًا/vahen sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

واهًا/vahen sözcüğü "hasret çekmek ve özlem duymak" manalarında kullanılır. Bunun dışında "hoşlanmak, güzel bulmak" manalarında da kullanıldığı söylenmiştir. Bu durumda tenvinli olur. Ebû'n-Necm'e ait olan aşağıdaki şiiri Türkçe tercümesiyle beraber inceleyelim.

وآهاً لِرَيّا ثمّ وآهاً وآهاً ! يَالَيْتَ عَيْنآهَا لَنَا وَفآهَا ! بثمنٍ نُرْضِى بِهِ أبآهَا

فَاضَتْ دُمُوعِ الْعَيْنِ مِنْ جَرَّآهَا هِيَ الْمُنَى لَوْ أنَّنا نِلْنآهَا[161].

"Reyya, ne kadar da hoş ve ne kadar da güzel! Babasını razı edebilmek kaydıyla keşke gözleri ve ağzı bize ait olabilseydi! Gözyaşları onun için akar, yegâne emelimiz ona ulaşmaktır. Tabii ki ona kavuşabilirsek"

Şiirde geçen واهًا/vahen sözcüğü "güzel bulmak" manasını ifade etmiş ve tenvinli kullanılmıştır.

2.10.29. وَشْكَانَ/Veşkâne

Mazi isim-fiillerden olan وَشْكَانَ/veşkâne sözcüğü yapısına göre menḳûl, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir. سَرْعَانَ /ser'âne sözcüğü ile aynı manayı ifa eden وَشْكَانَ /veşkâne isim-fiili, وَشَكَ/vaşeke fiilinin adıdır.

وَشْكَانَ/veşkâne sözcüğü, وَشْكَانَ/veşkâne, وُشْكَانَ/vuşkâne ve وِشْكَانَ/vîşkâne olmak üzere üç değişik şekilde okunabilir[162].

2.10.30. وَي/vay

Muzari isim-fiillerden olan وَي/ vay sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

وَي/ vay sözcüğü "şaşırmak" anlamında kullanılan ve "yazıklar olsun" manasını ifade eden bir isim-fiildir. وَي/ vay isim-fiilinin geçtiği aşağıdaki ayeti Türkçe mealiyle beraber inceleyiniz[163].

---

[161] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4940.
[162] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî*, IV, 161.
[163] Ṣabban, *Ḥaşiyetu's-Ṣabban li Şerḥi'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyeti İbnî Mâlik*, III, 292.

وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالأَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاء مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْلا أَن مَّنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيْكَأَنَّهُ لا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ[164].

"Daha dün onun yerinde olmakisteyenler bu defa şöyle dediler: "Vay ki ne vay! Demek ki Allah rızkı dilediğine çok, dilediğine az veriyormuş. Eğer Allah bize (çok mal vermeme) lütfunda bulunmasaydı, şimdi biz de yerin dibine batıp helak olmuştuk. Vay be! Demek ki kâfirler/nankörler iflah olmuyormuş!"

2.11. İsim-Fiil Anlamını İfade Eden Bazı Kalıplar

Câmid-fiiller dışında fiil manalarını ifade ettiği halde fiil olarak kabul edilmeyen bazı kalıp ve mastarlar da mevcuttur. İmam es-Süyûti, bu konuyu "nahiv ilminde kategorileştirilmeyen ta'accüb kipleri" başlığı altında değerlendirirken[165], el-Muberred, "mastar yerine geçen ve fiilleri mütesarrıf olmayanlar" adı altında ele almıştır[166].

"Semîr'e yazıklar olsun" demek olan تَبًّا لِسَمِيرٍ/tebben li Semîrın cümlesinde geçen تَبًّا/teben sözcüğü ile "Allah seni susuz bırakmasın" demek olan سَقْيًا/seḳyan vb. sözcüklerde de görüldüğü üzere eğer söz konusu mastar, fiil yerine geçen صَحِيح/ṣaḥîḥ bir mastar ise مَنْصوب/manṣûb olarak okunur. Söz konusu mastarlar, marife sözcüklerden oluşuyorsa anlamları manṣûb mastarlarla aynı olmak üzere ref'i tercih edilerek مَرْفوع/marfu' olarak okunur. "Bütün övgüler, âlemlerin rabbine mahsustur" manasını ifade eden (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينْ[167].) ayetinde geçen اَلْحَمْدُ/el-ḥamdu masdarı marife olması hasebiyle marfû' olarak okunmuştur[168].

Konunun daha iyi anlaşılması amacıyla söz konusu yapılardan bir kaç örnek verilecektir. Suriye Arapçasında kullanılan bazı âvamca isim-fiiler, anlam ve Türkçe okunuşlarıyla beraber tablo 17'de; Yılmaz'ın "*Arapça'da İsim Fiiller*" adlı makalesinden bazı sözcükler, anlam ve Türkçe okunuşlarıyla beraber tablo 18'de gösterilmiştir.

---

[164] Kuran, 28/82.
[165] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi',* III, 42.
[166] Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid el-Muberred, *el-Muktażab*, thk. Muhammed Abdulhalik 'Adîme, Kahire 1994, III, 217.
[167] Kuran, 1/2.
[168] Muberred, *el-Muktażab*, III, 221.

2.11.1. سُبْحَانَ الله/Subḥanallah

سُبْحَانَ الله/subḥânallah sözcüğü "Tanrı'yı her türlü kusur, ayıp ve eksikliklerden, insanlığa özgü niteliklerden uzak tutarım" anlamında kullanılan ve şaşkınlık bildiren bir sözdür[169]. Muberred, سُبْحَانَ الله/subḥânallah yapısını; "mastarlar yerine geçen ve mutaṣarrıf olmayan fiiller" bölümünde ele almıştır. Kötülüklerden tenzih edilmek manasında kullanılan mastar yerine geçen ve fiili bulunmayan bir yapı olarak değerlendirmiştir. سُبْحَانَ/subḥâne sözcüğü, celalet lafzına izafe olunur. Mûzaf ileyhi olan أالله/Allah c.c kelimesi zikredilmediği durumlarda ise سُبْحَانَ/subḥâne sözcüğü gayrı munsarıf olur. Başka bir ifade ile سُبْحَانَ/subḥâne sözcüğünün son harfi kesra ve tenvin alamaz. Aşağıdaki şiirde celalet kelimesi kullanılmadığı halde سُبْحَانَ/subḥâne sözcüğünün son harfinin tenvin almış olması ise şiirin zaruretinden kaynaklanmıştır. Yani şiirin ahenginin bozulmaması için istisnai bir durumdur. Şiiri Türkçe tercümesi ile beraber inceleyelim;

سُبْحَانَهُ ثُمَّ سُبْحَاناً نَعُوذُ بِهِ وقَبْلَناَ سَبَّحَ الجُودِيُّ والجُمُدُ

"Allah'ı kesin bir dille tekrar tekrar tenzih eder ve ona sığınırız, bizden önce de Cûdî ve Cumud dağları Allah'ı tesbiḥ etmiştir[170]"

İmam Süyûti, "nahiv ilminde kategorileştirilmeyen ta'accüb kipleri" bölümünde سُبْحَانَ الله/subḥânallah yapısını ele almış ve örnek olarak ise: "Subḥânallah! Müminler, kirlenemez" hadisi göstermiştir[171].

سُبْحَانَ الله/subḥânallah yapısının, şaşkınlık manasını ifade ettiğini gösteren aşağıdaki şiiri Türkçe tercümesiyle beraber inceleyelim;

سُبْحَانَ اللهِ ! تَجْهلُنِى ، وَالْخَيْلُ وَاللَّيْلُ وَالْبَيْدَاءُ تَعْرِفُنِي

"(el-Mütenebî'ye, "adın nedir ?" diye sorulunca, cevaben:) "Subḥânallah! Beni tanımıyor musun? Oysaki atlar, geceler, çöl bile beni tanır" demiştir[172].

Özetleyecek olursak, سُبْحَانَ الله/subḥânallah yapısı, ta'accüb /şaşırmak manasını içermekle beraber, "Allah'ı tenzih ederim" cümlesi yerine geçen câmid bir yapıdır.

---

[169] Recep Toparlı; Şükrü Halûk Akalın, *Resimli Okul Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.1213.

[170] Cûdî, Musul bölgesinde bulunan, Cumud ise S.Arabistan'ın Necd bölgesinde bulunan bir dağdır. Bkz. Muberred, *el-Muktażab*, III, 217.

[171] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi',* III, 42.

[172] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî,* III, 341.

2.11.2. لِلّٰهِ دَرُّهُ/Lillâhi darruhu

دَرٌّ/darr süt ve gözyaşı gibi şeylere denilir. Fiil olarak kullanılan دَرَّ يَدُرُّ دَرًّا/darra, yadurru, darran; "çoğaldı" manası ifade eder. Adamın biri, deve sağan birine rastlar ve bol miktarda süt sağdığını görünce hayretle kendisine, Allah hayırlı işlerini çoğaltsın, manasını ifade eden "لِلّٰهِ دَرُّكَ/Lillâhi darruke" der. Araplar develerin damarlarını açıp kanını emerlermiş hatta develeri kesip midelerinin içindeki suyu içerlermiş. Görüldüğü üzere kendileri için süt en hayırlı içecek konumunda olduğu için hayırlı işler hep sütle anıldığından "لِلّٰهِ دَرُّكَ/Lillâhi darruke" yapısının aslını teşkil etmiştir. لا درَّ دَرُّهُ/lâ darra darruhu ise "işi rast gitmesin" demektir[173].

Özetlersek لِلّٰهِ دَرُّهُ/Lillâhi darruhu yapısı, دَرّ/darr mastarı ile أَللّٰه/Allah kelimelerinden oluşan kalıplaşmış bir yapıdır. Bu yapı mana itibarıyla bir fiil sayılır ama şekil itibarıyla kalıplaşmış câmid bir yapıdır.

2.11.3. يَا لَكَ مِنْ/Yâ leke min

يَا لَكَ مِن/yâ leke min yapısı da لِلّٰهِ دَرُّهُ/Lillâhi darruhu ve سُبْحَانَ الله/subḥânallah yapıları gibi mana itibarıyla fiil olmakla beraber yapı itibarıyla kalıplaşmış isim-fiillerdendir.

Arap dilinde يَا/yâ nidâ ve sesleniş edatıdır "… يَا لَكَ مِنْ/yâ leke min…" ne kadar da… ve benzeri manalarda kullanılır.

Bazı durumlarda ise "مِن/min" sözcüğü cümleden hazf olunur. Bu durumda يَا لَكَ/yâ leke sözcüğünden sonra gelen kelime fetḥa harekisiyle okunur. Aşağıdaki şiiri Türkçe tercümesiyle beraber inceleyelim;

فَيَا لَكَ بَحْراً لَمْ أَجِدْ فِيهِ مَشْرَباً وَإِنْ كَانَ غَيْرِی وَاجِداً فِيهِ مَسْبَحًا

"Sen ne biçim denizsin be! Bana içmek için bile suyun yokken, benim dışımdakiler senin içinde yüzüyor!"[174].

---

[173] İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Mursî, *el-Muḥkem ve'l-muḥîtu'l-a'ẓam fi'l-luğa,* thk. Abdulhamid Hindâvî, Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, Beyrut 2000, IX, 263.
[174] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî,* III, 340.

Tablo 17
Suriye Arapçasında Kullanılan Bazı Âvamca İsim-Fiiller[175]

Türkçe anlamları	Türkçe okunuşları	Arapça yazılışları
Hakkettin!	Bistehil	بِسْتَاهِل
Koy, bırak!	Ḥıṭṭ	حِطّ
Bırak, terk et!	Ḫalli	خَلِّ
Hakkettin!	Ḫallîk	خَلِّيك
Haddini bil!	Ḫallîk ‘inde ḥaddik	خَلِّيك عِنْدَ حَدَك
Kaldır!	Şil	شِيل
Burda kal!	Żalhûn	ضَلْهُون
Kabul ediyorum, olur!	Mâşî	ماَشِي
Kabul ediyorum, olur, önemli değil, tamam	Ma‘liş	مَعْلِش
Haydi gidelim!	Yâllah	يَاأَلله

[175] Saha çalışması. Çukurova üniversitesinde Yüksek Lisans yapan Suriyeli öğrencilere teyit ettirilmiştir.

Tablo 18
Dua ile Beddua vb. SoyutlarıBildirilen Bazı İsim-Fiiller[176].

Türkçe anlamları	Türkçe okunuşları	Arapça yazılışları
Yeter!	Ḳadke	قَدْكَ
Aferin!	Zıh	زِهْ
Yeter!	Ḳaṭ	قَطْ
Yeter!	Becel	بَجَلْ
Şefkatine muhtacım!	Ḥanânike	حَنَانِيكَ
Emr et!	Lebeyke	لَبَيْكْ
Sana karşı itaat halindeyim	Se‘deyke	سَعْدَيْكْ
Senin için tekrar tekrar yaparım.	Devâleyke	دَوَالَيْكَ
Ne istersen tekrar tekrar yaparım.	Hez̲âz̲eyke, cezazeyke	هَذَاذَيْكَ، جَزَازَيْكَ
Geberesice, yazıklar olsun!	Defren lehû, behren lehû	دَفْرًا لَهُ، بَهْرًا لَهُ
Yazıklar olsun!	Vayḥake, vayke, tebben leke	وَيْحَكَ ،وَيْكَ، تَبًا لَكَ
Yazık! (Çocuk için)	Vayseke	وَيْسَكَ
Geberesice!	Ta‘sen lehu	تَعْسًا لَهُ
Allah seni uzak kılsın!	Sûḥḳan lehu	سُحْقًا
Allah seni uzaklaştırsın!	Bu‘den lehu	بُعْدًا
Allah seni muhtaç etsin!	Bu’sen	بُؤْسًا
Allah seni paramparça etsin!	Ced‘an	جَدْعًا
Allah seni korusun!	Ra‘yen	رَعْيًا
Allah seni susuz bırakmasın!	Saḳyen	سَقْيًا
Allah seni başarısız kılsın!	Ḫaybeten	خَيْبَةً

[176] Yılmaz, *Arapça’da İsim Fiiller*, s.390-391.

BÖLÜM III

CÂMİD-FİİLLER

3.1. Câmid-Fiillin Tanımı

Fiiller ya değişik zaman dilimlerine göre değişik kiplere sahip olan mutaṣarrıf ya da farklı zaman dilimlerine göre değişmeyen ve sabit bir yapıda kalan câmid diye ikiye ayrılır. Fiillerin büyük çoğunluğu mutaṣarrıf fiillerden oluşurken câmid olanların sayısı ise sınırlıdır[177].

Görüldüğü gibi fiiller ifade ettikleri manaların belli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşip gerçekleşmediklerine göre câmid ve mutaṣarrıf diye ikiye ayrılır. İfade ettiği mananın değişik zaman dilimlerinde gerçekleşmesi, fiilin değişik kiplerde çekilmesine neden olur. Sadece bir zaman diliminde gerçekleşen manayı ifade etmek için ise sabit bir "fiil" kipine gereksinim duyulur. Değişik zaman dilimlerinde gerçekleşen manaları ifade etmek için oluşturulan değişik fiil kipleri işlemine "fiil çekimi" denilir. Bu işleme tabii tutulan fiiller ise mutaṣarrıf yani çekimli-fiiller olarak adlandırılır. لَيْسَ/leyse, عَسَى/'asa, هِبَّ/hıbb, نِعْمَ/ni'me ve بِئْسَ/bi'se fiillerinde de görüldüğü üzere değişik zaman dilimleri için değişik kiplerde çekimleri bulunmayan ve tüm zamanlarda aynı kip ile ifade edilen fiillere ise donuk/câmid-fiiller denilir. Çünkü söz konusu fiiller değişik zaman dilimlerine göre değişmeyerek tüm zamanlar için aynı kip ile kullanılır. Câmid fiiller fiillerde bulunan zaman ve olaydan yoksun olarak bir mana ifade etmeleri yönüyle harflere benzer. Harfler de bir mana ifade ettikleri zaman değişimi kabul etmez.

عَسَى/'asâ sözcüğünden anlaşılan "umut", بِئْسَ/bi'se sözcüğünden anlaşılan "yerme", نِعْمَ/ni'me sözcüğünden anlaşılan "övme" ve "Züheyr ne kadar da iyi bir şairdir" manasında kullanılan "ما أَشْعَرَ زُهَيْراً!/mâ eşa'ra Züheyran" cümlesinde bulunan "ماأَشْعَرَ!/ma eş'ara" sözcüğünde anlaşılan "şaşkınlık" manaları, değişen zaman dilimlerine göre değişmez. Söz konusu sözcüklerde amaç edinen, gerçekleşen olay veya oluşlar değildir. Oysaki farklı zaman dilimlerinde gerçekleşen olay veya oluşlar, fiillerin farklı kipleriyle ifade edilebilir. Mesela "Züheyr ne kadar da iyi bir şairdir!" anlamında kullanılan "ما أَشْعَرَ زُهَيْراً!/mâ eşa'ara Züheyran!" denildiği zaman Züheyr'in şairliği değil, Züheyr'in şairliğine duyulan şaşkınlık ve bu çerçevede kendisine olan hayranlık

[177] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi',* III, 13.

kastedilmiştir. Oysaki zaman dilimlerine göre değişmesi gereken olaylardan olan Züheyr'in şairliğine duyulan şaşkınlık veya bu kapsamda kendisine olan hayranlık değil, zaman dilimlerine göre değişmesi gereken Züheyr'in bizzat şairliğidir. Öte yandan nasıl ki mebnî isimler, 'âmillerden etkilenmeyerek sözcüklerin son harfleri sabit bir hareke veya sükûn üzerine kalma yönüyle harflere benziyorlarsa, câmid-fiiller de çekimsiz ve donuk oldukları için sadece bir kipte sabit kalmaları yönüyle harflere benzer. Câmid-fiiller ya عَسَى/'asâ, لَيْسَ/leyse, نِعْمَ/ni'me ve بِئْسَ/bi'se gibi sadece mazî fiiller kipinde bulunur ya يَهِيطُ/yehîṭu sözcüğünde görüldüğü üzere sadece muzari kipinde olur ya da هِبْ/hib, هاتِ/hati, تَعالَ/te'âle ve Temim lügatinde هَلُمَّ/helumme sözcüklerinde de olduğu gibi sadece emir kipinde kullanılır[178].

فَعُلَ/fe'ule sığasına dönüştürülmeye uygun olan bütün fiiller övme ve yerme fiilleri olabilir. "Öğrenci anladı" manasını ifade eden "فَهِمَ المُتَعَلِّمُ/fehime'l-mute'allimu" ile "hâkim adaletli davrandı" manasında olan "عَدَلَ الحاكِمُ/'adele'l-ḥâkimu" cümlelerinde bulunan "فَهِمَ/fehime" fiili dördüncü baba "عَدَلَ/'adele" fiili ise birinci baba mensup olan iki fiildir. Eğer öğrenci şaşırılacak derecede hızlı kavrama yeteneğine sahipse öğrenciin sahip olduğu bu yeteneğini övgü kaynağını yapmak istiyorsak "فَهِمَ/fehime" fiilini beşinci bab'tan olan "فَعُلَ/fe'ule" kalıbına sokarak "öğrenci o kadar hızlı anlıyor ki bu kavrayış onun için bir iç dürtü ve yetenek haline gelmiştir" manasında olan "فَهُمَ المُتَعَلِّمُ/fehume'l-mute'allimu" cümlesini kullanırız. Aynı durum "hâkim adaletli davrandı" manasını ifade den "عَدَلَ الحاكِمُ/'adele'l-ḥâkimu" cümlesi için de geçerlidir. Eğer hâkim şaşırılacak derecede adil biri ve onun adaletini övgü kaynağına kayda değer bir durumsa "عَدَلَ/'adele" fiilini "فَعُلَ/fe'ule" veznine dönüştürerek "hâkim o kadar adaletli davranıyor ki adalet onun için bir iç dürtü ve yetenek haline gelmiştir" manasını ifade eden "عَدُلَ الحاكِمُ/'adule'l-ḥâkimu" cümlesini kullanırız. Yerme fiillerinde de durum farklı değildir. "Umursamaz veya ihmalkâr, bilmez" anlamında "جَهِلَ المُهْمِلُ/cehile'l-muhmilu" ile "aptal olan, kıskandı" manasında kullanılan "حَسَدَ الأَحْمَقُ/ḥasede'l-aḥmaḳu" cümlelerinde bulunan "جَهِلَ/cehile" fiili dördüncü baba, "حَسَدَ/ḥasede" fiili ise birinci baba mensup olan iki fiildir. Eğer İhmalkâr olan, şaşırılacak derecede bilgisiz ise ve bu bilgisizliği onun için yerme kaynağını yapmak istiyorsak "جَهِلَ/cehile" fiilini "فَعُلَ/fe'ule" veznine sokarak "ihmalkâr olan, o

[178] Galâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, I, 55-56.

kadar bilgisizdir ki bu bilgisizlik onunu için iç dürtü ve sıradan bir durum haline gelmiştir" manasını ifade eden "جَهُلَ المُهْمِلَ/cehûle'l-muhmilu" cümlesini kullanırız. Aynı durum "aptal olan, kıskandı" manasında olan "حَسَدَ الأَحْمَقُ/ḥasede'l-aḥmaḳu" cümlesi için de geçerlidir. Eğer aptal olan şaşırılacak derecede kıskanç biri ve onun kıskançlığını yerme kaynağını yapmak istiyorsak "حَسَدَ/ḥasede" fiilini "فَعُلَ/fe'ule" veznine sokarak "aptal olan" o kadar kıskanç biridir ki kıskançlık onun için bir iç dürtü ve sıradan bir durum haline gelmiştir" manasını ifade eden "حَسُدَ الأَحْمَقُ/ḥesûde'l-aḥmaḳu" cümlesini kullanırız[179].

Kûfeliler, نِعْمَ/ni'me ve بِئْسَ/bi'se sözcüklerinin isim olduklarını ve cümle içerisinde de özne olarak yer aldıklarını söylerken, Basralılar, نِعْمَ/ni'me ve بِئْسَ/bi'se sözcüklerinin mazi kipinde bulunan birer câmid-fiil olduklarını söylemiştir. Kûfeli Ali b. Hamza el-Kisâî de Basralıların görüşünü desteklemiştir. Basralılar, نِعْمَ/ni'me ve بِئْسَ/bi'se sözcüklerine, çekimli fiillere bitişen merfû' ve mutaṣṣıl ت/tâ harfinin bitişmesini gerekçe göstererek نِعْمَ/ni'me ve بِئْسَ/bi'se sözcüklerinin câmid-fiillerden olduklarına karar vermiştir. (çünkü مَرْفوعٌ/merfû' ve مُتَصِلٌ/mutaṣṣıl ت/tâ harfi, fiilin özelliklerindendir) Kûfeliler ise نِعْمَ/ni'me ve بِئْسَ/bi'se sözcüklerinin başında harf-i cerlerin ve nidâ harfinin bulunabilme durumunu gerekçe göstererek نِعْمَ/ni'me ve بِئْسَ/bi'se sözcüklerinin birer isim olduklarına karar vermiştir. (Harf-i cerler ve nidâ ismin özelliklerindendir.) "İyi bir komşu olarak evini ihyâ eden ben değil miydim?" manasında olan أَ لَسْتُ بِنِعْمَ الجارُ يُؤْلِفُ بَيْتَهُ cümlesinde de geçtiği gibi نِعْمَ/ni'me 'nin başında harf-i cer olan ب/bâ gelmiştir. "Ey güzel mevla ve ey iyi yardımcı olan rabbim!" manasını ifade eden يا نِعْمَ المَوْلي ويا نِعْمَ النَصيرْ cümlesinde de görüldüğü üzere نِعْمَ/ni'me 'nin başında nidâ harfi/edatı olan يا/yâ gelmiştir[180].

Kanaatimce Kûfelilerin نِعْمَ/ni'me ve بِئْسَ/bi'se sözcüklerinin harf-i cerler ile kullanımlarıyla istişhad edilmesi uygun değildir. Çünkü isimlerin harf-i cerlerle kullanılması, isimlere ait özellik olmayıp aksine kendilerinin mecrur olması, isimlere ait özelliklerdendir. Öte yandan gerek Basralılar ve gerekse de Kûfeliler tarafından gösterilen gerekçelerin tümü şeklî ve lafza dayalı gerekçelerdir. Çünkü نِعْمَ/ni'me ve بِئْسَ/bi'se sözcüklerinin üzerine harf-i cerlerin veya nidâ harfinin bulunabilme durumu

[179] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî*, III, 386.
[180] Enbârî, *el-İnṣâf fî mesâili'l-ẖilâfı beyne'n-naḥviyyîn: el-Baṣriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, I, 97-104.

ile نِعْمَ/ni‘me ve بِئْسَ/bi’se sözcüklerine, çekimli fiillere bitişen مَرْفوعْ/merfû‘ ve مُتَصِلْ/mutaṣṣıl ت/tâ harfinin bitişmesi gerekçeleri, şeklî gerekçelerdir. Böylece problemin mevcut sistemin lafızlara dayalı kurulduğundan kaynaklandığını göstermektedir. Sözcükler lafızlarına göre değil, ifade ettikleri manalara göre değerlendirilmiş olsaydı bu problemler yaşanmayacaktı. Aynı sözcük yer ve kullanıma göre fiil veya isim ya da başka bir şey olabilecekti. Mesela bu sözcükler yardımcı fiiller olarak kabul edilebilirdi. Çünkü Arap dilinde yardımcı fiil konusu kayda değer bir itibar görmemiştir. Bu nedenle kendileri (yardımcı fiiller), نَاقِص/nâḳıṣ, مُقَارَبَة/muḳârebe ve شُرُوع/şurû‘ gibi kategorilere sokulmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde Yunan felsefesicilerinden esinilerek sözcüklere ya isim ya fiil ya da harf olma zorunluluğu getirilmemiş olsaydı; aynı sözcükleri, durum veya ifade ettikleri manalara göre isim ya da fiil olarak kabul edebilecektik.

3.2. Arap Dilinde Başlıca Câmid-Fiiller

Nahiv kaynaklarında geçen bazı câmid-fiiller, yapıları ve manalarıyla beraber Arap alfabetik sıralamasına göre açıklanacaktır.

3.2.1. اَهَلُم/Ehelumme

اَهَلُم/ehelumme değişik şekillerde kullanılan bir sözcüktür. أ/hemze ve هَا/ha harflerinin fetḥali, ل/lam harfinin żammeli okunarak اَهَلُم/ehelumme şeklinde kullanıldığı gibi sözcükte bulunan أ/hemzenin żammeli, ل/lam harfininse kesrali okunmak suretiyle أُهَلِمَ/uhellime şeklinde de kullanılır. اَهَلُم/ehelumme sözcüğünün mazi zamanında kipi bulunmadığı gibi çoğu lehçede de emir kipinde de çekimi yoktur. Bu nedenle kendisi câmid-fiillerden sayılmıştır[181].

Biri diğerine “haydi gel, haydi yap” manasında olan هَلُمّ/helumme dediği zaman bunun üzerine ötekinin de cevaben: “ben yapmam” demek olan “ لا أُهَلِمُ/lâ uhelımmû, لا اَهَلُم/lâ uhelummu, لا أُهَلَمُ/lâ uhelemmu veya لا أَهَلَمُ/lâ ehelummu” diyebilir. Sözcüğün kökeni “kastet” demek olan “أُمَّ/umme” dir. Sonradan kendisine “هَل” kelimesi eklenerek “هَلُمَّ” şeklini almıştır.[182].

---

[181] es-Suyûṭî, *Hem‘u’l-hevâmi’ fî Şerḥi Cem’i’l-cevâmi*, III, 14-15.
[182] İbn Manẓûr, *Lisânu’l-Arab*, VI, 4695.

3.2.2. تَعَالَ/Te‘âle

Câmid-fiillerden biri de تَعَالَ/te‘âle sözcüğüdür[183]. Emir câmid-fiillerden olan تَعَالَ/te‘âle fiili; “Ey Muhammed gel” demek olan تَعَالَ يَا مُحَمَدُ/te‘âle yâ muhammedu, “Ey Su‘âd gel” demek olan تَعَالَيْ يَا سُعَادُ /te‘âley yâ Su‘âdu, “siz ikiniz ey Muhammedler geliniz” demek olan تَعَالَيَا يَا مُحَمَدَانِ/te‘âleyâ yâ Muhammedâni, “sizler geliniz ey Muhammedler” demek olan تَعَالوا يَا مُحَمَدُونَ/te‘âlev yâ Muhammedûne, şeklinde çekimlenir[184].

“Gel!” manasını ifade eden تَعَالَ/te‘âle fiili, sadece emir kipinde bulunduğu nedeniyle câmid-fiildir. Bunun yanında yükselmek ile yüksek olmak manalarını ifade eden تَعَالَى/te‘âla, يَتَعَالى/yete‘âla ve تَعَالِيًا/te‘âliyen şeklinde mazi, muzari ve mastara sahip olan تَعَالَي/te‘âla fiili ise değişik zaman dilimlerinde çekim kiplerine sahip olduğundan mutaṣarrıf-fiildir. Bu iki fiil her ne kadar aynı kelimelerden oluşurlarsa da ifade ettikleri manalar farklıdır. Dolayısıyla söz konusu iki fiil sesteş olup birbirleriyle karıştırılmamalıdır.

3.2.3. حَبَّذَا/Ḥabbeẕâ

حَبَّذَا/ḥabbeẕâ حَبَّ/ḥabbe ve ذَا/ẕa olmak üzere iki sözcüğün birleşiminden oluşturulmuştur. Bu iki sözcük tek bir sözcük haline getirilmiş birleşik bir sözcüğe dönüştürüldüğünden ayrı yazılamaz. Ayrıca ḥabbeẕâ sözcüğü eril, dişil, ikil ve çoğul olmak üzere tüm durumlar için aynı şekilde kullanılır[185]. Bu sözcük, amel ve mana yönünde نِعْمَ/ni‘me sözcüğü gibidir. حَبَّذَا/ḥabbeẕâ sözcüğü ile övülen şey, gönül tarafından da sevilmektedir. Kökü ise “sevgili oldu” anlamında olan حَبُبَ/ḥebûbe fiilidir. ذَا/ẕa ise حَبَّ/ḥebbe fiilinin öznesi konumundadır. حَبَّذَا/ḥabbeẕâ sözcüğü tüm durumlar için tekil ve eril olarak kullanılmaktadır. “Reyyan dağı ne güzel bir dağdır! Reyyan sakini her kim olursa olsun ne iyi insandır! Bazen Reyyan tarafından Yemâniye üzerinden sana doğru esen rüzgârlar ise ne hoş rüzgârlardır!” manasını ifade eden aşağıdaki şiirde حَبَّذَا/ḥabbeẕâ sözcüğü kullanılmıştır[186].

---

[183] es-Suyûṭî, *Hem‘u’l-hevâmi’ fî Şerḥi Cem’i’l-cevâmi*, III, 16.
[184] Esma, *Mu’cemu’l-ef’âli’l-câmide*, s.31.
[185] Hârirî, *Şerḥû Mulhat’i’l-İ’rab*, s.199.
[186] Suyûṭî, *Hem‘u’l-hevâmi’ fî Şerḥi Cem’i’l-cevâmi*, III, 30.

يَا حَبَّذَا جَبَلُ الرَّيَّانِ مِنْ جَبَلِ وَحَبَّذَا سَاكِنُ الرَّيَّانِ مَنْ كَانا
وحَبَّذَا نَفَحَاتٌ مِنْ يَمَانِيَةٍ تَأْتِيكَ مِنْ قِبَلِ الرَّيَّانِ أَحْيَانَا

Şiirde حَبَّذَا/ḥabbeẕâ sözcüğü üç defa kullanılmıştır. İlkinde جَبَل/cebel ikincisinde سَاكِن/sakin üçüncüsünde ise نَفَحَات/nefeḫât sözcüğü övülmüştür. Şiirde de görüldüğü üzere نَفَحَات/nefeḫât sözcüğü çoğul ve dişil; جَبَل/cebel ile سَاكِن/sakin sözcükleriyse tekil ve eril oldukları halde حَبَّذَا/ḥabbeẕâ sözcüğü, müfret ve müzekker olarak kullanılmak suretiyle sabit kalmıştır.

3.2.4. سَاءَ/Sâ'e

سَاءَ/sâ'e sözcüğünün aslı سَوَأَ/seve'e'dir âynû'l-fiili olan واو/vav'ın fetḥası, żammeye dönüşmüştür. واو/vav harekeli ve önceki harf fetḥa olduğu için kural gereği واو/vav harfi elif harfine dönüşerek سَاءَ/sâe şeklini almıştır. بِئْسَ/bi'se sözcüğünün manasını ihtiva ederek câmid haline gelmiştir. "سَاءَ الرَّجُلُ أَبُو جَهْلٍ/sâe'r- recülü Ebû Cehil", "Ebû Cehil ne kötü bir adamdır!" manasını ifade eder[187].

سَاءَ/sâe sözcüğ, فَعُلَ/fe'ûle veznine sokulan câmid-fiiller kapsamında da değerlendirilebilir.

3.2.5. سُقِطَ/Sûḳıṭa

"Pişman oldu" anlamını ifade eden سُقِطَ فِي يَدِهِ/sûḳıṭa fi yedihi cümlesinde bulunan فِي يَدِهِ/fi yedihi, merfû' olarak نَائِبُ الْفَاعِل/sözde özne konumundadır. Bu yapı sadece mazi ve edilgen olarak kullanıldığı için câmid-fiil olarak kabul edilmiştir[188].

سُقِطَ فِي يَدِهِ/sûḳıṭa fi yedihi yapısı Kur'ân-ı Kerim'de şu şekilde geçmektedir:

وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْلَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ[189].

"Ne zaman ki yaptıkları işten büyük pişmanlık duydular ve günaha batmış olduklarını anladılar; işte o zaman, "Eğer Rabbimiz bize acımaz, bizi bağışlamazsa helak ve hüsrana uğramamız kaçınılmazdır" diye yakaramaya başladılar"

[187] Ṣabban, *Ḥaşiyetu's-Ṣabban li Şerḥi'l-Uşmûnî 'âlâ Elfiyeti İbnî Mâlik*, III, 54-55.
[188] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi*, III, 13-14.
[189] Kuran, 7/149.

3.2.6. عسى/‘Asâ

عَسَى/‘asâ sözcüğünün muzari ve emir kiplerinde çekiminin bulunmadığı nedeniyle çekimsiz olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle İbn Serrâc tarafından fiil değil, harf olarak sayılmıştır. عَسَاكَ/‘asâkê ve عَسَاهُ/‘asâhû sözcüklerinde de görüldüğü üzere kendisine zamirler bitişebilir. Bundan dolayı Basralıların cumhuru tarafından fiil olarak değerlendirmiştir[190].

Nahivcilerin cumhur görüşüne göre عَسَى/‘asâ sözcüğü de كَادَ/kâde fiili gibi مُقَارَبَة/muḳârebe fiillerinden olup ismini/öznesini refi ve haberini/yüklemini ise nasb eder. Bu durumda arzulamak, istemek manalarını ifade eder. Çekimi yapılmayan câmid-fiillerden sayılır. Ezheri de عَسَى/‘asâ sözcüğün مُقَارَبَة/muḳârebe harflerinde olduğunu ve umut ile arzu anlamalarını içerdiğini belirtmiştir[191]. Cevherî ise عَسَى/‘asâ sözcüğünün sadece geçmiş zaman kipinde çekiminin mevcut olduğunu dile getirmiş ve bundan dolayı kendisini câmid-fiil olarak kabul etmiştir. “عَسَى سَمِيرٌ أَنْ يَخْرُجَ/‘asâ Semîrûn en yaẖruce” cümlesinde bulunan “سَمِير/Semîr” sözcüğü عَسَى/‘asâ fiilinin öznesidir “أَنْ يَخْرُجَ/en yaẖrûce” cümlesi ise “خُرُوج/ẖurûc” manasında mastar olarak عَسَى/‘asâ sözcüğünün mef‘ûlu yani nesnesi konumundadır. عَسَى/‘asâ sözcüğünün ẖaberi/yüklemi hiçbir zaman isim olamaz. Bu nedenle “عَسَى سَمِيرٌ مُنْطَلِقًا/‘asâ Semîrun munṭaliḳan” şeklinde bir cümlenin kurulması yanlıştır[192].

Muğnî’l-lebib ‘an kutubi’l-e‘ârîb’te عَسَى/‘asâ sözcüğü: “عَسَى/‘asâ, istenilen şeyler için temenni ve umut, istenmeyenler için ise acınma ve tedirginlik manasını ifade eden bir fiildir. Aynı zamanda harf olarak kabul edilemeyeceği de kesindir. Sibeveyhi’ye göre عَسَى/‘asâ sözcüğünü harf olarak değerlendirmiştir. Kuran’da geçen عَسَى/‘asâ sözcüğünün hem tedirginlik hem de umut manalarını ihtiva edişi, aşağıdaki ayette mevcuttur[193]” diye tarif edilmiştir.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ الْقِتَالُ وَهُوَ كرْهٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرهُوا شَيْئاً وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئاً وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لاَتَعْلَمُونَ[194].

---

[190] İbn Serrâc, *el-Uṣûl fi’n-Naḥv*, I, 27.
[191] İbn Manẓûr, *Lisânu’l-Arab*, IV, 2949.
[192] Cevherî, *Tâcu’l-luğa ve ṣıḥaḥu’l-‘Arabiyye*, VI, 2425.
[193] İbn Hişâm, Cemâluddîn Abdullah el-Enṣârî, *Muğnî’l-lebîb ‘an kutubi’l-e‘ârib,* thk. Dr.Abdullatif Muhammed Hatib, es-Silsiletu’t-Turâsiye, Kuveyt 2000, II, 414-415.
[194] Kuran, 2/216.

"(Ey müminler!) kâfirlere karşı savaş size farz kılındı. Gerçi bu hoşunuza giden bir şey değildir. Ama şunu bilin ki hoşlanmadığınız bir şey sizin için iyi/hayırlı olabilir; çok sevip arzu ettiğiniz bir şey de sizin için pekâlâ kötü/şerli olabilir. Allah sizin hakkınızda hayırlı olanı bilir, fakat siz bilemeyebilirsiniz"

3.2.7. قَلَّ/Ḳâlle

Câmid-fiillerden olan قَلَّ/ḳâlle sözcüğü olumsuzluk edatı olan مَا/mâ manasını ifade eder. Bu durumda kendisinden sonra gelen öznesini raf' eder. Öznesinden sonra gelen sıfat ise i'rab yönünde özneye uyar. قَلَّ رَجُلٌ يَقُولُ ذَلِكَ ، قَلَّ رَجُلاَنِ يَقُولاَنِ ذَلِكَ، بِمَعْنَى مَا رَجُلٌ. Örneklerinde de görüldüğü üzere قَلَّ/ḳâlle fiilinden sonra gelen رَجُلٌ/recul ve رَجُلاَنِ/reculâni sözcükleri özne konumundadır. يَقُولُ/yeḳûlu ve يَقُولاَنِ/yeḳûlâni fiilleri ise sıfat olarak öznelere i'rab yönünde uyum sağlamıştır. Eğer قَلَّ/ḳâlle fiiline "fiilin amelini engelleyen" manasını ifade eden كَافّة/kâffe olan مَا/mâ harfi eklenirse, قَلَّ/ḳâlle fiilinden sonra tercihen fiil cümlesi gelir. Mesela "Semîr kalkmaz" demek olan قَلَّمَا قَامَ سَمِيرٌ/ḳâllema ḳâme Semîrun cümlesinde geçen قَلَّمَا/ḳâllema sözcüğünden sonra قَامَ/kâme Semîr'un fiil cümlesi gelmiştir. Bazen şiirde kendisinden sonra isim cümlesi de gelebilir. "Engelledin (küstün) ve de bunu uzattın oysaki sıla günleri, uzayan engellere rağmen devam etmez" manası ifade eden aşağıdaki şiirde قَلَّمَا/ḳâllema sözcüğünden sonra gelen "وِصَالُ عَلَى طُوُلِ الصُدُودِ يَدُومُ" cümlesi bir isim cümlesidir[195].

صَدَدْتِ وَأَطْوَلْتِ الصُدُودَ وقَلَّمَا وِصَالُ عَلَى طُوُلِ الصُدُودِ يَدُومُ

قَلَّ/ḳâlle sözcüğü olumsuzluk edatı olan مَا/mâ manasında kullanıldığı zaman câmid-fiil olarak kabul edilir. "قَلَ طَالبٌ يُهْمِلُ الْوَاجِبَ/ḳâlle ṭâlibun yuhmilu'l-vâcibe" cümlesi de tıpkı "مَا طالبٌ يُهْمِلُ الْوَاجِبَ/mâ ṭâlibun yuhmılu'l-vâcibe" cümlesi gibi "hiçbir öğrenci ödevini ihmal etmez" anlamını ifade eder. Ancak "çoğaldı" manasını ifade eden كَثُرَ/keṯûre fiilinin zıt anlamlısı olarak kullanıldığı zaman veya sonuna masdariyet مَا/mâ harfi bitiştiğinde قَلَّ/ḳâlle sözcüğü câmid-fiil olarak değerlendirilemez. Bu durumda قَلَّ/ḳâlle sözcüğü mutaṣarrıf-fiil olarak kullanılır. Eğer قَلَّ/ḳâlle fiili, كَثُرَ/keṯûre fiilinin zıt anlamlısı olarak kullanılırsa "nadiren erken gelirsin" demek olan "قَلَّ مَا حَضَرْتَ مُبْكِراً/ḳâlle mâ hażarta mübkiran" cümlesinde de görüldüğü üzere مَا/mâ

[195] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi',* III, 13.

ile قَلَّ /ḳâlle sözcükleri ayrı yazılır[196].

Eğer قَلَّ/ḳâlle sözcüğünde sonra gelen مَا/mâ harfi, zaide değil, masdariyet harfiyse yazılışta ayrı yazılır. Çünkü مَا/mâ harfi zaide olma durumu dışında hiçbir zaman isim, fiil veya harflerle bitişik yazılmaz[197].

İbn Hişam ise "zaide ve refi yönünden كَافّه/kâffe (fiillerin amelini engelleyen) olan مَا/mâ harfi, sadece قَلَّ/ḳâlle, كَثُرُ/keṯure ve طَالَ/ṭâle fiillerine bitişir. Çünkü söz konusu fiiller رُبِّ/rubbe'ye benzer. Bu durumda kendilerinde sonra sadece fiil cümlesi gelir" der[198].

طَالَمَا/ṭâlemâ, كَثُرَ مَا/keṯuremâ, قَصُرَمَا/ḳaṣuremâ ve شَذَّ مَا/şeddemâ fiilleri de çekimsizlik yönünden قَلَّمَا/ḳâllemâ fiili gibidir. Söz konusu fiillerin sonlarına eklenen مَا/mâ harfleri, zaide yani fazladır. قَلَّمَا/ḳâllemâ fiilinde de olduğu gibi مَا/mâ harfi, bu fiillerin de amellerini engeller. Aynı şekilde söz konu fiillerin özneleri olmadığı gibi kendilerinden sonra sadece fiil cümlesi gelebilir[199].

3.2.8. كَذَبَ/keẕebe

كَذَبَ/keẕebe "vacip oldu" anlamında olan وَجَبَ/vecebe fiili ile aynı manada kullanılan ve sadece mazi kipinde çekimi bulunan bir yapıdır. Örneğin: Hazreti Ömer'e ait olan "كَذَبَ عَلَيْكُمُ ٱلْحَجُّ/keẕebe 'aleykumu'l-ḥaccu" sözünün anlamı "üzerinize hac vacip oldu" demektir[200].

İbn Sikkît ise, "كَذَبَ عَلَيْكُم/keẕebe 'aleykum cümlesi 'yapmanız gerekir' manasını ifade eden ve kural dışı kullanılan nadir kelimelerdendir[201]" der.

Buradaki كَذَبَ/keẕebe ile "yalan söyledi" anlamında kullanılan كَذَبَ/keẕebe sözcükleri birbirleriye karıştırılmamalıdır. Çünkü "vacip oldu" anlamında kullanılan كَذَبَ/keẕebe câmid-fiillerden iken, "yalan söyledi" manasını ifade eden كَذَبَ/keẕebe ise mutaṣarrıf-fiillerdendir.

---

[196] الفعل الجامد وغير الجامد، الفصل الثامن http://www.drmosad.com/index23.htm. (Erişim tarihi:17.04. 2014)
[197] Galâyînî, *Câmi'u'd-dûrusi'l-'Arabiyye*, I, 59.
[198] İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârib*, IV, 67.
[199] Galâyînî, *Câmi'u'd-dûrusi'l-'Arabiyye*, I, 58.
[200] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi',* III, 14.
[201] İbn es-Sikkit, Ebû Yusuf Yakup b. İshak, *İṣlaḥu'l-Manṭiḳ,* thk. Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Meârif, Kahire 1949, II, s.392.

3.2.9. لَيْسَ/Leyse

İbn Serrâc, لَيْسَ/leyse sözcüğünün muzari ve emir kiplerinde çekiminin bulunmadığından hareketle çekimsiz olarak kabul etmiştir. Bu nedenle kendisini fiil değil, harf olarak değerlendirmiştir. Basralıların cumhur görüşüne göre لَيْسَ/leyse sözcüğüne, لَسْتَ/leste, لَسْتُمَا/lestuma, لَيْسُوا/leysû ve لَسْنَ/lesne şekillerinde de görüldüğü üzere zamirlerin bitiştiğinden لَيْسَ/leyse sözcüğü nâkıs-fiil olarak kabul edilmiştir[202].

Halil b. Ahmed: "لَيْسَ/leyse sözcüğünün aslı لا أيْسَ/lâ eyse dir. Hemze düşerek ل/lam harfi ي/ya harfi ile birleşip لَيْسَ/leyse ye dönüşmüştür" der[203]. İbn Sîde: "لَيْسَ/leyse sözcüğü olumsuzluk bildiren mazi fiillerdendir. Her ne kadar fiiller gibi olmasa da çekimli olma durumu fiil olduğunu gösterir" der[204]. el-Ezheri, "لَيْسَ/leyse sözcüğünün tekil, ikil ve çoğul yapılarında mazi kipinde çekimi yapılabilir. Muzari fiilinde ise çekimi bulunmadığından لَسْتُ أفْعَلُ/lestu ef'alu ve لَسْنَا نَفْعَلُ/ lesnâ nef'alu gibi kalıplar tercih edilmiştir" demektedir[205]. لَيْسَ/leyse sözcüğünün inkâr harfi olduğu ve üç yerde kullanıldığı" dile getirmiştir."لَيْسَ سَمِيرٌ قَائِماً/leyse Semîrun ḳaimen" örneğinde de görüldüğü üzere لَيْسَ/leyse sözcüğü de tıpkı كان/kâne gibi ismini refi ve haberini nasb eder. لَيْسَ/leyse sözcüğü çekimsiz olduğundan haberi/yüklemi cümle içerisinde kendisinden önce gelemez. "Semîr dışında herkes geldi" manasını ifade eden " جَائَنِي الْقَوْمُ لَيْسَ سَمِيراً/câeni'l-ḳavvmû leyse Semîran" örneğinde de görüldüğü üzere bazen لَيْسَ/leyse sözcüğü istisna için de kullanılabilir. Bu durumda لَيْسَ/leyse sözcüğü, kendinden sonra gelen sözcüğü nasb eder. "Semîr değil, Enes bana uğradı" manasını ifade eden "جَائَنِي أنَسٌ لَيْسَ سَمِيرٌ/câenî Enesun leyse Semîrun" örneğinde de görüldüğü gibi لَيْسَ/leyse sözcüğü bazen atıf harfi/bağlaç olarak kullanılır. Bu durumda ise "değil" demek olan لا/lâ manasını ifade eder[206].

---

[202] İbn Serrâc, *el-Uṣûl fi'n-Naḥv*, I, 27.
[203] Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, IV, 112.
[204] İbn Sîde, *el-Muḥkem ve'l-muḥîtu'l-a'ẓam fi'l-luğa*, VIII, 579-580.
[205] Ebû Mansûr b. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Ahmed Abdu'l-'Alîm el-Berdûnî, Dâru'l-Mışriyye, Kahire 1976, XIII, 72-73.
[206] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 4113.

Tablo 19
لَيْسَ/Leyse Câmid-Fiilinin Çekimi[207]

Dişil			**Eril**			
Çoğul	İkil	Tekil	Çoğul	İkil	Tekil	Arapça Yazılışı
لَسْنَ	لَيْسَتا	لَيْسَتْ	لَيْسوا	لَيْسَا	لَيْسَ	
Lesne	Leysetâ	Leyset	Leysû	Leysâ	Leyse	Türkçe Okunuşu

لَيْسَ/leyse, Farsçada bulunan "nist" ve İngilizcede bulunan "is not" sözcükleri gibi yardımcı fiil olarak değerlendirilebilir. İbn Keysân'nin "Leyse inkâr harfidir" sözü, لَيْسَ/leyse sözcüğünün yardımcı fiil olduğunu zımnen doğrular mahiyettedir. Doğan'ın, el-Antâkî'den لَيْسَ/leyse sözcüğünün yardımcı fiil olduğu rivayeti ise bu tezi destekler mahiyettedir[208].

Arap dilinde olumsuz cümle yapılarında لَيْسَ/leyse sözcüğü; Farsçanın "nist", İngilizcenin "is not" ve Türkçenin "değil" sözcükleri gibi yardımcı fiil olarak görebiliriz. Olumlu cümlelerde ise sözcüklerin sonunda ـٌ، ـٍ، ـً şeklinde yazılıan ve (en), (in), (un) sesleriyle ifade edilebilen işâretleri de yardımcı fiil olarak kabul edebiliriz. Görüldüğü üzere Arap alfabesinde sesli harflerin bulunmaması nedeniyle olumlu cümle yapılarında yardımcı fiiller harekeler aracılığıyla ifade edilebilmiştir. Olumsuz cümle yapılarında ise yardımcı fiiller, لَيْسَ/leyse gibi müstakil bir kelimeden oluşuyor olsa da Arap dilinde yardımcı fiil mantığının bulunmadığından bu tür sözcüklerin, kelimenin hangi kısmından sayılıcağı veya gramerin hangi konusu kapsamında değerlendirilmesi gerektiği tam anlamıyla bilinememiştir.

[207] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 4113.
[208] Doğan, "Arapça'da Kelime Yapısı Açısındannnn Tartışılan Câmid-Fiiller ve Câmidlik Sebepleri", s.89.

Tablo 20
Türk, İngiliz ve Fars Dillerinde لَيْسَ/Leyse Câmid Fillinin Karşılıkları

Türkçe	İngilizce	Farsça	Arapça	
Semîr Çalışkan**dır**.	Semîr**is** hardworking.	سَمِیر مجتهدٌ **أَسْتْ** (Semîr müçtehit **est**)	سَمِيرٌ مجتهدٌ (Semîr**un** muctehid**un)**	Olumlu cümle yapıları
Semîr Çalışkan **değil.**	Semîr **is not** hardworking	سَمِیر مجتهدٌ **نِیسْت** (Semîr müçtehit **nist)**	**لَيْسَ** سَمِيرٌ مجتهدا (**Leyse** Semîrun Mûctehiden)	Olumsuz cümle yapıları

3.2.10. نِعْمَ/Ni‘me ve بِئْسَ/Bi’se

Kûfeliler نِعْمَ/ni‘me ve بِئْسَ/bi’se sözcüklerinin birer isim olduğunu ve cümle içerisinde de özne olarak yer aldıklarını söylerken, Basralılar نِعْمَ/ni‘me ve بِئْسَ/bi’se sözcüklerinin mazi sığasında birer câmid-fiil olduklarını belirtmişlerdir. Kûfeli Ali b. Hamza el- Kisâî de bu konuda Basralıların görüşünü desteklemiştir. Kûfeliler ise bu sözcüklerinin başında harf-i cerlerin bulunabilme durumunu gerekçe göstererek isim olduklarına karar vermiştir. “Kıt kanat geçinen hatta hiç bir şeye sahip olmamasına rağmen evini ihya eden, onun için iyi bir sığınak olan ben değil miydim?” anlamını ifade eden ve Hassan b. Sabit’e ait olan aşağıdaki şiiri konu için örnek olarak göstermiştir.

أَلَسْتُ بِنِعْمَ الجارُ يُؤْلِفُ بَيْتَهُ أخاَ قِلَّةٍ أومُعْدِمَ المالِ مُصْرِماَ

Basralılar ise çekimli fiillere bitişen مَرْفوعْ/merfû‘ ve مُتَّصِلْ/mutaṣṣıl ت/tâ harfinin نِعْمَ/ni‘me ve بِئْسَ/bi’se’ye de bitişmesini gerekçe göstererek نِعْمَ/ni‘me ve بِئْسَ/bi’se sözcüklerinin câmid-fiil olduğunu söylemişlerdir[209].

نِعْمَ/ni‘me ve بِئْسَ/bi’se sözcükleri iki çekimsiz-fiildir. Özneleri kendileri tarafından żammeli hale getirilir. Kendilerine özne olabilecek sözcükler ise üzerlerinde

[209] Enbârî, *el-İnṣâf fî mesâili’l-ẖilâfı beyne’n-naḥviyyîn: el-Başriyyîn ve’l-Kûfiyyîn*, I, 97-104.

ال/el edatının bulunan sözcüklerden oluşur. Eğer üzerinde ال/el edatı yoksa edatın üzerlerinde bulunan bir sözcüğe mûzaf olan sözcüklerden oluşmalıdır. نِعْمَ/ni‘me ve بِئْسَ/bi’se sözcükleriyle ilgili gösterdiğimiz söz konusu özellikler, İbn Mâlik’e ait olan aşağıdaki şiirde özetlenmiştir.

فِعْلاَنِ غَيْرُ مُتَصَرِّفَيْنِ " نِعْمَ " و"بِئْسَ " رافِعَانِ اسمَيْنِ

مُقَارِنَيْ "الْ" أومضافين لما قارَنَها : كَنِعْمَ عُقْبَى الكُرَما

Şiirde konuyla ilgili “iyilerin ne güzel akıbetleri vardı!” manasında kullanılan “نِعْمَ عُقْبَى الكُرَما” örnek olarak gösterilmiştir[210].

Görüldüğü üzere عُقْبَى/ûḳba sözcüğü, نِعْمَ/ni‘me fiilinin öznesi konumundadır. Kendisi üzerinde ال/el edatları bulunmaz fakat kendisine mûzaf olduğu الكُرَما/el-kurema sözcüğü üzerinde ال/el edatları mevcuttur. Şiirde de dile getirildiği gibi نِعْمَ/ni‘me ve بِئْسَ/bi’se sözcüklerine özne olabilecek kelimelerin üzerlerinde, ال/el edatlarının bulunması veya bu edatların üzerinde bulunduğu bir sözcüğe mûzaf olması ya da bu edatların üzerinde bulunduğu bir sözcüğe mûzaf olan sözcüklere mûzaf olması gerekir. Bunlar dışında نِعْمَ/ni‘me ve بِئْسَ/bi’se sözcüklerinin özneleri kendilerinden sonra gelen temyize yönelen ve zorunlu olarak gizli kalan zamirlerden oluşabileceği gibi ما/ma veya مَنْ/men sözcüklerinden de oluşabilir[211] Konuyla ilgili olarak şu örnekler verilebilir:

حَياةٌ عَلى الضَيْمِ بِئْسَ الحَياةُ وَنِعْمَ المَماتُ إذا لَمْ نَعِزِ

“Ezik bir hayat ne kadar da kötüdür! Onurlu bir yaşam olmadıktan sonra ölüm ne kadar da güzelmiş!”

Şiirde geçen الحَياة/el-ḥayat sözcüğü بِئْسَ/bi’se fiilinin öznesidir. المَماتُ/el-memât sözcüğü ise نِعْمَ/ni‘me fiilinin öznesidir. Görüldüğü üzerere kendilerinin üstünde ال/el edatı bunulmaktadır.

نِعْمَ رَجُلُ الحَرْبِ خالِدٌ بِئْسَ رَجُلُ الجُبُنِ والكِذْبِ مُسَيْلَمَةُ

“Halit ne iyi bir savaşçıdır! Müseyleme ise ne kötü bir yalancı ve korkak bir adamdır!”

Örneklerde geçen رَجُل/racul sözcüğü hem بِئْسَ/bi’se hem de نِعْمَ/ni‘me fiillinin öznesi olarak kullanılmıştır. رَجُل/racul sözcüğünün başında ال/el edatı yoktur. Ama her iki örnekte de رَجُل/racul sözcüğünün muzaf olduğu الحَرْبِ/el-ḥarb ve الجبنِ

[210] Abbas, *en-Naḥvu’l-vâfî*, III, 371.
[211] Abbas, *en-Naḥvu’l-vâfî*, III, 370-372.

sözcüklerinin başlarında ال/el edatı bunulmaktadır.

نِعْمَ قارِئُ كُتُبِ الأدَب بِئْسَ مُهْمِلُ أمْرِ اللغةِ

"Edebiyat kitapları okuyucuları ne kadar da iyiler! Dil ile ilgilenmeyenlerse ne kadar da kötüler!"

Örneklerde geçen قارِئ/kâri' sözcüğü نِعْم/ni'me filinin مُهْمِل/muhmil sözcüğü ise بِئْسَ/bi'se filinin öznesidir. قارئ/ḳâri' ve مُهْمِلُ/muhmil sözcükleri başına ال/el edatlarının gelmediği gibi muzaf oldukları كُتُب/kutub ve أمْر/emir sözcüklerinin üstünde de اَل/el edatları bulunmamaktadır. Bununla beraber كُتُبِ/kutubun ve أمْرِ/emrın sözcüklerinin muzaf olduğu الأدَب/el-edeb ve اَللُّغَة/el-luğa sözcüklerinin önünde اَل/el edatı mevcuttur.

نِعْمَ قَوْماً العَرَبُ بِئْسَ قَوْماً أعْداءُم

"Arap milleti ne iyi milletmiş! Düşmanlarıysa ne kadar da kötüler!"

Örneklerde geçen قَوْماً/ḳâvmen sözcükleri hem نِعْمَ /ni'me hem de بِئْسَ/bi'se fiillerinin temyizidir. Kendi özneleri ise vucuben gizlidir.

نِعْمَ ما يَقولُ الحَكيمُ المُجَرِّبُ بِئْسَ مَنْ تُرافِقُهُ مُنافِقاً

"Deneyimli bilgenin sözleri ne kadar da güzeldir! Arkadaşlık yaptığın ikiyüzlü olan ne kadar da kötüdür!"

Görüldüğü üzere birinci örnekte "ما/ma" sözcüğü نِعْمَ/ni'me filinin öznesidir. İkinci örnekte ise مَنْ/men sözcüğü بِئْسَ/bi'se filinin öznesidir[212].

نِعْمَ المَرْأةُ هِنْدٌ/ni'me'l-mer'etu Hindun" veya "نِعْمَتِ ٱلْمَرْأةُ هِنْدٌ/ni'meti'l-mer'etu Hindun" örneklerinde de görüldüğü üzere نِعْمَ/ni'me ve بِئْسَ/bi'se sözcükleri için dişil göstergesi, isteğe bağlı kullanılır veya kullanılmayabilir[213].

3.2.11. هَاتِ/Hâti

هَاتِ/hâti sözcüğü "gel' manasında kullanılan bir câmid-fiildir. Sadece emir kipinde çekimi mevcuttur. Hicazlılar ise هَاتِ/hâti sözcüğünü isim-fiil olarak değerlendirmiştir[214].

---

[212] Abbas, en-Naḥvu'l-vâfî, III, 370-372.
[213] Hârirî, *Şerḥû Mulḥat'i'l-İ'rab*, s.198.
[214] es-Suyûṭî, Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi, III, 16.

3.2.12. هِب/Hib

هِب/hib sözcüğü, sadece emir kipinde çekimi bulunmasından ötürü câmid-fiil olarak kabul edilir. Bu durumda "farz et" mansını ifade eder. "hibe etmek ve vermek" manalarında olan هِبَّةْ/hibbet maddesinden bir emir-fiil ise mutaṣarrıf-fiil olarak değerlendirilir. Bu durumda aşağıda bulunan ayetlerde de geçtiği üzere mazi, muzari ve emir kiplerinde çekimi bulunur[215].

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلا جَعَلْنَا صَالِحِينَ[216].

"Ayrıca İbrâhîm'e İshak'ı ve torunu Yâkub'u bahşettik. Onların hepsini hayırlı, faziletli insanlar kıldık"

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَن يَشَاءُ الذُّكُورَ[217]

Göklerin ve yerin mutlak hükümranlığı Allah'a aittir. O dilediğini yaratır. Dilediğine kız, dilediğine erkek evlat verir.

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ[218].

"Rabbim! Bana ilim, irfan, bilgelik lütfet ve beni hayırlı/faziletli kulların zümresine dâhil et!"

Görüldüğü üzere birinci ayette geçen وَهَبْنَا/vehebnâ mazi, ikinci ayette geçen يَهَبُ/yehebû muzari ve üçüncü eyette geçen هَب/heb ise emir kipinde çekilmiştir.

3.2.13. هَدَّ/Hedde

هَدَّ/hedde, övgü için kullanılan bir sözcüktür. Örneğin: مَرَرْتُ بِرَجُلٍ هَدَّكَ مِنْ رَجُلٍ/merartu bi raculin heddeke min raculin" cümlesi "adam gibi bir adama uğradım" manasını ifade eder[219].

هَدَّكَ مِنْ رَجُلٍ/heddeke min raculin veya هَدَّتْك مِنْ اِمْرَأةٍ/heddetkı mın imre'etin denildiğindeyse sırasıyla sen ne adammışsın be, sen ne kadınmışsın be! anlamlarını belirtir[220].

---

[215] Esma Ebû Bekir Muhammed, *Mu'cemu'l-ef'âli'l-câmide*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1993, s.111.
[216] Kuran, 21/72.
[217] Kuran, 42/49.
[218] Kuran, 26/83.
[219] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4631.
[220] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi',* III, 13.

3.2.14. يَنْبَغِي/Yenbeğî

"Gerekir, gerekiyor" manalarını iafade eden يَنْبَغِي /yenbeğî fiili, sadece muzari kipinde çekimi bulunması nedeniyle câmid-fiillerden kabul edilmiştir. Ebû Hayyan ise يَنْبَغِي/yenbeğî fiilinin, mazi kipinde mevcut olduğunu söylemiştir[221].

3.2.15. يَهِيطُ/Yehîṭu

Bağırmak ve gürültü yapmak manalarında kullanılan يَصِيحَ/yaṣîhu ve يَضِجُّ/yażîccu fiilleriye aynı manayı ifa eden يَهِيطُ/yehîṭu fiili, sadece muzari kipinde çekimi bulunduğundan câmid-fiil olarak kabul edilmiştir.

مَا زَالَ مُنْذُ الْيَوْمِ يَهِيطُ هَيْطًا/mâ zâle munẕü'l-yevm yehîṭu hayṭan, cümlesi "söz konusu günden itibaren bağırıp çağırmaktadır" manasını ifade eder[222].

3.2.16. فَعُلَ/Fe'ule Vezninde Olan Câmid-Fiiller

Genellikle fiiller kendi durumlarına uygun olarak sadece bir mana ifade eder. Bu kural tüm ثُلاَثِي/üçlü fiillerde mevcuttur. ثُلاَثِي/üçlü fiiller, kendilerine özgü bu manaları ifade ederken ayrıca övgü, yergi veya şaşkınlık gibi ikinci bir manayı ifade etmez. Mesela "sevindi" manasını ifade eden فَرِحَ/feriḥe, "oturdu" anlamında kullanılan قَعِدَ/ḳa'ıde ve "anladı" demek olan فَهِمَ/fehime fiilleri sadece söz konusu manaları ifade eder. Söz konusu fiillerin ifade ettikleri bu manalar ise "sevinç" anlamını ifade eden فرَح/feraḥ, "oturmak" demek olan قُعُودْ/ḳû'ûd ve "kavrayış" manasında olan فَهْم/fehm kavramlarıdır. Sevinç, oturma ve kavrayış olan bu manalar; şaşkınlık, övme veya yergi gibi ikinci bir manaya gerek duyulmadan tek başına anlaşılır. Ancak ثُلاَثِي/üçlü fiiller, ifade ettikleri bu manalara ek olarak övme, yerme veya şaşkınlık gibi ikinci bir mana da ifade edebilir. Bu manayı ifade edebilmeleri için sözkonusu fiillerinin فَعُلَ/fe'ule kalıbına sokulması gerekir. ثُلاَثِي/üçlü fiiller ya شَرُف/şerufe, كَرُمَ/kerume ve حَسُنَ/ḥasune gibi orijinal olarak bu yapıda bulunur veya فَهِمَ/fehime ve جَهِلَ/cehile örneklerinde de görüldüğü üzere önceden başka bir vezinde olup daha sonra فَهُمَ/fehume ve جَهُلَ/cehule vezinlerine sokulur. Herhangi bir fiilinin فَعُلَ/fe'ule kalıbına sokularak kendilerinden

[221] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi',* III, 15.
[222] es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-cevâmi',* III, 14.

تَعَجُّبْ/ta‘accüb kipinin oluşturulabilmesi için kendisinde bazı şartların bulunmasına gerekir. Söz konusu şartlar şunlardır:

Mazi kipinde gelmesi; ثُلاَثِي/üçlü; aslının mutaṣarrıf [223]; tam [224]; olumlu yapıda ve edilgen olması gerekir. Ayrıca anlamları açısında karşılaştırılma yapılmasına uygun olmalıdır. Örneğin: “Ali, Ahmet’ten daha sevinçlidir” diyebiliriz ama “Ali, Ahmet’ten daha kördür” denilmez. Sevinç karşılaştırılma yapılmasına uygun bir kavram iken kör kavramında karşılaştırma yapılmaz. Bunlara ek olarak dişili فَعْلاءَ/fa‘lâ vezninde olan أفعَلَ/ef‘ale vezninde bir sıfat-ı müşebbehe olmamalıdır. Mesela أعْرَج/e‘rec sözcüğü bir sıfat-ı müşebbehedir. Dişili فَعْلاءَ/fe‘lâ vezninde olan ve “topal” manasını ifade eden عَرْجَاءْ/‘arcâ sözcüğüdür. Bu nedenle عَرَج/‘race fiilini فَعُلَ /fe‘ule veznine sokularak “ne kadar da topaldır!” manasını kastederek عَرُجَ/‘aruce denilmez. Aynı zamanda ayıp, renk ve fıtratla ilgili vasıfları belirten sıfat-ı müşebbehelerden de تَعَجُّبْ/ta‘accüb kipleri oluşturulamaz[225].

3.2.17. مَا أفْعَلَهُ/Mâ ef‘alehu ve أفْعِل بِهِ/Ef‘il bihî

Fiiller şaşkınlık ifade etmek veya hayranlık duymak gibi amaçlar nedeniyle “مَا أفْعَلَهُ/mâ ef‘alehu” veya “أَفْعِلْ بِـهِ/ef‘il bihi” kalıplarına sokulmadan önce üç harfli ve çekimli olduklarından câmid-fiil olarak kabul edilmez. Fiiller şaşkınlık ifade etmek veya hayranlık duymak gibi amaçla söz konusu kalıplara sokulduktan sonra câmid-fiil olarak kabul edilir. Genellikle câmid-fiillerin nesneleri câmid-fiillerden önce gelemedikleri gibi kendi ma’mûlleri de kendilerinden önce gelemez. Söz konusu kalıplara, eril, dişil, tekil, ikil ve çoğul göstergeleri eklenemez. Bu yapılar, kendilerine hiçbir eklenti veya kendilerinden hiç bir çıkartma yapılmadan ve harflerinde herhangi bir değişiklik olmadan tüm durumlarda sürekli aynı şekilde kalır. Ancak bu iki kalıbın sonuna “şaşkınlık duyulan nesne, kişi veya kişileri” ifade eden مُتَعَجَبٌ مِنْهُ/mute‘eccebun minhu olan sözcüğe yönelen zâhir bir zamirin bitişmesi durumunda bu zamir, yöneldiği mercii ile uygunluk göstermesi gerekmektedir. Tablo 20’da gösterilen örnekler incelendiğinden ta’accüb kipinin sonunda bulunan zamirlerin, مُتَعَجَبٌ مِنْهُ/ mute‘eccebun

[223] Mutaşarrıftan kastedilen bu kipe dönüştürülmeden önceki halinin mazi, muzari ve emir kiplerinde çekminin yapılıyor olmasıdır. Çünkü söz konusu vezne sokulduktan sonra zaten camid olurlar.

[224] Tamdan kastedilen bu fiillerin nakıs olmamasıdır. كَانَ/kâne veya كَادَ/kâde gibi fiillerden تَعَجُّبْ/ta‘accüb kipi oluşturulamaz.

[225] Abbas, *en-Naḥvu’l-vâfî,* III, 349-350-351-384-385.

minhu olan sözcüklerle erillik, dişillik, tekillik, ikillik ve çoğulluk açısından mutabık kalındığı görülecektir[226].

Tablo 21
مَا أَفْعَلَهُ/Mâ ef'alehu ve أَفْعِلْ بِهِ/Ef'il bihi Câmid-Fiillerinde Cümle Dizilişi[227]

Türkçe manası	Türkçe Okunuşu	Arapça Yazılışı	
		Yanlış	Doğru
İlim ne kadar faydalıdır!	Mâ enfe'a'l-'ilme	العلمَ ما أنفَعَ!	مَا أَنْفَعَ ٱلْعِلْمَ!
Cehalet ne kadar zararlıdır!	Mâ eżarra'l-cehâlete	اَلْجَهَالَةَ مَا أَضَرَّ	مَا أَضَرَّ ٱلْجَهَالَةَ !
İlim ne kadar faydalıdır!	Enfi' bil 'ilmi	بِٱلْعِلْمِ أَنْفِعْ	أَنْفِعْ بِٱلْعِلْمِ
Cehalet ne kadar zararlıdır!	Eżrir bil cehâleti	بِٱلْجَهَالَةِ أَضْرِرْ	أَضرِرْ بِٱلْجَهَالَةِ

Tablo 22
Ta'accüb kiplerinin sonunda bulunan zamirin durumu[228]

Türkçe manası	Türkçe Okunuşu	Arapça Yazılışı
Erkek çiftçi ne faydalı biri!	ez-zarı'u mâ enfe'ahu!	الزَارِعُ مَا أَنْفَعَهُ !
Kadın çiftçi ne faydalı biri!	ez-zarı'etu mâ enfe'ahâ!	الزَارِعَةَ مَا أَنْفَعَهَا !
O iki asker ne cesur askerlerdir!	el-cündiyani mâ eşce'ehumâ!	اَلْجُنْدِيَانِ مَا أَشْجَعَهُمَا !
Anneler ne kadar da merhametlidir!	el-validatu mâ eşfaḳehunne!	اَلْوَالِدَاتُ مَا أَشْفَقَهُنَّ !

İbn Mâlik aşağıdaki beyitte, مَا أَفْعَلَهُ/mâ ef'alehu ve أَفْعِلْ بِهِ/ef'il bihi kalıpları, çekimli olmama özelliği nedeniyle kendileri câmid-fiil olarak kabul edilmiştir" der[229].

وَفِى كِلَا ٱلْفِعْلَينِ قِدْماً لَزِمَا مَنْعُ تَصَرُّفٍ بِحُكْمٍ حُتِمَا

Herhangi bir fiilin bu iki kipten birine sokulabilmesi için söz konusu fiilin ta'accüb kipinin oluşabilirlik şartlarına hâiz olması gerekmektedir.

[226] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî,* III, 357.
[227] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî,* III, 357.
[228] Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfî,* III, 357.
[229] Ṣabban, *Ḥaşiyetu'ṣ-Ṣabban li Şerhi'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyeti İbnî Mâlik*, III, 29.

BÖLÜM IV

SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Arap dilinde bazı sözcükler gerek tanımları gerekse de özelliklerine göre kelime kısımlarından olan isim, fiil veya harf grupları kapsamına girmemektedirler. Kelimeler müstakil olarak herhangi bir mana ifade etmedikleri zaman harf, başka kelimelere gerek duymadan tek başına mana ifade ettiklerinde ise kendi içinde ikiye ayrılır; ifade ettiği manaya herhangi bir zaman kavramı eşlik ediyorsa fiil, eşlik etmiyorsa isim olarak değerlendirilir. İsim-fiil olarak bilinen sözcükler ise tek başlarına bir mana ifade ettiği halde bu manaya eşlik eden zaman kavramı sınırlı olduğu için ne isim ne de fiil olarak değerlendirilebilmiştir. Söz konusu sözcükler görünüşleri itibarıyla sonları değişime uğramadıklarından mebnî isimlere benzerler; anlamları açısından ise zamana eşlik edilen bir olay, oluş veya hareket belirtikleri için fiillere benzer. Bu sözcükler fiillerin manalarını ifade ettiği halde görüntü itibarıyla fiillerin özelliklerine hâiz olamadıklarından fiilin adı demek olan "isim-fiil" olarak isimlendirilmişlerdir. Manaları açısında fiillere benzerliği temel alınarak fiiller gibi mazi isim-fiiller, muzari isim-fiiller ve emir isim-fiiller olarak gruplandırılmış.

Nasıl ki nar bir meyvenin, bülbül belirli bir kuşun ve at ise malum hayvanın adıysa isim-fiiller de temsil ettikleri fiillerin adlarıdır. Bu çerçevede her bir isim-fiil, bilinen bir fiilin adıdır. İsimler tam anlamıyla müsemmalarına delalet eder ve müsemmalarına ait olan tüm özellikleri de dolaylı olarak kapsar. İsim-fiiller de aynı şekilde adı oldukları fiillerin son harflerini etkileyen 'âmillerden etkilenmek özelliği hariç olmak üzere anlam, zaman ve işlev gibi özelliklerini dolaylı olarak ihtiva eder. İsim-fiiller, fiillerle aynı manaları ifade etmelerine rağmen isimlere özgü özelliklerinden olan özne olabilme ve tenvinin kendilerinde çoğu zaman bulunamadıklarından isim olarak değerlendirilememişlerdir. Aynı zamanda fiillerin özelliklerini de kabul etmedikleri için fiil olarak da kabul edilememiştir.

Aslında nahiv âlimlerinin sözcük gruplarına çizdikleri yapay özellikleri bir tarafa bırakarak sadece ifade ettikleri manalara bakarsak isim-fiillerin de fiil olduğu anlaşılacaktır. Çoğu nahivci, "isim-fiillerin vekâleten fiillerin görev ve işlevlerini üstlenerek fiillerin ifade ettiklerini ifade eder" der.

Oysaki isim-fiillerin, fiillerin ifade ettiklerinin aynısını ifade etmelerine rağmen fiil olarak değil, fiillerin adları olarak değerlendirilmeleri anlaşılır bir durum değildir.

Mazi fiillerde bulunan dişil ve cezimli olan ت/tâ harfi ile muzari fiillerde şimdiki veya gelecek zaman sığalarında bulunan dişil ve ikinci tekil kişiyi temsil eden يَ/yâ'sı vb. harf ve özelliklerin isim-fiillerde bulunamama durumu, nahivciler tarafından kendilerinin fiil olarak sayılmama gerekçesi olarak gösterilmiştir. Ne yazık ki söz konusu özellikleri fiillere isnat eden de nahivcilerdir. Görüldüğü üzere problem isim ve fiiller için nahivciler tarafından sözcüklerin şekilleri merkeze alınarak belirtilen yapay ve esnek olmayan özelliklerden kaynaklanmaktadır. Sonradan belirtilen şeklî özelliklere göre değil, ifade ettikleri manalara göre değerlendirilirse bu sözcükler fiil olarak kabul edilecektir.

İsim-fiiller, her ne kadar lafız olarak isimlere benzese de mana olarak fiil olduklarından "i'rabta asıl olan manadır" kuralı gereğince birer fiil olarak değerlendirilmeleri gerektirir. "Muaydi'yi duyman, onu görmenden daha hayırlıdır" manasını ifade eden "تَسْمَعُ بِالْمُعَيْدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ" Arap atasözüne bakıldığında manaların lafızlardan daha önemli olduğu anlaşılacaktır. Söz konusu atasözünde kullanılan "تَسْمَعُ/temse'u " sözcüğü lafız olarak bilinen standart fiil kalıplarına benzese de mana itibarıyla isimdir. Çünkü تَسْمَعُ/temse'u sözcüğü kullanıldığı bu atasözünde "duyuyorsun" değil "duyman" anlamında kullanılarak cümlenin öznesi konumundadır. İsim-fiil olarak değerlendirilen هَيْهاتَ/heyhâte vb. sözcükler ise mana olarak fiil olmalarına rağmen sadece şekil yönünde isimlere benzerliklerine bakılarak "fiilin ismi" demek olan "isim-fiil" olarak değerlendirilmiştir. Oysaki aynı kural هَيْهاتَ/heyhâte vb. sözcüklerde de uygulanmış olsaydı her ne kadar şekil olarak fiillere benzemiyor olsalar ve fiillere ait olan özelliklere de sahip olmasalar da mana olarak fiil olduklarından fiil olarak kabul edilmiş olacaklardı.

Aslında realitede isim-fiiller ile fiiller arasında herhangi bir fark söz konusu değildir. Fiiller de isim-fiiller de herhangi bir zaman diliminde gerçekleşen bir olay, oluş veya durumu ifade eder. İsim-fiillerin fiillerden tek farkı değişik zamanlar için farklı kalıplarda kullanılabilen kelime türevlerinin mevcut olmayışıdır.

İsim-fiil olarak bilinen bu sözcükleri kural dışı fiiller saymak veya tüm fiilleri özellikleriyle beraber kuşatan bir tanım yapmak yerine bu sözcükleri fiillerden saymamak gerçeği değiştirmez.

İsim-fiiller olarak tanımlanan bu sözcükler ile câmid-fiiller yapı olarak aynıdır. Mana olarak ise aralarına sadece küçük farklar bulunduğu halde câmid-fiiller, fiil olarak değerlendirilmiş sadece tüm zaman dilimlerinde çekimleri olmadığından kendilerine câmid-fiil denilmiştir. İsim-fiiller ise şeklî yönünden fiillerden ziyade isimlere benzerliği nedeniyle fiil olarak kabul edilmemiştir. Abbas Hasan'in "İsim-fiiller, kuralsız ve câmid sözcüklerdir süregeldikleri gibi kullanılır" sözünde de anlaşıldığı üzere bu sözcüklerin çekimsiz olduklarından câmid-fiil veya başka bir isim ile değerlendirilebilir.

Nahiv âlimlerinden el-Kisâî'ye ait olan "nahiv ilmi, takip edilmesi gereken kurallardan oluşan bir ilimdir, tüm ilimlerde kendisinden yararlanılır" anlamındaki

إِنَّما النَحْوُ قِياسٌ يُتَّبَع وَبِهِ فِي كُلِ عِلمٍ يُنْتَفَعْ

şiiri, problemin sözcüklerin sadece yapılar üzerinden ele alınmalarından kaynaklandığını desteklemektedir. Sarf ve nahiv âlimleri tarafından sözcük gruplarına çizilen şeklî ve kalıpsal sınırlamaları bir kenara bırakarak sözcükler, ifade ettikleri manalar yönünde değerlendirilmiş olsaydı aynı isim-fiillerin ifade ettiği manalara göre değişik sözcük gruplarına girebileceğini görecektik.

İsim-fiillerin; mazi isim-fiiller, muzari isim-fiiller ve emir isim-fiiller gibi değişik zaman dilimlerinde bulunabilmeleri ile geçişlilik ve geçişsizlik özelliğine sahip olmaları da kendilerinin fiil olduğunu göstermektedir. Çünkü geçişlilik ve geçişsizlik ile değişik zaman dilimlerinde bulunabilme hususları fiillere özgüdür. Câmid-fiil olarak bilinen sözcükler ise yardımcı fiil olarak kabul edilebilir. Arap dilinde yardımcı fiil konusuna kayda değer bir itibar verilmemiştir kendileri nakıs, mûkârebe ve şûrû gibi kategorilere sokulmaya çalışılmıştır. Yunan felsefesinden esinilerek sözcüklere ya isim ya fiil ya da harf olma zorunluluğu getirilmiş olup bazı sözcüklerin değişik durum ve manalara göre isim veya fiil ya da başka bir şey olabilme özelliği gözden kaçırılmıştır.

Aslında fiillere biçilen elbise kendilerine dar gelmektedir. Problemi fiillerde değil, fiiller için biçilen elbi'sede aramak daha doğru olacaktır. Demekki fiiller için yapılan tanım, "efradına câmi ağyarına mâni" bir tanım değildir. Çünkü isim-fiil olarak bilinen sözcükler tanım kapsamına girememiştir. Câmid-fiiller olarak bilinen sözcükler ise nereye ait oldukları tam olarak kestirilememiştir. Bu nedenle Arap dili nezdinde karşılığı olan ve "efradına câmi ağyarına mâni" tanım kuralına uygun bir şekilde genelde sözcükler ve özelde ise fiiller için yeni bir tanımın yapılmasına ve bu çerçevede fiillere özgü özellikler de gerçeklere uygun olarak yeniden değerlendirilmelidir.

4.2. Öneriler

Arap dil bilimcileri tarafından sözcükler tanımlanırken Yunan felsefesi etkisi altında da kalınarak tüm sözcükler isim, fiil veya harf sayılmıştır. Bu çerçevede sözcükler için alan daraltılarak sadece lafızları dikkate alınmak suretiyle isim, fiil ve harfler için özellikler belirtilmiştir. Böylece adeta yapay bir dil meydana getirilmiştir. Bu nedenle Arap gramerinde genelde sözcükler özelde ise harf konusunun yeniden ele alınıp değerlendirilmesinde yarar vardır.

Hint-Avrupa dil ailesine mensup olan dillerde bulunan yardımcı fiiller, Arap dilinde hak ettikleri itibarı görmemesi nedeniyle nakıs, mukârebe veya şurû gibi kategorilere sokulmaya çalışılmıştır. Arapçada sözcüklerin ya isim ya fiil ya da harf olma zorunluluğu getirilmiş olup diğer dillerde de olduğu gibi bazı kelimelerin durum ve anlamlarına göre isim veya fiil olabilme özelliği dikkate alınmamıştır.

İngilizcede ‘wrong’ sözcüğü, ‘haksız, yanlış’ manasında kullanıldığında sıfat; ‘yanlış olarak’ manasında kullanıldığında zarf; ‘günah’ manasında kullanıldığında isim ve ‘hakkını yemek, zulmetmek’ manasında kullanıldığında fiil olarak değerlendirilmiştir. Benzer bir durumun isim-fiiller için uygulanabilirliği araştırılabilir. Bu kapsamda fûsha Arapçasının Araplar tarafından ne kadar karşılık bulduğu; Arap dilinde yardımcı fiiller; Arap dilinde harflar; Arap dilinde isim, fiil ve harf’in özellikleri ve benzeri konuların çalışılması gerektiğini söyleyebiliriz. Gerek deyimler gerekse de bazı câmid yapılar olsun iki değişik sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşan ve yeni bir mana kazanan sözcüklerin, fiillerin ifade ettiklerinin aynısını ifade ettiklerinden Türkçedeki deyimler ve İngilizcedeki Phrasal-Verbs ile Arapçada bazı câmid yapılar arasındaki ilişkiyi de çalışılması gereken konulara ekleyebiliriz.

Arap dilinde olumsuz cümle yapılarında لَيْسَ/leyse sözcüğü; Farsçanın “nist”, İngilizcenin “is not” ve Türkçenin “değil” sözcükleri gibi yardımcı fiil olarak görebiliriz. Olumlu cümlelerde ise sözcüklerin sonunda ـًـ ،ـٍـ ،ـٌـ şeklinde yazılıan ve (en), (in), (un) sesleriyle ifade edilebilen işâretleri de yardımcı fiil olarak kabul edebiliriz. Görüldüğü üzere Arap alfabesinde sesli harflerin bulunmaması nedeniyle olumlu cümle yapılarında yardımcı fiiller harekeler aracılığıyla ifade edilebilmiştir. Arap dilinde yardımcı fiiller mantığının bulunmadığı ve olumlu cümle yapılarında da ifade edildikleri seslerin Arap alfabesinde müstakil harflerle değil, harekelerle ifade edilebildiğinden “إِسْناد/isnâd” sisteminin geliştirilmesine gereksinim duyulmuştur. Olumsuz cümle yapılarında ise yardımcı fiiller, لَيْسَ/leyse gibi müstakil bir kelimeden

oluşuyor olsa da Arap dilinde yardımcı fiil mantığının bulunmadığından bu tür sözcüklerin, kelimenin hangi kısmından sayılıcağı veya gramerin hangi konusu kapsamında değerlendirilmesi gerektiği tam anlamıyla bilinememiştir. Bu nedenle "Arap dilinde isnâd ve i'râb" gibi konuların da yeni bir perspektif dâhilinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

Abbas, H. (1974), *en-Naḥvu'l-vâfî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire.

Alp, M. (2008), *Madḫal fi'l-luğati'l-'Arabiyye*, Adana.

…….(2011), "Farklı İki Açıdan Arapça: Fusha ve Avamca", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.2, Sy.11, s.87-110, Adana.

el-Barâzî, Mecd Muhammedu'l-Bakir (1987), *Fıkhu'l-luğati'l-Arabiye*, Dâru Mecd Lâvî, Ürdün.

el-Bustanî, Buṭrus (1987), *Muḥîṭu'l-muḥîṭ*, Mektebtu'l-Lubnan, Beyrut.

Doğan, Y. (2007), "Arapça'da Kelime Yapısı Açısından Tartışılan Câmid-Fiiller ve Câmidlik Sebepleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 6, sy. 12, s.59-99, Çorum.

el-Cevherî, İsmâil b. Ḥammâd (1990), *Tâcu'l-luğa ve ṣıḥâḥu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgaffur 'Attar, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut.

el-Cürcânî, Abdulkadir b. Abdurrahman (2011), *Avamilu'l-Cürcânî*, thk. Muhammed Can, Şefkat Yayıncılık, İstanbul.

el-Enbârî, Kemâluddîn Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed (ty), *el-İnṣâf fî mesâili'l-ẖilâfı beyne'n-naḥviyyîn: el-Baṣriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, Dâru İhyâu't-Tûrâsı'l-Arabî, yy.

…….(1886), *Esrâru'l-'Arabiyye*, ye, Beril.

Esma Ebû Bekir Muhammed (1993), *Mu'cemu'l-ef'âli'l-câmide*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut.

el-Ezherî, Ebû Mansûr b. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî (1976), *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed Abdu'l-Mun'îm Ḫefâcî (6.cilt), thk. Ahmed Abdu'l-'Alîm el-Berdûnî (13.cilt), Dâru'l-Mışriyye, Kahire.

el-Ferâhîdî, el-Halil b. Ahmed (1985), *el-Cumel fi'n-naḥv*, thk. Dr. Fahruddin Kebave, Muesessetu'r-Rısâle, Beyrut.

……. (2003), *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Dr. Abdulhamid Hândavî, Dâru'l-Kutub'l-İlim, Beyrut.

Feyâż, Süleyman (ty), *en-Naḥvu'l-'aṣrî*, Merkezu'l-Ehrâm, Mısır.

Fîrûzâbâdî, Mecduddin b. Yakub eş-Şirâzî (1980), *el-Ḳâmûsu'l-muḥîṭ ve el-Kâbusu'l-Vasîṭ el-Cami' limâ ẕehebe min kelâmi'l-'Arab*, El-Heyetu'l-Mışriyye'l-'Amme, yy.

……. (2011), *el-Ḳâmûsu'l-muḥîṭ ve el-Kâbusu'l-Vasîṭ el-Cami' limâ ẕehebemin*

kelâmi'l-'Arab, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.

الفعل الجامد وغير الجامد، الفصل الثامنhttp://www.drmosad.com/index23.htm adresinden 17 Nisan 2014 tarihinden edinilmiştir.

Ğelâyini, M. (2005), *Cami'u'd-dûrusi'l-'Arabiyye*, el-Mektebetu'l-'Aṣriyye, Beyrut.

el-Ḥamlâvî, Ahmed b Muhammed b. Ahmed (1957), *Şeẕâ'l-'arf fi feni'ṣ-Ṣarf*, Dârû'l-Keyyan, yy.

el-Hârirî, Ebû Muhammed el-Kasım b. Ali b. Muhammed b. Osman (2002), *Şerḥû Mulḥat'i'l-i'râb*, thk. Dr. Ahmed Muhammed Kasım, Dâru'l-Kelimu't-Tayyib, Beyrut.

el-Hâşimi, es-Seyyid Ahmed (t.y.), *el-Ḳavaidu'l-Esâsiyye li'l-Luğati'l-'Arabiyye*, el-Mektebetu'l-Esâsiyye, İstanbul.

Hilmi, Münzir İbrâhîm Hasan; Mehdavi, M.M. Muhammed Hüseyin Abdullah; Kâbı, Ahmed Sübeyh Mühaysin (2007), أسماء الأفعال في القراءة واللهجات، مجلة جامعة كربلاء – كلية التربية قسم اللغة العربية, c. 5, sy. 3, s.85, Kerbela

İbn Cinnî, Ebû'l- Feṭḥ Osman (2010), *el-Luma'fi'l-'Arabiyye*, thk. Fâız Faris, Dâru'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Kuveyt.

……. (2010), *el-Ḫaṣâiṣ*, el-Heyetu'l-Mıṣriyye'l-'Amme lil küttâb, Mısır.

İbn Düreyd, Muhammed b. Hasan b. Düreyd (1987), *Cemheretu'l-luğa*, thk. Dr. Remzi Münir Be'lebekî, Beyrut.

İbn Hişâm, Cemâluddîn Abdullah el-Enṣârî (1990), *Şerḥu Ḳatri'n-nedâ ve bellu'ṣ-ṣadâ*, thk. Dr. Muhammed Yaser Şeref, Meketebtu Lübnan, Beyrut.

……..(2000), *Muğnî'l-lebîb 'an kutubi'l- e'ârib*, thk. Dr.Abdullatif Muhammed Hatib, es-Silsiletu't-Turâsiye, Kuveyt.

İbn Manzûr, Ebû Faẓıl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî (2003),*Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr; Muhammed Ahmed Hasbullah ve Haşîm Muhammed eş-Şazılî, Dâru'l-Me'ârif, Kahire.

İbn Sâlih, Abdullah b. Sâlih el-Fûzân (ty), *Delilu's-sâlik ilâ Elfiyet'i-İbnî Mâlik*, Dâru'l-Müslüm, yy.

İbn Serrâc, Ebu Bekir Muhammed b. Sehl (1996), *el-Uṣûl fi'n-Naḥv*, thk. Abdülhüseyin el-Fetilî, Muesessetu'r-Risâle, Beyrut

İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Mursî (2000), *el-Muḥkem ve'l-muḥîtu'l-a'ẓam fi'l-luğa*, thk. Abdulhamid Hândavî, Dâru'l-Kutub'l-ilim, Beyrut.

İbn es-Sikkit, Ebû Yusuf Yakup b. İshak (1949), *İṣlaḥu'l-Manṭiḳ*,thk. Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Meârif, Kahire.

İbn Ya‘îş, Muvefıkuddin (ty), *Şerḥu’l-Mufaṣṣal,* İdaretu’t-Taba’atu’l-Münira, Mısır.

el-Meylânî, Muhammed b.Abdurrahim (2012), *Şerḥu’l-Muğnî*, Şifa Yayınevi, İstanbul.

el-Muberred, Ebu’l-Abbas Muhammed b.Yezid (1994), *el-Muktadab,* thk. Muhammed Abdulhalik ‘Adîme, Matabi’u’l-Ehram et-Ticariyye, Kahire.

Muhtari, Kasım (1431h.), *بحوث في اللغة العربية وآدابها, İsfahan Üniversitesi* Arap Dili ve Edebiyatı, Sy.2, s.97-108, İsfahan.

en-Nadırî, Dr. Muhammed Esâd en-nadırî (1997), *Naḥvu’l-luğeti’l-‘Arabiyye,* el-Mektebetu’l-‘Aṣriyye, Beyrut.

Özafşar, S. (2010), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Eflatun Matbaası, İstanbul.

Öztürk, M. (2014), *Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

eṣ-Ṣabban, Muhammed b. Ali es-Ṣabban (ty.), *Ḥaşiyetu’s-Ṣabban li Şerḥi’l-Uşmunî a’la Elfîyeti İbn Mâlik,* thk. Taha Abdurrauf Saad, el-Mektebetu’t-Tevfikiye, yy.

es-Sebtî, İbn Ebî Rebî’ ‘Ubeydullah b. Ahmed b. ‘Ubeydullah el-Kureşî el-Eşbîlî (1986), *el-Bâsît fi Şerḥı Cümeli’z-Zeccâcî,* thk. Dr. ‘îyâd b. ‘Îd es-Sebîtî, Dâru’l-Gârbı’l-İslâmî, Beyrut.

es-Suyûṭî Celaluddin (1998), *Hem‘u’l-hevâmi’ fî Şerḥi Cem’i’l-cevâmi’,* thk. Ahmed Şemsuddîn, Dâru’l-Kutub’l-İlim, Beyrut.

……. (2006), *el-İktirah fi ilm’i usûli’n-Naḥv*, Dâru’l-Ma‘rifetu’l-Cami’îyye, Süveys.

el-Taftazânî, Sa’duddin b. Mes’ud b. Ömer b.Abdullah (2012), Şerḥû Tasrifi’l- Îzzi, Dârû’l-Minhâc, Beyrut.

Avery-Bezmez-Edmonds-Yaylalı, Robert- S.- Anna-M. (2011), *The RedhouseEnglish Dictionary*, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul.

Toparlı, R-Akalın, Ş. H. (2011), *Resimli Okul Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

Yâser, تأملات في أسماء الأفعال وحقيقة التنوين فيها, http://www.alfaseeh.net/vb/showthread.php?t=78091adresinden 17 Haziran 2014 tarihinde edinilmiştir.

Yılmaz, A. (2001), Arapça’da İsim Fiiller, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, Sy.1, s.379-391, Sivas.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî(1969), *Tâcu’l-‘arûs*, thk. Mustafa Hicâzî, Matba‘aṭuḤukûmeti’l-Kuveyt, Kuveyt.

ez-Zemaḫşerî, Carullah Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer (1993), *el-Mufaṣṣal fi ṣinâ'ati'l-i'râb, thk*. Dr. Ali Ebû Mulhem, Mektebet'l-Hilal, Beyrut.

……. (1998), *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsıl Âyûn's-Sûd, Dâru'l-Kutub'l-İlim, Beyrut.

……. (2009), *Tefsiru'l-Keşşâf 'an ḥakḳâiḳati ğavamizi't-tenzil ve 'uyunu'l-eḳâvili fi vucuhi't-te'vil, Dâru'l*-Ma'rife, Beyrut.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mehmet Sıdık ÖZALP
Doğum Yeri ve Tarihi : Pervari - 30.09.1980
Medenî Durumu : Evli
E-posta : sozalp65@gmail.com

EĞİTİM DURUMU

Yüksek Lisans : 2012-2016, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
Lisans : 1999-2003, Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi, Eskişehir.
Ön Lisans : 2012-2014, Anadolu Üniversitesi A.Ö.F. İlahiyat Bölümü, Eskişehir.
Ortaöğrenim : 1996-1999, Açık Öğretim Lisesi, Van.
İlköğrenim : 1996, Gürpınar Ortaokulu, Van.

İŞ DENEYİMİ

2012-2016 : Sivil Savunma Amirliği, K.Doğum ve Ç. Hastanesi, Mersin.
2009-2012 : Müdür Yardımcılığı ve Müdürlük, A.D.S.M, Van.
2006-2009 : Memurluk, Sağlık Müdürlüğü, Van.
2001-2006 : Memurluk, SSK Hastanesi, Siirt.

YABANCI DİL : İngilizce, Arapça.

BİLGİSAYAR : Word.